

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
kulturhistorie og
lokalhistorie
Udgivet af
Dansk historisk
Fællesforening

fortid og
nutid

BIND XXII
HEFTE 3/4
SIDE 157-276
1964

Håndværkshistorisk litteratur 1945-1963

Af HELGE SØGAARD

Det er vanskeligt at afgrænse håndværkshistorien fra andre discipliner. Den egentlige lavshistorie indtil Næringslovens ikrafttræden 1862 står ganske vist med tydelige skel over for industrihistorien, men allerede før dette år havde en begyndende industri vist sig i provinsen i de mange jernstøberier, der var blevet oprettet, og hvis 100 års jubilæer har givet anledning til flere mindeskrifter, der ikke skal omtales nærmere her, selv om mange af deres arbejdere var smedevende. For den nyere tid er det umuligt at trække en delingslinie mellem håndværk og industri, og der kan herom henvises til D. Yde-Andersen: Lidt om arbejderundersøgelser (NatMus Arb 1959). Det er heller ikke muligt at trække et skel mellem håndværk og kunsthåndværk. Det fandtes ikke i lavstiden og det sidste begreb er moderne. Man ville give en fejlagtig forestilling om snedkerens, guldsmedens og andre fags produktion, hvis man udelod den stilhistoriske del af deres arbejde, men en omtale heraf må opsøges andetsteds. I det følgende skal der gives en række eksempler på de vigtigste artikler og bøger om håndværkshistorien. Andre ville måske have fremhævet andre ting, og det er derfor nødvendigt at gøre opmærksom på nogle bibliografiske hjælpemidler, hvor det meste er anført. I Dansk Bogfortegnelse er alle særskilt udkomne bøger opført, mens Dansk Tidsskrift-Index og Avis-Kronik-Index registrerer artikler i periodica og dagblade. Den sidste anfører dog langt fra alle de artikler, der har værdi for håndværkshistorien. I Bibliografi over dansk folkekultur (fra 1955) er arbejder om håndværkets fortid ligeledes omtalt.

På 13. nordiske Folkelivs- og Folkemindeforsker møde i Lund 1957 var et af emnerne Håndværket som kulturformidler mellem Norden og Europa, og i beretningen om mødet (Skrifter från Folkklivsarkivet i Lund, n:r 3, 1958) er der givet et referat af de forskellige indlæg. De bør sammenholdes med den norske bog Nordsjøkulturen (1956), der behandler den engelske påvirkning af norsk kunsthåndværk med bidrag af Ada Buch Polak, Thor Kielland, Th. Krohn-Hansen, Robert Kloster m. fl. En tilsvarende bog for det danske håndværk savnes, og de lige nævnte referater fra mødet i Lund er ikke nogen erstatning, ligesom der heller ikke i beretningstiden er fremkommet nogen almindelig håndværkshistorie. Det norske værk berører imidlertid også danske forhold i sin diskussion om muligheden for, at Danmark har været formidler for den fremmede indflydelse i det norske håndværk, og den danske indflydelse fremhæves ligeledes i Jan

Hendrich Lexow: Bergenske empiremøbler (1948), udgivet af Vestlandske Kunstindustrimuseum, Bergen.

Som en forstudie til Danmarks gamle Personnavne offentliggjorde Gunnar Knudsen i Fort Nut's festskrift til professor Knud Fabricius en artikel om gamle håndværkernavne (1945), der viser, at de skriftlige kilders ældste omtale intet fortæller om fagets alder. Kilderne for artiklen må søges i det ovennævnte værk.

Der er som sædvanligt udgivet adskillige festskrifter for organisationer eller virksomheder, og der er grund til at fremhæve en bog om denne litteratur, Uffe Kjær Hansen: Danske jubilæumsskrifter. En bibliografi og et forsøg på en vurdering (1955). Den omfatter alle festskrifter fra deres begyndelse i det 18. århundrede til 1949, men er ikke i første række anlagt efter historiske synspunkter, og listen over bøgerne er ordnet efter et heldigvis sjældent forekommende synspunkt, der kun tager hensyn til udgivelsesåret, så man for at finde den ønskede bog på forhånd må kende tiden for jubilæet. I festskrifternes skildring tages der hensyn til meget andet end den historiske beretning, og det er nødvendigt at have udviklet evnen til at læse mellem linierne, men man kan finde mange gode vink, og Uffe Kjær Hansens bog hører derfor til håndværks-historikerens værktøj.

Poul Bredo Grandjean: De danske Haandværkerlavs Segl (1950) er den længe ventede afløser af Camillus Nyrops små fortjenstfulde arbejder om de danske lavssegl. For første gang er der her givet en heraldisk tilfredsstillende beskrivelse med fototypier af alle kendte lavssegl og endda mere, idet børstenbindernes segl også er medtaget, skønt de ikke var organiseret i et lav, på hvilket de københavnske børstenbindere fik afslag 1818, men der blev samme år fastsat et prøvestykke for mestrene, og faget dannede sin egen organisation i hovedstaden.¹⁾ Det store stof, lavsseglene indeholder til de forskellige fags historie, er endnu ikke behandlet, og der vil sikkert kunne fremdrages meget af værdi fra seglernes billedverden.

Bagernes historie er behandlet i Gl By's årbog 1962, hvor der er givet en kort oversigt over de hidtil kendte lav rundt om i landet, og *blytækkerne*, der kun havde lav i København, omtales i samme årbog 1949. Blytækkere med bopæl uden for hovedstaden kunne lade sig indskrive i dets lav, men ikke alle har benyttet sig af denne ret, og for tiden 1725–1825 omtales kun 12. Erhvervet er jævnlige fremme i dagspressen, af hvis artikler kan nævnes Aarhus Stiftstidende 10. dec. 1954, 5. juli 1960 og 16. febr. 1964 og Jyllands-Posten 4. septbr. 1952, 13. marts 1961 og 14. septbr. 1961, Om *bogbinderen* har Holger Rasmussen skrevet *Bøger og bogbindere i Odense før 1694* (1959). Som et kuriosum kan det nævnes, at Johs. V. Jensen i 1947 (optrykt 1959) har skrevet *Bogbinderen*, et lille essay om faget med et forsøg på en vurdering af det.

Bryggerne har fået deres erhverv beskrevet i Kristof Glamann: *Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. århundrede* (1962). Bogen vil i fremtiden danne udgangspunktet for enhver skildring af bryggeriets historie,

og det er fristende også at anføre M. Hoffmann: 5000 Jahre Bier (1956), der giver den europæiske baggrund for det danske bryggeris udvikling. *Brændevinsbrænderne* hørte kun før ca. 1800 med til håndværket, men alligevel skal Aalborg Akvavit gennem 100 Aar (1946) nævnes, fordi den giver et indtryk af, hvorledes et halvt industrialiseret håndværk i løbet af de sidste 100 år helt er blevet opslugt af industrien. De københavnske *bødkeres* gamle festskrift fra 1908 af Johs. Kongslev-Hansen og H. C. Roede har fået et supplement i Helge Søgaard: Lidt om de gamle bødkere (1954), der beretter om lavene uden for hovedstaden og bringer et facsimile af en kundschaft fra Århus foruden andre billeder af lavssager fra byen. Faget er nu i en rivende tilbagegang, da tøndere og ankre mere og mere afløses af beholdere af metal, og der kan være grund til at gøre opmærksom på, at det er af betydning at få de ældre håndværk beskrevet, inden industrialiseringen og de deraf følgende ændringer helt har udslettet dem i den gamle form, men den lille beretning på kun 22 sider er langt fra tilstrækkelig til at skildre et fag, hvis virksomhed kan føres tilbage til jernalderen efter fundenes vidnesbyrd. T. Tobiassen Kragelund og Niels Holbak: Potter og Kar (1950) behandler bødkerfagets vilkår i Vestjylland fra tiden omkring sidste del af forrige århundrede, da der endnu var bevaret meget af den ældre teknik.

Om *børstenbinderne* er der fremkommet et selvstændigt skrift, idet Skivebogen 1949 i A. P. Pedersen: Liv og Virke bringer en selvbiografi af en børstenbinder eller børstefabrikant, som forfatteren vel snarest bør kaldes. Skildringen viser, hvorledes maskinerne fortrængte håndarbejdet, og at elektriciteten muliggjorde overgangen til den nye driftsform, samtidig med at det hjemlige råmateriale af revling, lyng og pors blev afløst af piassava, kokos, basine og andre eksotiske varer. Af særlig værdi er fortællingen om læretiden. T. Tobiassen Kragelund: Vestjyske Markeder. Limer og Karbørster (1956) behandler den landlige fremstilling af koste og børster. Riskosten har en lang historie i Danmark. Den kendes fra det store fund i Nydam mose³⁾ og nævnes i Ribe Oldemoder³⁾ og Dronning Christines Hofholdningsregnskaber,⁴⁾ af hvilke sidste det ses, at en lime kun kostede 1 hvid. I Jyllands-Posten 9. oktober 1960 har Sven Hansen journalistisk skrevet om børstenbinder Johan P. Laustsen i Salling.

Farverne var ikke lavsorganiserede, og udøvelsen af deres erhverv krævede et særskilt privilegium. Et minde om faget i dets gamle skikkelse er endnu bevaret på dets oprindelige sted og er nærmere beskrevet i Hans Lassen: Den gamle farvergård i Ebeltoft (NatMus Arb 1949).

Garveriet behandles i Olaf Seligmann: En Garvers Erindringer og Betragtninger (1950) og i Albert Thomsen: Skomagere og Garvere i det gamle Holbæk (1948), et privattryk, hvis skildring kan sammenstilles med beskrivelsen af garveriet i Ringkøbing i P. N. Frosks skildring af den vestjyske by.⁵⁾

Guldsmedens håndværk har fået en udførlig behandling i Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønder-egnen (1961). Disputatsen ofrer megen omtale på fagets tekniske side, og der kan desuden gøres opmærksom på, at også andre afsnit i bogen lige så meget falder ind under håndværks-

historien som kunsthistorien, da den vestslesvigske guldsmedekunst er udpræget stedbundet, så man i fagets produktion fra slutningen af det 18. århundrede kan følge, hvorledes Tønder overtager og omformer impulserne fra udlandets kunst og giver dem videre til omegnens guldsmede. Der foreligger her et tydeligt eksempel på, at det danske håndværk i provinsbyerne var et væsentligt led i stilformernes omdannelse på deres vandring fra centerne i udlandet til udnyttelsen af dem i det landlige håndværk. En nærmere udformning og dokumentation af dette synspunkt vil formentlig være mere frugtbart end en ensidig kunsthistorisk vurdering, efter hvilken den yngre guldsmedekunst uden for København indtager elevens tilbagetrukne plads. Håndværket har en mere aktiv stilling, end kunsthistorien vil indrømme det, og det ses ikke alene hos guldsmedene, men også hos snedkerne, som det senere skal omtales.

De gamle *handskemagere* i København omtales af Poul Strømstad: Danmarks ældste lavsvelkomst (Budstikken 1956). Velkomsten er af tin og dateret 1604, så den bliver et slående vidnesbyrd om, hvor ufuldstændigt lavenes ophævelse 1613 blev gennemført. Den samme forsker har i Københavns buntmagerlavs lade (Budstikken 1958) og i Handskemagerens lade og dens mester (Budstikken 1961) fortalt om andre lavssager, der ganske vist er yngre, men ikke af mindre værdi.

Om *hattemagerne* foreligger i Anne Riising: Viborg hattemagerlavs udenbys forbindelser i det 18. århundrede (Årb Vib 1953) en meget værdifuld skildring, der ikke blot behandler erhvervet i Viborg, men den almindelige samvirken, som fandt sted mellem fagets folk i Nørrejylland's byer. Det var kun et lille håndværk sammenlignet med de store fag, og det synes at have haft en bred berøring med hovedstaden. Om en nyere fremstilling af hatte handler Holger Rasmussen: Langelandske stråhatte (Fy Mi 1959), og N. K. Bernbom: En hattemagers erindringer (Årb Gl By 1956) supplerer M. P. Mosbjergs skildring af faget i samme årbog 1930–31 med en beretning om læretiden 1901–04 og de efterfølgende vandreår som ungsvend. Fortællingen viser, hvor meget faget i disse år skiftede karakter.

Helt forsvundet som håndværker er *kandestøberen*, og det er derfor af betydning, at Wilhelm v. Antoniewicz i Danske Museer IV (1953–54) har kunnet henføre nogle kandestøberforme, der for nogle år siden blev fundet i Kirkestræde i Køge og nu opbevares i byens museum, til mesteren Johan Schmidt, som første gang nævnes 1672.

Erna Lorenzen har i Årb Gl By 1952 skrevet om *knapmageren og possementmageren*, af hvilke den førstes fag er stærkt reduceret, mens det for ca. 2–300 år siden indtog en forholdsvis betydelig stilling, som det også fremgår af Olav Christensens meddelelser i SJy MSkr 1958 om et påtænkt lav for faget i Haderslev, hvor der opregnes en ganske anselig række mestre i håndværket, skønt byen var så lille.

Malerne i Odense har i anledning af deres jubilæum fået deres festskrift 1954, forfattet af Alfred Viran. Faget havde ikke mange lav i Danmark, og i Viborg

måtte det dele sammenslutning med feldberedere og andre skindarbejdere. Lavet i Odense blev stiftet 1704 af 7 mestre, hvoraf de 3 boede i selve byen, mens 4 kom fra andre købstæder på øen. Først 1742 fik de artikler fra regeringen, og lavets historie er en evig kamp mod andre fag, der søgte at trænge sig ind på deres område. Især synes snedkerne jævnlige at have fusket. Ligesom mange andre steder var Næringsloven 1857 et hårdt slag, og først 1881 blev der atter afholdt en lavssamling, men den gamle organisation var nu en arbejds-giverforening, et tydeligt vidnesbyrd om, hvor ændrede forholdene var.

Om *Murerne* er udkommet Aarhus Murerlaug (1955), der bl. a. behandler den københavnske zünfts modstand mod at anerkende lavene i provinsen. Denne holdning har måske en af sine kilder i et ønske hos hovedstadens svende om at holde fagfællerne i købstæderne borte, så de var ene om arbejdet.

Pottemagerne havde kun lav i Odense, men der er grund til at nævne forskellige arbejder om dem, hvis fag delvis blev drevet ude på landet. Om det glaserede, gul- eller rødbrændte lertøj i Vestjylland beretter T. Tobiassen Kragelund og Niels Holbaks ovennævnte bog fra 1950, mens Helge Søgaard: *Lertøj fra nørrejske museer* (1958) fortrinsvis fortæller om den bevarede produktion. Også for dette fag kan det påvises, at der har været en nær samvirken mellem udøverne i byerne og på landet. I *Keramik*, red. af Johs. Andersen og Viggo Sten Møller (1946) har Kai Uldall skrevet om det jævne pottemageri, mens andre arbejder fra hans hånd falder uden for emnet for denne oversigt. Otto L. Sørensen har i *Skivebogen* 1946 og 1948 skrevet om Skive som tilvirkningssted for jydepotter. Dette lertøj er godt stof for aviserne, og af deres artikler kan som eksempler nævnes Sven Hansens i *Jyllands-Posten* 10. aug. 1949 om fru Mathilde Nielsen, Ole Warthoe Hansens om Vorup-gryderne i *Randers Amtsavis* 31. dec. 1951 og en omtale af fru Maren Hansens arbejder i *Jyllands-Posten* 15. nov. 1952. I *Aarhus Stiftstidende* 9. juni 1963 fortælles om fru Gerda Sørensen, Klaks Møllegård, den tredje og sidste af dem, der søger at føre det gamle erhverv videre. Af mangel på en mere passende rubrik nævnes det her, at Johs. E. Tang Kristensen i *Spr Kult XXI* (1959) har skrevet om Johan Adolph Rømers tobakspibefabrik i Nørresundby og i forbindelse hermed om det danske pibemageri, som han i overensstemmelse med C. Nyrop fører tilbage til 1672, alt i fortsættelse af Chr. Petresch Christensens gamle meddelelser.⁶⁾ Som et supplement hertil må nævnes Peter Linde: *Lidt om kridtpiber*, *Danske Museer III* (1952), og den samme forfatter har i *Gamle kakelforme*, *Danske Museer II* (1951) beskrevet en forlængst uddød gren af pottemagerens håndværk. Peter Seeberg beretter i *Arv og Eje* 1962 om fund i Viborg af middelalderligt sortgods med stempler, som også kendes fra andre egne i Jylland, men hvis nærmere datering endnu er usikker. Albert Thomsen har i *Årb Holb* 1945 fortalt om pottemageriet i Holbæk, hvor det kan føres tilbage til renaissance, og i *Danske Museer I* (1950) har han yderligere redegjort for sine iagttagelser.

Rebslugerne er behandlet i *Årb GI By* 1960, der udfylder en ældre skildring

i samme årbog 1932–33, og T. Tobiassen Kragelund: Tyendemarker (1952) beretter om andre minder fra faget. Det mest indgående arbejde er dog svensk, Allan Nilson: Studier i svensk repslageri (1961), der har givet sin forfatter doktorgraden og ved sin udførlighed også har betydning for Danmark. Aarhus Stiftstidende 3. maj 1959 fortæller om det landlige rebslageri i Tømmerby på Hannæs. Faget er nu stærkt reduceret, men så længe det eksisterede, vedligeholdt det trofast fortidens gamle traditioner. Den sidste reberbane i Viborg blev nedlagt 1959).⁷⁾ Knud Klem: Jean Jacob Claessen. Blade af Helsingørs erhvervslivs historie, Hand SømMus Årb (1958), behandler ikke blot rebslageriet, men som det fremgår af titlen, også andre sider af byens produktionsliv.

Skomagernes historie er for Holbæks vedkommende skildret af Albert Thomsen i hans ovennævnte lille bog, der bør sammenholdes med Otto Smiths artikel i Årb. Holb 1920, og lavet i Kolding er omtalt i festskriftet til professor Knud Fabricius (1945). Skanderborg har kun haft et skomager- og et skræderlav. I anledning af erhvervelsen af det førstes velkomst af tin fra 1751 berettes i Årb Gl By 1955 om de to sammenslutninger, hvor det påvises, at slægterne i det 18. århundrede var nøje knyttet til faget, idet sønnen videreførte faderens håndværk. Den samme iagttagelse er gjort i Fredericia, om hvis lav I. Hedemann Baagøe i Årb Vejle 1962 har skrevet en stor afhandling, efter at det ved omordningen af byens museum havde vist sig, at der kunne samles en lang række minder om købstadens håndværk. Det fortjener at fremhæves, at artiklen også bringer en liste over lavsarkivalier i museets eje.

For *skrædernes* vedkommende skal først nævnes Chr. Waagepetersens artikel Skræddersyet i Skalk (1962), fordi det er sjældent, at fagets arbejdsteknik bliver omtalt. Ernst Priemé har i Hist Medd Kbh 4. r., 1. b. (1949) fortalt om de indvandrende skrædere til hovedstaden, hvor han påviser den store tyske indflydelse, der først bliver trængt tilbage, da den nationale bevægelse i 1848 også gør sin styrke gældende i lavenes hidtil nationalt indifferente verden. Olav Christensen beretter i SJy MSkr 1957 om en strid mellem lavet og borgmesteren i Haderslev. Om Odense skræderlavs 500-årige tilværelse er der udkommet et mindeskrift 1951.

Et bæltespænde fra Ebeltoft, tilhørende en *slagter*, er skildret i Årb Gl By 1952. Det kaldes fejlagtigt et oldermansspænde, skønt lavenes ledere aldrig har været udmærkede på denne måde, og er kun et af de velkendte faglige spænder, der endnu bruges af nogle skorstensfejere, og af hvilke Landesmuseum på Gottorp ejer en smuk samling, hvor disse accessorier til håndværkernes dragter kan studeres. Skikken stammer fra Tyskland.

Det ældgamle *smedefag* udskilte i tidens løb særlige håndværk, og under titlen Nålemageren i Strandstien har Peter Riismøller i Kuml 1960 offentliggjort et fund i det ældste Ålborg af en metalarbejders værksted. Fremstillingen af nåle og trådvarer ser ud til at have været hans vigtigste produktion, og gennem møntfund kan sagerne dateres til 1247 ifølge forfatteren. Med hovedvægten på en yngre tid skildres smedens historie i en artikel i Årb Gl By 1961, hvor

bl. a. brugen af ambolte af sten omtales. Endnu i forrige århundrede har smede brugt dette primitive redskab, når fattigdom eller andre årsager tvang dem til det. I *Årb Ribe 1952* har T. Tobiassen Kragelund skrevet om den gamle smed på grundlag af en beretning fra en landsbysmed, der var født 1861. Han fremstillede selv sine file, men filehuggeriet blev tidligt et særligt fag, og om en af dets sidste repræsentanter fortæller P. B. Termansen i *Årb Gl By 1960*. Odense smedelavs 500 års jubilæum har givet anledning til et festskrift 1946 af Knud Eibye. Om forholdene i yngre tid handler *Smeden*. Et kulturbillede (1952), red. af David Yde-Andersen, hvor en række levnedsskildringer er samlet. Det er betegnende, at man i skildringen af håndværkets historie efter 1862 i stort omfang bringer beretninger om svendene og deres liv, mens andre sider får en kortfattet omtale, men hvor værdifuldt det sociale synspunkt end kan være, er det ikke tilstrækkeligt.

Snedkerne i København har i anledning af lavets 400-årige beståen udgivet et nyt festskrift 1954 til afløsning af Rasmus Bergs gamle bog fra 1904, Københavns Snedkerlaug gennem fire hundrede år, 1554–1954. Heri behandler fru Tove Clemmensen de signerede arbejder fra hovedstaden, der fra renaissance-tiden er sørgeligt få, mens Georg Nørregård skildrer lavets historie efter Næringslovens ikrafttræden og Helge Søgaard den foregående periode, hvor der også gives en oversigt over de andre snedkerlav i landet, over hvilke hovedstadens organisation alene ved sin alder hæver sig. Festskriftet er et forsøg på at skelne klart mellem den ældre lavshistorie og den senere udvikling som mesterforening og at give et indtryk af dets standpunkt inden for kunsthåndværket.⁸⁾ Forskellen mellem præstationerne i København og ude på landet måles bedst ved at sammenligne hovedstadens møbler med de landlige sjællandske, der er beskrevet i Axel Steensberg: *Jersie-stolene, Danske Museer II* (1951), der aflægger et talende bevis for, at enhver håndværkshistorisk undersøgelse med kulturformidlingen som emne ikke kan undlade at inddrage produktionen i bedømmelsen. Genstandene er lige så gode kilder som den skriftlige overlevering. Også Axel Steensberg: *En gruppe malede bondemøbler fra Mors og Salling* (Budstikken 1960) må nævnes i denne sammenhæng. I Gunnar Hansen og M. J. Rosenberg: *Odense Snedkerlaugs historie 1684–1959* (1959) er skildringen ligeledes delt mellem lavets ældre og yngre periode, og faget synes at have haft vanskelige kår i byen, hvis man skal dømme efter Niels Oxenvad: *En fyrstelig tjenestebolig* (Fy Mi 1961), der viser, at hovedparten af møblerne, som blev anskaffet, da den senere Christian den Ottende skulle rykke ind i slottet som øens guvernør, blev leveret af københavnske mestre. Så stærk var hovedstadens indflydelse i disse kredse i samfundet, mens den ikke lader sig spore i stolene fra Jersie.

Tømmerne behandles af Tage Kaarsted: *En tømremesterfallit 1799*. Lavstiltande og byggeforhold i København (ErhvHist Arb 1959), og 10. bind af samme publikation bringer ved Andreas Jørgensen en indgående beretning om slægten Weber i Roskilde. Familiens stamfader var tysk, og en række breve fra sønnen på valsen skildrer vanskelighederne ude i det fremmede. Om tømrsers

vandretid handler ligeledes Ove Ovesen: Efter håndværks skik og brug, red. af David Yde-Andersen (1953). Den er udkommet som en del af serien Nationalmuseets Industri- og Arbejderundersøgelser, og i NatMus Arb 1953 har Peter Michelsen skrevet om rejsegilder. Det samme emne behandles i Festskrift til museumsforstander H. P. Hansen, Herning (1949).

Urmagerne er udgået fra smedene, men fik først et lav i København i det 18. århundrede, og de har desuden haft en tilknytning til guldsmedene, som det bl. a. fremgår af Sigurd Schoubyes disputats. I Chr. Waagepetersen: Gamle Ure (1959) bringes en oversigt over urmuseet i »Den gamle By«, og i museets årbog 1952 fortælles om urmageriet i Ribe. Mens man efterhånden har fået en god oversigt over guldsmedene i Chr. A. Bøjes bøger, mangler der stadig en tilsvarende fortegnelse over urmagerne. Den vil også blive vanskeligere at samle, selv om de inde i byerne let kan findes gennem borgerskabsprotokoller, folketællinger o. l., thi ude på landet synes mange af dem at skjule sig beskedent under andre erhvervsbetegnelser. For at få rede på denne talstærke gruppe af fagets udøvere er der ingen anden vej at gå end at indsamle signaturerne på de bevarede ure. I de senere år er der fremkommet flere hjælpemidler, af hvilke den vigtigste er D. Yde Andersen: Bornholmere og andre gamle ure (1953). I sine lister over københavnske mestre fra lavstiden og de bornholmske mestre overflødiggør den Bering Liisbergs gamle bog fra 1908. Desuden har P. Christensen i Årb Vends 1962 og som særtryk udsendt Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel ca. 1750–1850, der på grundlag af et stort materiale giver en liste over urmagerne i denne landsdel med en fyldig omtale af de bevarede ure, og for Sønderjylland indtil den nuværende grænse foreligger H. Hejselbjerg Paulsen: Det gamle slesvigske Urmageri og dets Udøvere (SJy MSkr 1951), der suppleres af J. Smith: En gammel urmagerslægt i Ballum i samme årgang. Om slægten Green i Åbenrå handler En engelsk Urmagerslægt, der havnede i Aabenraa (u. å. og forf.). Urmagerne Wibye på Fyn behandles i L. P. Pedersen: Om Køngklokkerne (1957), ligesom Vald. Vold har udgivet en stamtavle over den talrige og vidtudbredte urmagerslægt Fischer (1940–41). Familiens ure er bl. a. repræsenteret i museet i Odense. For de øvrige landlige urmagere foreligger der ikke oplysninger, men forf. af disse linier har i mange år samlet oplysninger om dem og besvarer skriftlige forespørgsler, når der findes oplysninger. P. Christensen har suppleret sin afhandling med et tillæg i Årb Vends 1963. Om den heri omtalte urmager Jens Villadsen Bundgaard har P. Jensen skrevet i Viborg Stifts Folkeblad 17. april 1953 og i Årb Thist 1952 og 1954. Om urmager i Fredericia Johan Jørgen Caspeller handler en artikel i Fredericia Dagblad 21. dec. 1951. Han kom 1777 til Århus, hvor han døde 1796. Museerne i begge byer og i Kolding ejer prøver på hans arbejder. Axel Rude har i Vejle Amts Folkeblad 31. dec. 1957 fortalt om ure fra Horsens, Kolding og Fredericia. Urmagerne i Århus er opregnet i Seksten Århusrids. Tilegnede Svend Unmack Larsen (1953).

Som fremhævet af C. Nyrop betyder *vævere* i dansk lavssprog linnedvævere,

og selv om artiklen ikke handler om et lav, skal Svend Larsen: Slettens vævere (Fy Mi 1953) nævnes her, fordi den behandler et sjældent omtalt emne. I samme årsskrift 1963 har Niels Oxenvad skrevet om damaskvæver Chr. Pedersen i Hårby. Jørgen Slettebo: Nogle tørklæder fra Treårskrigen (Arv og Eje 1958) beskriver nogle tørklæder med et nationalt og kongetro mønster, udførte af Chr. Lassen i Broager. I A/S Valby Strømpfabrikks festskrift Om Strømper (1953) skriver nuværende professor Georg Nørregaard, Erik Gravesen og Jørgen Gravesen om den håndværksmæssige og industrielle fremstilling af strømper, der er alt for lidt gennemforsket i sammenligning med den jyske hosebinding, der har fået sin placering gennem St. St. Blichers værk.

Helt uden for håndværket står de landlige næringer, som grænser op til husfliden, uden at der kan trækkes en skarp skillelinie. Der er her grund til at nævne fremstillingen af hornskeer syd for Lemvig, der er smukt repræsenteret i Herning Museum. I Jyllands-Posten 18. aug. 1949 er den behandlet i en lang artikel af Sven Hansen, ligesom den omtales i Niels Mølgaard: Kulturbilleder fra vestjydske Egne I (1950).⁹⁾ C. Schade fortæller i sin beskrivelse af Mors fra 1811, at der på øen blev forfærdiget skeer af horn, og J. S. Vanggaard har i sine erindringer fra 1945 overleveret, at der boede skemagere i Tårs i Vendsyssel. Denne husflid har åbenbart tidligere været mere udbredt.

Af den ovenstående opregning ses det, at linien, C. Nyrop slog ind på, da han grundlagde den danske håndværkshistorie, nu er forladt, og at andre synspunkter står i forgrunden. Kun Henning Henningsen: Behøvling og hønsning (1960) fortsætter tilsyneladende at opdyrke et af de emner, C. Nyrop lagde vægt på i bogen Haandværksskik i Danmark fra 1903. I virkeligheden er Henning Henningsens arbejde snarere et forsøg på at indordne snedkernes behøvling og de tilsvarende skikke i andre fag under et videre synspunkt, som det fremgår af hans disputats. Klarere end forhen er det vist, at skikkene, som knytter sig til overgangen fra lærling til svend, ikke er enestående for håndværket, men findes i alle samfundskredse, men endnu står arbejdet tilbage at beskrive og dokumentere det gamle håndværks indre liv, der ligger lige så fjernt fra en nutidig tankegang, som den ydre lavsordning afviger fra samfundets opbygning i dag. Behøvlingen og andre tilsvarende skikke er kendt fra Tyskland, og det er karakteristisk, at Henning Henningsen har illustreret sin skildring med mange billeder fra tysk litteratur, og med god ret da man her finder zünften i den reneste form, men der er dog næppe tvivl om, at et nøjere studium vil kunne fastslå en forskel på dette område mellem de danske håndværkere og deres fagfæller i det store naboland mod syd. Det er nødvendigt at understrege det, da Z Sch-H-Gesch 1958 i en anmeldelse af Olav Christensen: Haderslev Bys håndværk (1957) måske for stærkt har betonet påvirkningerne, de fleste professioner har været underkastet fra deres tyske forbindelser.

- 1) Magazin for Kunstnere og Haandværkere 2, I (1830), p. 41–42, og Hist Medd Kbh 2, V, p. 261.
- 2) C. Engelhardt: Nydam Mosefund, 1865, p. 9.
- 3) ... tutores ecclesie dabunt eis scopam (!) siue limæ ad mundandum. O. Nielsen: »Olde-moder« (Avia Ripensis), 1869, p. 100.
- 4) Will. Christensen: Dronn Christines Hof Rgsk, 1904, p. 268 og passim.
- 5) Se P. Storgaard Pedersens optryk 1922, p. 63–64.
- 6) Chr. Christensen: Om Jyllands første Kridtpibefabrik og dens Indehaver, Johan Adolf Rømer i Nørresundby, Jy Saml. 4, I (1912), p. 342 ff. Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie 1701–1850, 1924, p. 197 ff.
- 7) Jyllands-Posten 25. marts 1959.
- 8) En hidtil ukendt protokol fra Århus Snedkerlav fra midten af det 17. århundrede fremkom under eftersøgningen af kilderne til det københavnske lavs historie. Den findes nu i »Den gamle By«.
- 9) Meddelelser om dette erhverv gives også i artiklen N. Jensen Dam: Hornskemagere i Nees sogn (Årb Hards. 1952).

Færøsk kulturhistorie

Af HOLGER RASMUSSEN

I sine »Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782« bemærker J. Chr. Svabo om lagtingsprotokollerne, at disse »snart ere de eneste gamle dokumenter i Færø«. På hans tid fandtes i en kiste på lagtingshuset ialt 9 bind rækkende fra 1615 til 1744. Om dem siger han, at »for ey at have den billige frygt, at disse nærværende levninger af lavtings protocollerne, om ey ved røverier, saa dog paa andre maader, kunde forkømmes, kan jeg ey unnlade det ønske: at disse i det mindste bleve ekstraherede, og extracterne gjemte i archivet«.

Som det vil være læserne af Fortid og Nutid bekendt, har man på Færøerne fundet på den langt bedre udvej at udgive dem (Se Fort Nut, XIX, s. 337–38 og XX, s. 319–20), idet Einar Joensen, der på én gang er afskriver, udgiver, forlægger og financier af værket, siden 1953 støt har arbejdet sig igennem tingbøgerne fra en ende af med det resultat, at han i 1963 er nået frem til 29. juli 1672. Det er en præstation, som fortjener den største beundring. Den lader Rise Hansen i sin ovf. omtalte anmeldelse ham da også blive til del, om end han sukker efter noter og ordforklaringer og i hvert fald et navnerregister.

Udgaven er ialtfald forsynet med navnerregister. Hvad noter og ordforklaringer angår, så kan den interesserede finde stor hjælp i de tillæg, som er vedføjet Forslag og Betænkninger afgivne af den færøske Landbokommission, der tryktes i 1911, men et moderne værk om det færøske retssystem og især da om sædvaneretten ville være meget ønskeligt. I virkeligheden skulle dette ønske relativt let kunne opfyldes, eftersom dommerfuldmægtig E. A. Bjørk i Torshavn i de sidste 6–7 år har holdt en række forelæsninger med tilhørende drøftelser, der indtil nu er blevet offentliggjort i stencileret form af Matrikultovan i Torshavn. Der gives her en udførlig gennemgang af færøsk bygderet, samlet i to tykke bind, hvert på over 500 sider, mens et tredje bind hidtil har nået 277 sider. En kort opregning af indholdet vil vise, hvilken stofmængde der her er samlet. Bind 1 omhandler husdyrbruget og indledes med en kort oversigt over jordfællesskabet og grandestævne, haugestævne og haugestyre, hvorefter fårebruget (s. 59–268), hundeholdet (s. 277–307), hesteholdet (s. 308–352), koholdet (s. 352–522), gåseholdet (s. 522–534) og andre husdyr som høns, ænder og katte (s. 534–558) behandles. Det fremgår heraf med al tydelighed, at får og køer har været færingerens vigtigste husdyr, for hvis røgt og trivsel de fleste bestemmelser har været gjort.

Bind 2 behandler ejendomsforhold og udskiftning. Først redegøres for jordens udnyttelse (s. 1–36), derefter for udviklingen af ejendomsforholdene i indmarken (s. 36–74), odels- og åsædesretten (s. 84–126), udstykningsloven af 4. marts 1857 (s. 127–200), indengårdsudskiftning (s. 201–427), udengårdsudskiftning (s. 432–498), hvorefter der sluttes af med registre over emner, stednavne, love og kilder (s. 499–538).

Det endnu ufuldendte bind 3 har hidtil behandlet lunnindiretten d. v. s. de rettigheder, der følger med besiddelse af jordejendom, først og fremmest strandretten med adgang til vrag, drivved, hval (et særligt færøsk problem er her grindedrivning), fiskeri fra kysten, tangbjærgning, muslingesamling og i nyeste tid sandtagning, idet sand nu har fået så stor betydning som byggemateriale, efter at man på Færøerne er begyndt at bygge cementhuse.

Bjørk har ved dette arbejde gjort en pionergerning, som bør komme enhver studerende af færøsk kulturhistorie til gode. Det må derfor oprigtig håbes, at der skaffes penge til at få arbejdet trykt, så det kan komme alle interesserede i hænde. Emner fra denne syslen med færøske retsforhold er dog begyndt at blive trykt først og fremmest i de færøske videnskabsannaler (*Fróðskaparrit*, *Annal. societ. scient. Færoensis*), hvor Bjørk i 1959 har behandlet *Strandarrættur in í Færoyum* (s. 66–102) med fyldige noter. En kortfattet, men fuldt dækkende oversigt over samme emne er kommet i *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1960, s. 420–433. Det har i disse to arbejder været forf. magtpåliggende først at definere forstrandsbegrebet og dernæst at påvise, hvem strandretten tilkommer. Derimod er udnyttelsen af forstranden kun opregnet rent summarisk.

I *Fróðskaparrit* IX, 1960, s. 47–77 har Bjørk behandlet et andet færøsk begreb: *Heimrustir*, som er en åben plads i en bygd, udlagt til byggegrund, græsgang for kvæg hjemme ved husene, men også til skæring af græstørv og hentning af ler og sten, altså materialer til husbygning. Forf. gennemgår ordets betydningsindhold og de rettigheder, der knytter sig til besiddelsen heraf, ligesom han sammenligner med tun, toft og almindning i de øvrige nordiske lande og tilsvarende foreteelser på Færøerne.

Bjørks tredje bidrag til den færøske byggeret i *Fróðskaparrit* foreligger i X, 1961, s. 110–136, hvor *Óðalsrættur in í Færoyum* behandles. Først gives en skitse af ejendomsretten til jord knyttet til ætten set i lyset af forholdene i de øvrige nordiske lande, og derefter behandles de specielle færøske forhold, hvor odelsretten har været gældende fra middelalderen (ialtfald fra indførelsen af den norske Gulatingslov på øerne i 1273) med ændringer bl. a. i 1604 med Chr. 4.s norske lov og i 1688 med Chr. 5.s norske lov, samt ved den norske forordning af 1771, der indførte ret betydelige ændringer i odelsretten. 1789 blev denne forordning også gældende på Færøerne. I den øvrige del af Norden blev odelsretten delvis sat ud af kraft i det følgende århundrede. I Norge ophævedes den i 1811, men genindførtes i 1814; i Sverige ophævedes den i 1860, og i Danmark var den faktisk ude af kraft i hele århundredet, selv om den formelt først afskaffedes i 1927. Den norske bestemmelse i 1811 berørte ikke Færøerne,

men en bestemmelse i 1829 begrænsede dens virkninger, og i 1857 blev den endelig fuldstændig afskaffet, uden at det har medført, at den gamle følelse af samhørsforhold mellem jorden og slægten er forsvundet. Så sent som i 1943 har lagtinget drøftet en evt. genindførelse af odelsretten.

For retstraditionen på øerne har lagtinget i Torshavn haft stor betydning. Her var et fælles mødested for folk fra alle bygder, hvor deres sager blev forhandlet, sådan som det fremgår af tingbogsudgaven. I Gulatingsloven var tingets sammentræden fastsat til 16. juni (St. Botulphs aften), men lagtinget har, så langt vi ved, været holdt i dagene fra 29. juli til 5. aug., hvorved ikke blot Olav den Helliges helgendag, men også den mindre messe (Translation Olavi) 3/8 kunne fejres. Denne flytning af tingtiden mod lovens bestemmelse mener Knut Robbestad skyldes, at der i Torshavn må have eksisteret et gammelt religiøst St. Olavsgilde forud for Gulatingslovens indførelse på øerne («Løgting og gildi» i Fróðskaparrit X, 1961, s. 42–46).

Den initiativrige leder af Einars Forlag, Einar Joensen, har i 1963 besørget en nyudgave af Lucas Debes, Færøe et Færøe Reserata, der første gang udkom i 1673. Debes' værk udsendtes i 1903 ved J. Dahl og i 1950 ved Einar Joensen begge som den foreliggende med moderniseret retskrivning. Samtidig hermed er værket udkommet i facsimile med tilhørende noteværk. Denne udgave skal omtales nærmere nedenfor. Nyudgaven fra Einars Forlag har ingen noter, men en 4 sider stor indledning om Debes og hans bog af Einar Joensen. I en så kort redegørelse kan der selvfølgelig ikke gå dybere ind på problemerne, men udgiveren kommer dog med nogle kritiske betragtninger over Debes' egen fremstilling af sin rolle som forkæmper for den færøske bonde mod lensherrens handelspolitik og embedsmænd. Ifl. udgiveren var Debes magtsyg og brugte striden til at mele sin egen og de øvrige præsters kage. Hans klage i København skulle således have ført til »den utiltalende kgl. bestemmelse, som for eftertiden gav præstesønnerne forret til kongsfæsterne«.

Som sagt giver den kortfattede indledning kun mulighed for antydninger, og udgiveren med sit primære kendskab til datidens færøske retskilder burde ellers være den rette mand til at give en omfattende vurdering af Lucas Debes og hans arbejde. Det gælder også hans forhold til den anden mand, der i de samme år forfattede en Færø-beskrivelse, Thomas Tarnovius (se Fort Nut XVIII s. 443). Sammenholder man de to samtidige værker, er der af naturlige grunde store ligheder mellem de eksakte oplysninger, men hvor Tarnovius er kort og knap, er Debes vidtsvævende og litterær, som det især kommer til orde i hans første 4 kapitler, hvor naturforholdene og øernes historie behandles. Men selv om Debes således ikke har kunnet modstå fristelsen til at demonstrere sin belæsthed og benytte den til at fremsætte sine egne forklaringer af fænomenerne, har han dog som elev af og medarbejder for Ole Worm været ført ind på iagttagelser og indsamlinger af naturens og kulturens mærkværdigheder, der gør de rent konkrete notater værdifulde for eftertiden. Det er derfor værdifuldt, at Debes' værk nu er til at få igen for den interesserede, for ud over den ovf. nævnte Torshavnudgave

foreligger som sagt en facsimileudgave udsendt for Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier af Jørgen Rischel, der i et kommentarbind ikke blot behandler forfatterens liv og virke i sit præstekald på Færøerne, men også gennemgår værket afsnit for afsnit og yderligere gennem et noteapparat kommenterer bogens enkeltfænomener. (Lucas Debes: Færøernes beskrivelse 1673. I, Facsimileudgave, II, Indledning ved Jørgen Rischel, Kbhvn. 1963).

I 1958 udsendte lærer Robert Joensen i Klakksvík en værdifuld studie over det færøske fårehold (se Fort Nut XXI, s. 28–29), hvor han stillede en fortsættelse i udsigt. Denne fortsættelse er kommet i Klakksvík 1960 under titlen *Greivabitin* og behandler arbejdet med fårene, når de om efteråret drives i *rætt* for at udtages til slagtning. Titlen er for så vidt vildledende eller rettere for speciel, for med greivabitin menes blot det stykke på det slagtede får, som tilkommer manden i gården (i lighed med konubitin, som omtales nærmere i den foregående bog) og bogen indeholder som den tidligere et væld af oplysninger om fåreavlen med specialafhandlinger om fremstillingen og brugen af uldbånd (*seyðbond*), som anvendes til hildning og binding af får, om fårenes hornvækst og den mangesidede anvendelse af hornmaterialet til brugsgenstande og legetøj, men først og fremmest om selve arbejdet med at samle fårene i de stensatte indhegninger for at udtage dem, der skal slagtes.

Dette arbejde (*at reka seyð*) er et af de markante træk i den færøske fåreavl. Så længe der har været får på øerne, har de gået ude i udmarken sommer og vinter under et vist tilsyn af fårehyrder og med en vis mulighed for at søge ly mod uvejr i de enkle folde uden tag (*ból*), der fandtes hist og her. Resultatet af en sådan driftsform var, at fårene var mere eller mindre vilde, så når de skulle samles, hvad enten det var for uldaftagningens og mærkningens skyld (som det omtales i Joensens tidligere bog: *Royvið*) eller slagtningens skyld, skete det ved en drivning, der mere havde drivjagts karakter. Herom fortælles udførligt i bogens hovedafsnit, der hedder på fjældet (Á fjalli), hvor fårefjældenes karakter, mandskabets sammensætning, udrustning og hjælpere i form af fårehunde behandles. I det næste hovedafsnit behandles derpå drivningsteknikken i de forskellige afsnit af fjældet, hvor hver mand nøje må kende sit område og den fremgangsmåde, der på netop dette sted er mest tjenlig. Forholdene kan arte sig så vanskelige, at det kan være nødvendigt at have båd i søen under drivningen for i givet fald at kunne hejse fårene ned i båden og få dem transporteret den sidste del af vejen på denne måde. Var fårene kommet vel i rætt, var måske det vanskeligste arbejde tilbage, nemlig at få de udtagne dyr det sidste stykke til bondegården. Undertiden måtte fårene simpelt hen bæres, men hyppigst drev man dem hjemad efter at have hildet dem ved at binde det ene forben op på dem. Vanskelighederne øgedes ved årstidens korte, mørke dage, og det ustadige vejr, det ofte var.

Bogens sidste afsnit behandler den bespisning, som de trætte fjeldgængere blev modtaget med, når de endelig var nået hjem. Her som i de øvrige afsnit levendegøres beskrivelsen med et utal af småtræk, der øger værdien manglefold

og vidner om forf.s intime kendskab til det gamle færøske bondesamfund. Hans redegørelse for denne side af dets tilværelse bliver forhåbentlig fortsat, men allerede nu må den karakteriseres som et såre værdifuldt bidrag til den omfattende europæiske virksomhed, der er i gang for at udrede kvægavlens og specielt fåreavlens historie. I omfang kan Joensens bøger vel ikke sidestilles med to af de seneste værker som László Földes: *Viehzucht u. Hirtenleben in Ostmitteleuropa* (1961) eller Wolfgang Jacobeit: *Schafhaltung u. Schäfer in Zentraleuropa* (1961), men i vigtighed kan det færøske materiale p. gr. af dets ejendommelige og arkaiske karakter let hævde sin plads. Blot skade at sproget vil hindre de publicerede studier i at blive nærmere kendt af europæiske etnologer.

Robert Joensen begrænser dog ikke sin forskning til husdyrbruget. I en lille bog: *At glaða og brenna vita*, Klakksvík 1961 (med dansk og engelsk resumé) har han behandlet det gamle færøske meddelelsesmiddel, som bedst karakteriseres som primitiv telegrafi. De to verber, der findes i bogens titel, betyder begge at give tegn ved røgsignaler, men på Færøerne er *at glaða* anvendt for signalering om grindeflokkene, mens *at brenna vita* brugtes, når der skulle sendes bud om andre ting, f. eks. når præsten kom til en bygd for at holde messe, for at tilkalde hjælp, når noget usædvanligt var hændt, for at gøre nabobygden bekendt med, at fiskere fra deres bygd havde søgt tilflugt p. gr. af dårligt vejr o. s. v.

At tænde bavn for at sende bud videre omkring er ikke noget specielt færøsk fænomen. Det har været vidt udbredt især i ufredstider. Indledningsvis gør forf. rede herfor med nordeuropæiske eksempler, der viser den systematisering, man var nået frem til f. eks. i Norge og Danmark. Også på Færøerne brændte man bavn i ufredstider, og en række stednavne på øerne vidner endnu herom. Fremgangsmåden levede videre i systemet med at sende grindebud, der var i fuldt sving for 50 år siden, da telefonen gjorde det overflødigt. Trods det korte spænd af år, der er forløbet siden da, er det gamle meddelelsesmiddel ved at gå i glemmebogen, bl. a. svinder mindet om de bestemte steder, hvor bavnene skulle tændes. Det er da forf.s store fortjeneste at have opsøgt folk, der endnu huskede det og få traditionen skrevet ned. Dette er blevet gjort systematisk for hele området bortset fra Streymoy og Suðuroys vedkommende, men i et senere arbejde: *Grindaboð í Havn*, Klakksvík 1962 (ligeledes med dansk og engelsk resumé) er også Streymoy blevet inddraget i undersøgelsen.

Fangsten af grindehval var tidligere af overordentlig betydning for det færøske folks eksistens, og det var derfor vigtigt, at man hurtigt kunne samle tilstrækkeligt mange både for at få flokken drevet på land og dræbt. Der var derfor udarbejdet et helt fast system med at tænde bavn, hvor brændstoffet mest var hø, der udviklede en kraftig, let synlig røg, og hvor de forskellige pladser, hvor bavnene antændtes, fortalte nabobygden, hvor »grinden« befandt sig. Var der en fjeldryg mellem to bygder, så bavnene ikke kunne ses, eller forhindrede tåge sigtbarheden, sendte man en budstikke over fjeldet eller per båd til nabobygden, eller man råbte nyheden fra bygd til bygd. I begge de nævnte værker har forf. ved skematiske tegninger illustreret et sådant grindebuds forløb og de midler,

der toges i brug herved. I det ene tilfælde er eksemplet hentet fra Norðuroyar i det andet fra Færøernes centrale område, hvor grindebud fra Torshavn o. år 1800 sendtes til helt fjerntliggende bygder med yderpunkterne i Mykines, Skúvoy, Gjógv og Múli.

I signalsystemet ved grindebud indgik som nævnt andre former end lige bavnene. Af praktiske grunde, bl. a. for at angive budskabets indhold, har man visse steder brugt at signalere ved at brede et eller flere lagner på aftalte steder i marken. Det kunne bl. a. benyttes for at tilkalde båd over fjorden eller sundet for at hente passagerer. Dette kaldes på Færøerne *at breiða*. Der kunne også bredes med andet end hvide tøjstykker. Således forekommer enkelte eksempler på, at man har vendt græstørven, så den sorte muldside kom opad. Det sorte felt i den grønne mark sås også tydeligt, og det betød i reglen sørgelig tidning. De sidstnævnte metoder kunne dog give anledning til misforståelse. Således fortælles fra bygden Skopun nordligst på Sandoy, at da man der engang havde tøj på bleg, kom der en båd roende fra Kirkebø for at få at vide, hvor »grinden« var.

Indenfor den færøske litteratur er behandlingen af årets og livets fester sparsomt repræsenteret (se Fort Nut XXI, s. 29 f.). Robert Joensen har imidlertid i julehæftet »Hugnalig Jól 1959« beskrevet måden at holde jul (og andre af vinterårets fester) på Norðuroyar, hvor det interessanteste er den fordeling, der fandtes. Forf. fortæller om de 4 årshøjtider: jul, nytår, 13 dags jul (Hellig Tre Konger) og kyndelmesse, at de blev holdt i visse bygder, hvortil gæsterne stævnedes fra de øvrige bygder på øerne. Nordrøerne deltes i to dele, der kaldtes: *Fyri sunnan fjall* og *Fyri norðan fjall*, hvor fjeldet på Borðoy danner grænsen. Vinterfesterne fordeltes således, at jul holdtes i Svínoy og Blankaskáli, nytår i Viðareidi og Kunoy, 13 dags jul i Fugloy og Árnafjörður og kyndelmesse i Múli og Haraldsund. Det vil sige, at hver af disse højtider holdtes i én bygd i hver part. Den centrale bygd, hvor nu Klakksvík ligger, var ikke med i fordelingen. Her holdtes nemlig vårtinget, hvor folk fra hele området stævnedes sammen. I beskrivelsen af selve festerne er ikke noget, der adskiller julen fra de øvrige vinterfester.

Et andet lille bidrag til dette sagområde er givet af Chr. Matras, der behandler den særlige bryllupsskik med vers impromptu, der er knyttet til rumpestykket (*drunnur*), som under festen sendes rundt til bryllupsgæsterne. Matras viser, at såvel ord som skik er af gælisk oprindelse (»Drunnur« i Fróðskaparrít VI, 1957, s. 20–33).

En vigtig proces i det færøske agerbrug er høhøsten, der får sin særlige karakter ved øernes ustadige klima, der ofte kan forårsage, at høhøsten strækker sig fra ca. 1. aug. til langt ind i oktober. Det medfører også et trælsomt arbejde med at få høet tørt og en kompliceret fremgangsmåde, der dog i nyere tid er blevet noget afhjulpet ved indføring af den skandinaviske måde med anvendelse af *hesja* (tørrehæk bestående af nedrammede pæle med udspændt wire). En udmærket beskrivelse af dette arbejde giver Anders Nyman i Folk–Liv 1957–58, s. 101–106 (Hay Harvesting Methods on the Faeroe Islands), hvor han gennem-

går de anvendte redskaber og detaljeret selve arbejdet med tørringen, der kræver en omfattende og langvarig spredning og samling af det afhøstede græs, indtil det finder sin blivende plads ved gårdene i høstak (*des*), eller høhus. I tørringsprocessen indgik samling af høet i en følge af stadig større bunker: *klúkur*, *nulvingur* eller *ballingur*, *kyllingur* eller *sátubörn* eller *tróllbörn*, *hoyrúgva* og endelig *sáta*, der er den fuldt færdige høstak på ageren, førend den føres hjem. Om høhusene siger forf., at de kom i brug først i 1800-tallet, og det er utvivlsomt rigtigt. I Rigsarkivet findes fortegnelser over det beneficerede gods på Færøerne fra henh. 1721 og 1835. I den første er ingen høhuse opført, mens der i 1835 anføres, at ialt 7 fæstebønder har høhuse.

Frilandsmuseets bestræbelser for at sikre den færøske byggeskik repræsenteret har medført et par arbejder over den færøske gård og dens bygninger. I Budstikken 1962, s. 31–52 gør Bjarne Stoklund rede for arbejdet med at finde og hjemtage bygningerne til museets færøgård og giver herunder en beskrivelse af dens forskellige elementer, ligesom bygden Múli, hvor hovedparten af bygningerne hentedes, bliver præsenteret. Man må med forventning se frem til den kommende videnskabelige publikation af dette materiale.

Samme forf. har i Budstikken 1963, s. 32–62 taget det færøske tørrehus for kød, fisk og klæder (*hjallur*) op til behandling. Næsten enerådende er i dag tørrehuset, hvor alle fire vægge består af tremmer, men tidligere fandtes andre typer, hvor større eller mindre partier af væggene var af sten, der var lagt løst op uden bindemiddel. En særlig type uden vægge (*opnahjallur*), er nu helt forsvundet. Som baggrund for sådanne forrådshuse, hvis vægkonstruktion tillader luften frit gennemtræk, påpeger forf. den færøske forrådshusholdning, hvor hovedbestanddelen af kosten var animalske fødemidler: fårekød, kød og spæk af grindevaler, vilde fugle og først og sidst fisk. Disse fødemidler konserveres næsten udelukkende ved vindtørring, bl. a. fordi saltet – selv efter at handelsforbindelserne var blevet sat i system – længe vedblev at være en kostbar luksusartikel. Og til vindtørring var de nævnte forrådshuse ideelle.

Nu er tørrehouse med tremmewægge ikke noget specielt færøsk fænomen. De forekommer overalt i det nordatlantiske kulturområde, men anvendes de fleste steder blot til tørring af fisk. I afhandlingen gives en god oversigt over dette, ligesom oprindelsen til tremmehuset diskuteres især med støtte i svenskeren Manne Erikssons fortræffelige studie: *Hjäll och tarre* (1943). Ligeledes søger forf. at belyse tremmehusets forhold til det andet færøske forrådshus, *gróthuset*, hvis mure helt er bygget af sten. Også dette har en vid udbredelse i det nordatlantiske område. I dette forrådshus-element viser der sig som i så mange andre forhold på Færøerne en vis forskel mellem den nordlige og den sydlige del af øgruppen, en forskel der måske kan afspejle henh. nordisk og keltisk indflydelse. Men som forf. forsigtigt bemærker, er der kun tale om hypoteser. Studiet af den færøske byggeskik er endnu alt for lidt fremskredet til, at der tør drages sikre slutninger. – Det skal bemærkes, at begge de nævnte afhandlinger er forsynet med engelsk resumé.

Til oplysning om øernes ældre historie og deres kulturelle forbindelse med omverdenen er stednavnene og de arkæologiske fund af vigtighed. Et af de stednavne, der har været hyppigst diskuteret, er selve øgruppens navn, der nu har fået en fornyet behandling af Chr. Matras («Færøyanavnið eina ferð enn» i Fróðskaparrit VIII, 1959, s. 39–56). To hovedretninger har været repræsenteret i diskussionen, en der ville udlede navnet af benævnelsen på det kendte husdyr: får, og en som hævdede, at det var umuligt, eftersom denne benævnelse ikke forekom i vestnordisk. Matras viser nu, at fær (ved R-omlyd af får) findes i vestnordisk, hvorved landenavnet rimeligst forklares som: fåreøerne i bedste overensstemmelse med de ældste historiske efterretninger og med navneskikken i øvrigt i de tilgrænsende egne af Nordatlanten. En anden stednavnestudie, der supplerer Matras' gamle fra 30'erne, skyldes Mortan Nolsøe, der behandler en bestemt navneform med endelsen -inge fra den sydlige del af øgruppen («Um navnaliðin -inga í nøkrum staðanøvnum í Suðuroynni» i Fróðskaparrit VIII, 1959, s. 57–65). I stednavneudvalgets publikation i anledning af 50 års jubilæet (Ti Afhandlinger = Navnestudier udg. af Stednavneudvalget, nr. 2, Kbh. 1960) har N. Djurhuus behandlet de færøske indbyggernavne og vist, at de falder i tre grupper efter endelserne -ingur, -bringur og -maður, f. eks. Elduvík – elduvíkingur, Sund – sundsmaður (Færøske inkolentnavne, a. a., 138–148).

For de arkæologiske undersøgelser på øerne svarer lederen af museet i Tors-havn, Sverri Dahl, der ikke alene foretager undersøgelserne, men også prisværdigt hurtigt sørger for at få resultaterne fremlagt. I fortsættelse af den række fund, der tidligere er nævnt (se Fort Nut XXI, s. 25), kan nu føjes en undersøgelse af et Trelleborg-formet hus i Fuglefjord og et husfund med runesten fra Sandevåg («Toftarannsóknir í Fuglafirði» i Fróðskaparrit VII, 1958, s. 118–146 og »Bústaður í Eingjartoftum, Sandavági« sstds. X, 1961, s. 53–76). Undersøgelserne er af den største vigtighed for forståelsen og den rette tolkning af senere færøske fænomener og deres tilknytningsforhold. På rent sprogligt materiale mener Chr. Matras at kunne påvise, at forbindelsen mellem Færøerne og det keltiske område måske har været stærkere end øernes forbindelse til Vestnorge («Atlantssiðir – Atlantsorð» i Fróðskaparrit VII, 1958, s. 73–101).

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Af BØRGE SCHMIDT

Den tanke, at arbejderbevægelsen burde have et særligt arkiv, der kunne fortælle om dens udvikling, var meget levende omkring århundredskiftet. I Berlin og Stockholm oprettedes dengang sådanne arkiver. Herhjemme var det Fernando Linderberg, der gav stødet til drøftelsen om betydningen af et sådant arkiv. Det må dog siges, at for hans vedkommende spillede personlige interesser stærkt ind. Denne produktive socialpolitiker ønskede oprettet en institution uden for arbejderbevægelsens organisationer, hvortil disse skulle sende deres tryksager, beretninger o. lign. Han ville på den måde få et arsenal til brug for sin egen skribentvirksomhed. Så stærkt argumenterede han for arkivets placering uden for organisationerne, at han skiltes fra arbejderbevægelsen, da hans ønske om placeringen ikke blev opfyldt, og man kan vist godt sige, at hans virke i de efterfølgende år gik ud på at gøre arbejderne til kristne, medens det tidligere havde været de kristne, han ønskede at gøre til socialister.

Men tanken om et arkiv var rejst, og på Socialdemokratiets kongres i 1908 tilsluttede man sig tanken; det samme gjorde man i foråret 1909 på De samvirkende Fagforbunds generalforsamling, og herefter forestod kun et fællesmøde mellem de to hovedorganisationers forretningsudvalg, hvor man accepterede de retningslinier for arbejdet, som et udvalg havde fundet frem til. Den 12. juni 1909 kaldtes dette udvalg til møde, denne dag er altså arkivets fødselsdag. De formål, man ville fremme, var: at samle materiale om den politiske, faglige og kooperative bevægelse i Danmark, herunder vigtigere tryksager og skrevne aktstykker, endvidere vigtigere tryksager om den politiske og faglige arbejderbevægelse samt socialistisk litteratur fra ind- og udland. Formand for arkivets bestyrelse blev formand for D. s. F., C. F. Madsen, og bestyrelsesmedlemmer var P. Knudsen, Th. Stauning, Gustav Bang, Christian Christiansen og Carl Gran. Økonomisk skulle institutionen opretholdes af de to hovedorganisationer, der hvert år bidrog med 600 kr. til formålet. Arbejdernes Fællesorganisation i København stillede arkivlokaler til rådighed i den første tid, nemlig et hjørne af køkkenet i lokalerne i Kompagnistræde 14. Samtidig var fællesorganisationens sekretær også arkivar, og C. K. Kiefer blev således den første arkivar. Blandt de senere arkivarer, der kom til at virke i disse to funktioner, var den senere overborgmester H. P. Sørensen og direktør Peder Nørgaard. Det må tilføjes, at de arbejdsopgaver, der pålagdes fællesorganisationen under krigen og i efterkrigstiden, var så store, at det blev så som så med tid til at be-

skæftige sig med arkivets anliggender, og først da arkivet i forbindelse med opførelsen af foreningsbygningen i Rosenørns Allé i 1925 fik lokaler i nr. 12 på 5. sal, blev forholdene mere tålelige.

I 1924 var AOF i Danmark blevet startet, og man vedtog, at arkivet og AOF skulle have lokalefællesskab, ligesom AOF's leder, folketingsmand Harald Jensen, blev valgt til arkivar, en titel han var indehaver af til sin død i 1930, hvor Oluf Bertolt, der i praksis havde varetaget job'et og også havde modtaget løn herfor, valgtes til arkivar. Efter ophøret af lokalefællesskabet med fællesorganisationen trådte denne organisation nu også til som bidragyder til institutionen, og fra 1925 ydede de tre organisationer hver årligt 2000 kr. til formålet. Dette beløb forhøjedes først ved købet af ejendommen på Hjalmar Brantings Plads i 1944. I årene indtil 1937, da AOF flyttede til Nr. Farimagsgade, gjorde Oluf Bertolt et stort arbejde med at forme samlingerne. Pladsen var for trang til de stadigt voksende samlinger, men det hjalp, da man i 1937 fik råderum over alle de lokaler, som AOF havde benyttet. Også arbejdsmæssigt skete der en forbedring, idet der ansattes en heldagsarkivar, en tysk emigrant Karl Raloff. Da denne i 1940 måtte forlade landet, overtog jeg arkivjobbet, og jeg havde den glæde at være med til at købe vort nuværende hus på Hjalmar Brantings Plads og indrette dette til formålet. Besættelsestidens usikre vilkår og risikoen for ildsvåde på grund af krigshandlinger i den udsatte femtesal i Rosenørns Allé fik bestyrelsen til at se sig om efter et andet lokale, og i sommeren 1943 købte man for en meget rimelig betaling villaen på Hjalmar Brantings Plads nr. 8. I begyndelsen af året 1944 flyttede man ind, og den 3. maj kunne man ved en smuk højtidelighed indvi de ny lokaler. Samtidig ændredes navnet fra Arbejderbevægelsens Arkiv til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, idet man gerne ville henlede opmærksomheden på det store antal bøger, man havde samlet om faglige, politiske og kooperative emner. Et samarbejde med det danske biblioteksvæsen blev samtidig indledt, og det må i dag utvivlsomt erkendes, at arkivets bogsamlinger på disse områder har været til stor nytte for alle, der har interesse for disse spørgsmål. Ved kontakt og samarbejde med andre videnskabelige og faglige biblioteker er endvidere skabt retningslinier med henblik på en fordeling af anskaffelsen af særligt dyre udenlandske værker.

Det gælder imidlertid for såvel bog- som arkivsamlingerne, at agtpågivenheden med hensyn til det, der anskaffes, er stærkt skærpet, idet man i dag simpelthen har overfyldt de lokaler, der var så hensigtsmæssige i 1944, i en sådan grad, at såvel registrering som det daglige arbejde i det hele taget generes ganske betydeligt, ligesom opbevaringsforholdene desværre heller ikke mere er så forsvarlige som tidligere.

Bogsamlingerne må på de områder, der er vore, vist siges at være nogenlunde fuldstændige. Alle opstillede bøger er katalogiserede såvel efter emne som titel, ligesom der findes en systematisk fortegnelse over disse. I visse tilfælde udarbejdes emnelister over særlige grupper, ligesom man i et vist omfang til hjælp for lånerne registrerer vigtigere artikler i de ca. 400 tidsskrifter og fagblade,

der modtages på biblioteket. Desværre har pladsforholdene i dag medført, at en ikke uvæsentlig del af såvel ny litteratur som den antikvarisk indkøbte ikke for øjeblikket kan registreres, da der simpelthen ikke er plads på hylderne. Nu er denne klage over pladsmangel jo ikke noget enestående for vort arkiv og bibliotek, og jeg skal derfor i stedet gøre nogle bemærkninger om det glædelige, der har medført, at samlingerne er vokset, som de er.

For det første har de gode lokaler, man fik i 1944, betydet, at man fik flere penge til bogindkøb. Man har såvel her i landet som i udlandet købt et ikke uvæsentligt antal bøger til supplerung af samlingerne. Endvidere er i disse år skabt en meget intim og effektiv kontakt med institutioner, organisationer, trykkerier, forlag og – som tidligere nævnt – biblioteker, hvilket har medvirket til en ganske betydelig tilgang af materiale. Hertil kommer kontakten med en større kreds af enkeltpersoner, som direkte eller indirekte foranlediger arkivet tilstillet materiale. Vi har også haft mulighed for forlods at kunne udtage bøger i dødsboer efter store bogsamlere som f. eks. Laub Ostenfeldt, ligesom vi fik mulighed for at erhverve mange bøger i Socialpolitisk Forenings nedlagte bibliotek. Af anden betydelig tilvækst i de sidste tyve år kan nævnes Th. Staunings store samling bøger og arkivalier. Det samme gælder statsministrene Hans Hedtofts og H. C. Hansens arkivalier. Hartvig Frisch testamenterede alle sine breve, talemanuskripter og andre manuskripter til arkivet. Som en væsentlig grundstamme i visse grupper må endvidere nævnes Gustav Bangs bøger, ligesom afdøde bankdirektør Jensen Stevns efterlod biblioteket en større samling bøger. Af tilvæksten fra de allerseneste år må nævnes samlingen af bøger og arkivalier efter Alfred Kruse omfattende socialisme og kommunisme. En del af dette arkiv benyttedes af Michael Futrell ved udarbejdelsen af hans bog »Northern Underground«, der kom i 1963.

M. h. t. arkivalier må det nævnes, at Landsorganisationen i Danmark LO har overladt arkivet sine arkivalier indtil 1919. På arkivets foranledning er arkivalierne fra starten i 1898 til 1911 ordnet og registreret.

Samlingen af håndskrevne protokoller fra organisationer inden for arbejderbevægelsen er vokset stærkt i de senere år. Samlingen omfatter i dag henved 700 protokoller.

Bibliotekets og arkivets samlinger er ordnet efter et tillempet Dewey-system. Gruppen 30–39 har således p. t. 192 undergrupper. Skal der gives et skematisk billede af institutionens samlinger, kan det sammenfattes på følgende måde:

1. Bogsamlingerne (disse tæller i dag ca. 35.000 bind). Såvel pladsproblemet som økonomien tvinger i dag bibliotekets ledelse til meget nøje at overvåge, at de titler, der købes, holdes inden for de rammer, der omfatter de faglige og politiske emner, man har til opgave at samle på. Indkøbet af bøger om emner, der kun periferisk berører vort område, som hidtil har kunnet foretages som en art service over for lånerne, har nu helt måttet opphøre også i de tilfælde, hvor det var økonomisk overkommeligt.

2. Tidsskriftsamlingerne. Udover et betydeligt antal for institutionen aktuelle tidsskrifter såvel danske som udenlandske må peges på et ikke uvæsentligt antal politiske eller dermed beslægtede tidsskrifter, der kun er udkommet i enkelte numre eller over et forholdsvis kort tidsrum. Nævnes kan i den forbindelse også en meget fuldstændig samling af de faglige organisationers blade.
3. Arkivsamlingerne. Følgende de samme registreringsnumre, der gælder for bøgerne, er arkivalierne ordnet i kasser eller pakker. I et vist omfang er titler på de sager, der opbevares i arkivkasserne, anførte i kartotek, ligesom registrering af breve er påbegyndt. I tilslutning til arkivsamlingerne findes endvidere en personaliasamling ordnet alfabetisk, hvori man samler personalia, breve, originalmanuskripter, udklip o. s. v. om personligheder inden for arbejderbevægelsen.

En væsentlig del af arkivsamlingerne er trykte beretninger, overenskomster o. lign. Fra arkivets start findes en række arkivalier fra Arbejderne Fællesorganisation i København omhandlende majdemonstrationer, strejker m. m. Landsorganisationen i Danmarks arkivalier består i første række af originalbreve og svarbreve i forbindelse med den løbende virksomhed. Fra Hartvig Frisch er ved testamentarisk gave modtaget breve, væsentligst vedrørende mødevirksomhed og talemanuskripter. Kulturminister Julius Bomholt har overladt arkivet en række arkivalier og udklip. Ved Hans Hedtofts og H. C. Hansens død har arkivet modtaget visse arkivalier til supplerings af det materiale, man igennem årene har indsamlet om disse mænds virke.

Det materiale, man har modtaget fra Socialdemokratisk Forbund, er i første række arkivalier, der fortæller om arbejderbevægelsens første tid. Den øgede aktivitet, der har kendetegnet arkivets virke i de sidste 10–15 år, har betydet, at man har fået og stadig får breve og aktstykker om pionertiden. Et udtryk herfor er, at man har været i stand til at udsende en publikation »80 Louis Pio breve«. Endvidere har man fra Socialdemokratisk Forbund igennem årene modtaget materiale vedrørende valg, kongresser o. lign.

Nævnes må endvidere institutionens samlinger af gamle protokoller fra faglige, kooperative og politiske foreninger. Ved systematiske henvendelser til organisationer og folk, som man mener er i besiddelse af sådanne har man yderligere kunnet supplere disse samlinger, således at der nu er henved 700 sådanne protokoller.

I den forbindelse må det understreges, at arbejderbevægelsen er så omfattende, at det vil være umuligt på ét sted at samle alt det, der nævnes under de 6 punkter, der her er omtalt. For Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv er det derfor også glædeligt, når man i de lokalhistoriske arkiver landet over er opmærksom på det materiale, der lokalt kan bringes til

veje til belysning af arbejderbevægelsens historie og udvikling. Fra vor institutions side håber man på, at et samarbejde yderligere kan udbygges, således at endnu mere arkivmateriale kan opbevares på en overskuelig måde.

4. Billederne. I tilslutning til arkivsamlingerne findes en ikke ubetydelig billedsamling. Denne er ordnet dels som personaliasamling, dels registreret efter emner. I de senere år har såvel TV som forfattere til samfundsbetonet litteratur i meget høj grad benyttet sig af disse samlinger. Denne kraftige benyttelse har aktualiseret spørgsmålet om sliddet på billederne samt rejst spørgsmålet om yderligere anskaffelse af billeder, idet man med stor selvfølgelighed henvender sig til os om billeder fra begivenheder, en strejke eller et møde f. eks., der ligger ganske få år tilbage i tiden, men som ingen tænkte på at fotografere, medens tid var eller sørge for at få opbevaret på et betryggende sted.
5. Aviserne bør også nævnes i oversigten over arkivets samlinger. Desværre har pladsforholdene medført, at disse nu må opbevares i lokaler, der ikke står i forbindelse med arkivbygningen, således at benyttelsen af disse aviser dermed besværliggøres. Dette avisarkiv rummer foruden det indbundne »Social-Demokraten« fra 1874 og fremefter sådanne titler som »Klassekampen«, »Den røde krig«, »Arbejdet«, »Arbejderen«, »Solidaritet« o. m. a. Det gælder for nogle af disse aviser ligesom for visse tidskrifter, at de kun udkom med ganske få numre eller ganske få årgange.
6. Faner, genstande o. l. Foranstående 5 grupper giver kun et sammentrængt billede af arkivets samlinger. Oversigten ville ikke være fuldkommen, hvis man ikke tillige nævner de ting af mere museumsagtig karakter, der også findes. Her må i første række nævnes faner fra organisationer, der ikke mere eksisterer eller ældre faner, der ikke mere tåler at benyttes. I lokalerne findes endvidere ikke få buster, dødsmasker og kunstgenstande, der har tilhørt institutioner eller personer inden for arbejderbevægelsen. Hertil kommer en række snurrepiberier, således bl. a. en nøddeknækker med Th. Staunings ansigtstræk. Den litografiske sten, hvormed det første nummer af det satiriske blad »Ravnen« blev trykt i 1876, bør også nævnes.

Forhåbentlig vil denne redegørelse give et vist billede af samlingerne og den virksomhed, der udfoldes i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv og de mål, der arbejdes henimod. For bedre at kunne klare morgendagens opgaver har bestyrelsen for institutionen ladet udarbejde en skitse til en tilbygning til den nuværende ejendom. En plan, der skulle betyde, at man med et Compactus-anlæg skulle kunne klare arkivproblemet en 30–35 år frem i tiden. Det er i mindre grad byggeudgifterne, der forhindrer planens realisation end de dermed

følgende øgede årlige udgifter, da det jo er lidt vanskeligt på forhånd at få tilsgang fra såvel offentlige myndigheder som andre til den daglige drift.

Skal jeg kort karakterisere virksomheden i vor institution igennem de sidste 10–15 år, tror jeg med rette at kunne sige, at vi gennem samarbejdet med andre biblioteker og arkiver har udfyldt et tomrum, idet vi har formået at stille et materiale til rådighed for offentligheden, som man enten måtte have været foruden, eller som ville have været meget vanskelig tilgængeligt. Vore arbejdsopgaver er begrænsede, men alligevel er rammen om det, der er vort samleobjekt så rummelig, at samlingernes omfang langt overstiger det, man tidligere mente var muligt. Denne forøgede tilgang af materiale, som vi jo lykkeligvis ikke er de eneste, der kender til, har betydet katalogiserings- og ordningsvanskeligheder. Men kommer tid, kommer forhåbentlig også mulighed for at overvinde disse – i det mindste er meget væsentligst grundmateriale samlet og indpakket. Senere tiders historikere vil forhåbentlig få mulighed for at udnytte det.

Penningskæpperne

Af L. E. FAUERHOLDT JENSEN

I 1936 indledte Svend Aakjær i sin omfattende afhandling »Maal, Vægt og Taxter i Danmark«, »Nordisk Kultur« Bd. XXX, s. 175 ff., (hvortil i det følgende er refereret ved (s. --)), et af de vigtigste hovedafsnit: »Kornmaal« i middelalderen, med følgende ord: »Netop fordi kornskæppen er så vigtigt et mål i Danmark, er det særligt uheldigt, at vi er så mangelfuldt underrettet om de forskellige skæppers indenbyrdes og absolutte størrelse i middelalderen.«

Den samme triste erkendelse er mange historikere nået til, når de har stået overfor de gamle danske jordebøgers og lensregnskabers rige, men næsten utilgængelige oplysninger, og medmindre det mirakel skulle ske, at der pludselig blev fundet en gammel nøgle, som indeholdt oplysningerne om de forskellige skæppers indenbyrdes størrelse, kunne man formode, at disse værdifulde gamle historiske kilder ville forblive en lukket verden.

Imidlertid må det ligge inden for det muliges grænser at rekonstruere en sådan nøgle ved et samarbejde mellem historikere og matematikere, således som jeg skal påvise i denne afhandling, der kan betragtes som en introduktion i så henseende:

Den kæde af kornmål, der som en rød tråd gennemvæver middelalderens jordebøger, kan i sine yderpunkter fastlægges ved de absolutte enheder, ikke alene på det tidspunkt, i 1683, hvor standardenheden, den danske korntønde, som rummede 8 skæpper eller 139,104 l, indførtes, men tillige o. 1200, hvor der kun kan have eksisteret to forskellige kornmål, som må have dannet kædens første led.

Ifølge Skånske Lov, kap. 226, afløstes 1 skæppe byg i brandhjælp med 1 penning eller 2 skæpper havre, og som kommentar hertil oplyste Anders Sunesøn o. 1200 (s. 208):

»Så ofte som der i al almindelighed tales om skæppe, skal der forstås den, som er cirkelrund og hæver sig retvinklet som en katete i 6 tommers højde fra bunden og har et dobbelt så stort tværmål til hypotenuse, målt med en stok, som holder 12 tommer i længdemål, og som overalt, hvor den stilles ved bundens rand på det sted, hvor denne står i forbindelse med kransen, går tværs igennem skæppens midte og med sin øverste ende rører ved kransens overkant på den stik modsatte side, for hvilket måls skyld man på folkesproget har kaldt den skæppe for Tolfmyning.«

Denne skæppes rumfang beregnede Svend Aakjær ud fra den berettigede antagelse, at den rhinlandske fod havde dannet grundlaget, til at have været 509 kubiktommer (nøjagtigt: 508.94 kubiktommer), men begik herefter den fejl (s. 209) uden videre at sætte den lig ca. $\frac{2}{15}$ af den o. 500 år senere, i 1683, indførte korntønde eller (s. 209) lig: 9,27 l og (s. 264): 9,607 l.

Den skånske skæppes nøjagtige rumfang var imidlertid: 9,105 l og, som det fremgik af Skånske Lov jævnfør Anders Sunesøns kommentar: det rumfang byg, der var nøjagtigt lig 1 penning o. 1200, hvilket viser, at den var afstemt efter datidens sølvvurdering:

1 mark sølv à 288 penning à 1 skånsk skæppe byg à 9,105 l,

således at man fuldt berettiget kan betegne den som den skånske penningskæppe.

Den brugtes ganske givet også oprindeligt på Sjælland, hvor den rhinlandske fod vides at have været benyttet som længdeenhed lige fra folkevandringstiden; men vest for Storebælt, i de jysk-fynske landsdele anvendtes, som det er fremgået af de her fundne vikingeborge, den romerske fod, og denne må have dannet grundlaget for udformningen af den jysk-fynske skæppe eller Viborg-settingen, der var ca. dobbelt så stor (s. 209) som den af Anders Sunesøn beskrevne skånske skæppe.

Det vil da være umiddelbart foreliggende, at denne jysk-fynske skæppe geometrisk har været defineret ganske analogt med den skånske, men med en anden højde og et hertil svarende dobbelt så stort diagonal mål, hvilket betinger opstillingen af følgende ligning:

$$h \cdot \pi \cdot \left(\frac{\sqrt{(2h)^2 \div h^2}}{2} \right)^2 = 2 \cdot 9105 \text{ cm}^3$$

der er tilnærmet, idet vi ikke ved, om den jysk-fynske skæppe var nøjagtigt dobbelt så stor som den skånske.

Løser man denne ligning, får man: $h = 19,77$ cm, hvilket svarer til $\frac{2}{3}$ romersk fod à 29,66 cm, men indsætter man den nøjagtige værdi for den romerske fod: 29,57 cm, får man:

$$\left(\frac{2}{3} \cdot 29,57 \right) \cdot \pi \cdot \left(\frac{\sqrt{\left(2 \cdot \left(\frac{2}{3} \cdot 29,57 \right) \right)^2 \div \left(\frac{2}{3} \cdot 29,57 \right)^2}}{2} \right)^2 = 18051 \text{ cm}^3$$

Den jysk-fynske skæppe må herudfra have været defineret geometrisk som den skånske, men med en højde på 8 romerske tommer og et diagonal mål på 16 romerske tommer samt rumindholdet: 18,051 l.

I kraft af den anvendte syntese er den imidlertid at betragte som en teoretisk størrelse, der kræver et bevis for sin faktiske eksistens, såvel i relation til datidens mål og mønt, som i henseende til sit absolutte rumfang.

Ud fra dens definition: dens dobbelte størrelse i forhold til den skånske skæppe, er navnet: Viborg-setting filologisk og matematisk korrekt, thi 6 jysk-

fynske skæpper byg udgjorde 1 ørtug sølv i datiden, men den var tillige en penningskæppe, thi ifølge Anders Sunesøn var havren, som i middelalderen må have været den almindeligste kornsort i det jysk-fynske område, kun regnet for halvt så meget værd som byg, således at den jysk-fynske skæppe var defineret:

1 mark sølv à 288 penning à 1 jysk-fynsk skæppe havre à 18,051 l.

Endelig er tilbage at bevise, at dens rumfang er overensstemmende med en kendt skæppes rumfang. Man vil måske her påpege, at det nøjagtige rumfang kun kendes for een eneste skæppe, nemlig Åboskæppen på 17,338 l, som dannede grundlaget for den af Ole Rømer i 1683 udformede danske korntønde på 8 af disse Åboskæpper.

Nuvel, så må det bevises, at den jysk-fynske penningskæppe eller Viborg-setting er identisk med Åboskæppen, – men i så fald må man erindre, at den Åboskæppe, som Ole Rømer benyttede, var en modificeret udgave af den oprindelige, thi vi er i besiddelse af et meget nøjagtigt mål for sidstnævnte, idet vi ved, (s. 211), at Ribetønden var 10 gamle Åboskæpper, og i 1686 meddelte Ribe magistrat i en erklæring til Ole Rømer (s. 211), at den gamle Ribetønde var »2 skæpper 1 fjerdingkar og 1 gjevfuld« større end den nye danske tønde, hvoraf det fremgår, at medens 10 nye skæpper var: 173,88 l, så var 10 nye skæpper + et nyt fjerdingkar lig: 178,227 l, og selvom den ekstra »gjevfuld« er et lidt svævende begreb, så stemmer rumfanget for de 10 gamle Åboskæpper à 17,82 l + $\frac{1}{10}$ »gjevfuld«, hvoraf Ribetønden bestod, nøjagtigt med den tidligere beregnede jysk-fynske penningskæppe eller Viborg-setting på 18,051 l, thi afvigelsen har været mindre end 1 pct.

Anmeldelser

Yngre stenalder

L'EUROPE À LA FIN DE L'ÂGE DE LA PIERRE. Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen Prague-Liblice-Brno 5–12 octobre 1959. (Prag 1691. 644 s., 48 pl.).

Arkæologien er i øjeblikket inde i en meget kraftig udvikling – især i østlandene. Der publiceres efterhånden så meget, at det ofte er svært at følge med i den nye litteratur, og også på de internationale kongresser mærker man denne udvikling: Der tages så mange emner op, at de må opdeles i en række sideløbende serier, og trods denne opdeling er foredragene så talrige, at tidnød i praksis gør diskussioner med virkelig tilbundsående uddybning af problemerne umulig.

På grund af denne udvikling vedtog man på den V internationale arkæolog-kongres i Hamborg 1958 i lighed med andre videnskaber at forsøge at afholde et symposium, en arbejdskongres med et afgrænset emne og et begrænset antal deltagere. Dette symposium fandt sted i Tjekkoslaviet i 1959 under det tjekkiske videnskabernes akademi. Deltagerantallet var (bortset fra værtslandet) fastsat til højst to fra hvert land, og emnet var begrænset til stenalderens slutning i mellem-europæisk forstand, d. v. s. til tidsrummet mellem de ældste agerbrugskulturer (de båndkeramiske kulturers) forsvinden og de snorekeramiske kulturers (enkeltgravskulturerne) indvandring. Det vil stort set sige, at der var tale om det tidsafsnit, hvor vi her i landet har dragtbægerkulturen repræsenteret – bortset fra denne kulturs yngste faser, der går ud over den behandlede del af yngre stenalder.

Den foreliggende bog er beretningen fra symposiet, og efter den at dømme, har denne kongresform afgjort fremtiden for sig.

Bidragene kan stort set inddeles i to grupper, dels brede oversigter over udviklingen inden for et geografisk område eller omhandlende enkelte kulturgrupper, dels fremlæggelser af specialundersøgelser, som de pågældende netop da var i gang med. Af den sidste gruppe er enkelte bidrag naturligvis siden blevet publiceret mere udførligt i monografier. Dette gælder således Ida Bognár-Kutziáns bidrag til den ungarske kobberalders kronologi og Jürgen Driehaus' undersøgelser over den sydtyske Altheimergruppe og dens kulturelle og kronologiske stilling i mellemeuropæisk neolitikum.

Oversigterne dækker næsten hele Europa, og med sine godt 600 sider giver bogen et usædvanligt rigt overblik over de nyere forskningsresultater, og de rigelige noter leder en hurtigt videre til den nyere litteratur. Som alle stærkt koncentrerede oversigter er de dog lettest at læse, hvis man i forvejen er inde i problemerne, men bortset fra det er bogen lige anvendelig for specialisten som for den, der uden alt

for store forudsætninger vil skaffe sig et overblik over den nyere forsknings resultater.

På grund af den koncentrerede tekst er det her umuligt at give et referat. Nævnes bør dog blandt de mange artikler om Balkan og Østeuropa G. I. Georgievs oversigt over kulturgrupper i Sydbulgarien. Den er illustreret med ikke mindre end 33 plancher – til dels i farver – foruden en del tekstfigurer og giver en oversigt over de meget vigtige stratigrafiske fund i den store Karanovo-byhøj.

Af særlig interesse for os her i Danmark er de mange artikler, der belyser tragt-bægerkulturens udvikling og dens forhold til andre kulturgrupper. Og her træder netop den vigtigste fordel ved symposium-formen klart frem: De enkelte problemer bliver belyst fra mange sider, og de enkelte forskeres meninger bliver kritisk analyseret og kommenteret af kollegerne. Heraf følger dog naturligvis ikke, at deltagerne altid er blevet enige om, hvad der er rigtigt, men det fremgår i hvert fald af diskussionen, hvad der er sikkert, og på hvilke mere usikre punkter den fremtidige forskning bør sætte ind.

Et eksempel på denne i og for sig frugtbringende uenighed er spørgsmålet om tragt-bægerkulturens oprindelse. Hermann Behrens mener således, at tragt-bægerkulturen er udviklet i Bøhmen-Mæhren på grundlag af Donau-kulturernes, og at den sydsandinaviske tragt-bægerkultur har fået sit særpræg ved indflydelser fra Rössen. Konrad Jazdzewski hælder til Childes gamle ide, at tragt-bægerkulturen er opstået i Mellemeuropa af lokale mesolitiske stammer, der har lært neolitisk levevis af Donau-kulturernes. Ukraine må både af kronologiske og geografiske grunde udelukkes som tragt-bægerkulturens oprindelsessted. C. J. Becker finder derimod en sådan udvikling usandsynlig, dels fordi man ikke i Mellemeuropa kender mesolitiske grupper, der kan have spillet en sådan rolle, dels fordi Donau-kulturernes keramik og redskabsinventar er væsensforskellige fra tragt-bægerkulturens. Da forudsætningerne for tragt-bægerkulturen heller ikke lader sig påvise i Vesteuropa, anser Becker det for sandsynligst, at tragt-bægerkulturen er opstået i Sydøsteuropa og herfra har bredt sig ud over Mellemeuropa og Sydsandinavien.

Af hensyn til de senere års diskussion herhjemme om den sydsandinaviske tragt-bægerkulturs oprindelse, er det måske værd at pointere, at den ovennævnte uenighed på kongressen dækker over et fælles grundsynspunkt: Tragt-bægerkulturen er en enhed, og dens oprindelse må ses på et fælles europæisk grundlag. At den sydsandinaviske tragt-bægerkultur skulle være udviklet lokalt af Ertebøllekulturen er ganske usandsynligt allerede af den grund, at denne tanke ikke giver nogen forklaring på, at der forekommer keramik af samme type som vor ældste tragt-bægerkeramik over store områder af Mellem- og Østeuropa. Også den tydelige forskel i tragt-bægerkulturens og Ertebøllekulturens inventar viser klart, at der er tale om forskellige kulturer.

Blandt de øvrige afhandlinger af speciel dansk interesse må nævnes Stuart Piggotts oversigt over britisk neolitikum, der på væsentlige punkter afviger fra hans monografiske behandling fra 1954, og Glyn E. Daniels artikel om de vest-europæiske megalitgraves datering.

Ebbe Lomborg.

Arkæologi syd for grænsen

JACOB RÖSCHMANN: VORGESCHICHTE DES KREISES FLENSBURG. »Die vor- und frühgeschichtlichen Denkmäler und Funde in Schleswig-Holstein« Bd. VI. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster. 1963. 680 s. 96 DM.

Til museet i Gottorp er knyttet et »Landesamt für Vor- und Frühgeschichte«, hvis opgave det er at samle og registrere alle videnskabeligt anvendelige oplysninger om landets ældste historie, og som derefter amtsvis udgiver dette materiale. Efter en ret fast plan indeholder et sådant bind en oversigt over amtets forhistorie, en fortegnelse over fund og findesteder, uddrag af udgravningsberetninger, sagn og andet traditionsstof, det hele ordnet efter kommuner og til sidst et meget stort, kronologisk ordnet billedmateriale, mest tegninger af oldsager.

Som bind 6 i denne række foreligger nu Flensborg amt, et digert værk på over 800 sider. Forfatteren er Jakob Röschmann, mangeårig lærer i Flensborg og siden 1935 betroet denne opgave, som han just nåede at fuldføre før sin død. Hans arbejde giver vigtige bidrag til at vurdere vilkårene for en sådan egnsbeskrivelse og værdien af den.

Efter en oversigt over det arkæologiske arbejdes første tid i egnen omkring Flensborg, – det går tilbage til slutningen af det 17. århundrede – går Röschmann over til at drøfte, hvor sikkert man kan fortolke de iagttagelser, der gøres ved en amtsbeskrivelse. Har der virkelig ligget en storstensgrav der, hvor der i den pløjede mark synes at være ting, der tyder derpå? I flere tilfælde foreligger der dog materiale fra ældre tid over sådanne steder, og en sammenligning med stedets udseende nu hjælper til med stor sikkerhed at forstå iagttagelser også på steder, hvor en sådan gammel beskrivelse ikke findes.

Også i Flensborg amt har oldsagsamlere og amatørarkæologer – ehrenamtliche Pfleger – haft deres store betydning for at bevare det materiale, der her forelægges.

Yderst vigtige i den arkæologiske oversigt er kortene over de forskellige oldsagetyper udbredelse. Et stort materiale står til rådighed og allerede de første kort over ældre stenalder viser de områder, hvor bebyggelsen sætter ind i de første årtusinder. Man ser så på de følgende kort, hvordan de første agerbrugere i yngre stenalder begyndelse fra kyster og ådale flytter længere ind i landet, ganske som det kan studeres i naboer i Nordslesvig.

Bebyggelsen i denne og den følgende tid samler sig stort set i 4 områder, hvert knyttet til sit åsystem og præget af bestemte jordbundsforhold. Interessant er nu, at disse forhold trods mindre forskydninger holder sig oldtiden igennem. Også Röschmann tvivler på teorier om en stor befolkningsformindskelse i Østlesvig i løbet af yngre bronzealder. I hvert fald viser de samme hovedtræk sig, når fundene igen dukker op i ældre jernalder, og endog middelalderens herredsgrænser forløber i de indtil da fundtomme områder mellem byderne.

Denne kontinuitet i bebyggelsen er bemærkelsesværdig og viser, at man skal være forsigtig med at drage slutninger af, at fundmaterialet svigter i perioder. Det drejer sig jo her i det væsentlige om en bondebefolkning, som ikke uden tungtvejende grunde forlader et sted, hvor den trives.

Det ses også af denne publikation, at en bebyggelseshistorisk undersøgelse må gå grundigt til værks med et mindre område for at nå reelle historiske resultater.

Et par særlige emner tager Röschmann op i forbindelse med den egentlige »Landesaufnahme«. Han har foretaget undersøgelser af sten med skålformede fordybninger og kommer til det resultat, at man i oldtiden brugte stempulver fra »hel-lige« sten som medicin, og at skålene er opstået på denne måde. Morsomt nok er en stor norsk undersøgelse af Sverre Marstrander samtidig kommet til et ganske lignende resultat, omend han tydeligere end Röschmann knytter skikken til frugt-barhedskulten.

Foruden de gamle vejspor får også de middelalderlige voldsteder deres behand-ling, og Flensborgfarere vil være forfatteren taknemmelig for omhyggelig rede-gørelse for de 4 voldsteder, der endnu kendes indenfor Flensborg by, selv om man ikke ved, hvilket af dem, der gav byen navn.

På en måde var vi her i landet foran med katalogiseringen af vore oldtidsminder. De første sognebeskrivelser blev udarbejdet længe før århundredskiftet, og vort materiale er derfor vistnok bedre end det, der kunne fremskaffes i dag. Men det nye i den slesvig-holstenske »Landesaufnahme«, som nu har overvundet kritikken og efterlignes mange steder, ligger i publiceringen. Museerne ligger efterhånden med så stort et materiale, at rejsende arkæologer aldrig når at udnytte det, ganske bortset fra de smertelige erfaringer, som tyske museer måtte gøre under den anden verdenskrig.

Det er ikke usandsynligt, at vi også her i landet bliver nødt til at tage tanken bag vore sognebeskrivelser op til fornyet overvejelse, så meget mere som det arkæo-logiske arbejde nu ikke mere er forbeholdt et enkelt museum i København, men er fordelt på mange.

Hans Neumann.

Rügen som søfartsø

WOLFGANG RUDOLPH: DIE INSEL DER SCHIFFER. Zeugnisse und Erinnerungen von rügischer Schifffahrt. Rostock 1962. 247 sider + 28 tavler.

Der er grund til at henlede det søhistorisk interesserede danske publikum på denne righoldige og samtidig levende skrevne fremstilling af øen Rügens søfartshistorie gennem tiderne. Forfatteren, der er etnolog og som i mange år har boet i Sassnitz, har for Institut für deutsche Volkskunde (under Deutsche Akademie der Wissen-schaften) haft den opgave at »inventere« den tyske østersøkyst, et arbejde der som resultat har givet et rigt udbytte af oplysninger, tegninger, fotos m. m. om lokale skibstyper, fiskeriet og dets metoder, kystsøfarten og farten over den vide sø. Hans resultater er på mange måder af interesse for Danmark og Sydsverige, idet han fremdrager mange fællestræk inden for søfartskulturen, fiskeriet og skibsbyggeriet. Her kan forøvrigt henvises til hans afhandling om de pommerske drivkvaser (»Zees-boote«) i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborgs årbog 1961 (s. 49–89), hvor der redegøres for de gensidige tysk-danske og dansk-tyske påvirkninger på dette felt (jfr. konservator Christian Nielsens afhandling sst. s. 90–150, der belyser emnet fra dansk side).

Den foreliggende bog klargør på andre områder den mange gange ret intime for-bindelse med norden; man hører f. eks. om Rügen-skippernes regelmæssige farter med brænde til København og om hvorledes de danske jagt- og skonnerttyper blev

efterlignet af øens skibsbyggere, og færgefarten til Ystad og Trelleborg behandles udførligt. Men ellers er det øens egen fiskeri- og søfartshistorie, der grundigt beskrives, dels på grundlag af arkivstof og trykt litteratur, dels på et af forfatteren selv indsamlet meget omfattende kildemateriale, optegnet under samtaler med den stedlige befolkning. Som følge deraf er bogen blevet langt mere end en nøgtern statistisk beskrivelse; den behandler i rigt mål fisker- og sømandslivet i alle dets faser og giver således et facetteret stof til belysning af befolkningens kår, skikke, tro o. s. v. Også her mærker man, hvor meget fællesstof der er mellem Skandinavien og det tyske kystlandskab, helt bortset fra, at søfartskulturen på mange måder er international i sit hovedpræg.

En eneste anke: Desværre mangler der et register; det havde ellers været til stor nytte.

Henning Henningsen.

Traps Danmark

J. P. TRAP: DANMARK. Femte udgave. Redigeret af NIELS NIELSEN, PETER SKAUTRUP, POVL ENGELSTOFT, THERKEL MATHIASSEN. Hjørring, Thisted og Aalborg amter (bind VI, 1–3), 1266 s., 1960–61. Viborg og Randers amter (bind VII, 1–2), 1068 s., 1962–63. Kr. 58.00, 48.00, 78.00, 90.00 og 90.00.

I fortsættelse af tidligere anmeldelser (Fort Nut XIX s. 328 ff., XX s. 47 f., s. 219 f. og XXI s. 141 f.) skal opmærksomheden endnu engang henledes på femte udgaven af dette storværk, som i løbet af årene 1953–60 har inddækket, hvad man i gamle dage ville kalde østifterne, inkl. hovedstaden og hovedstadsområdet, og som derefter er gået i gang med Jylland, begyndende nordfra.

Omtrent midtvejs i udsendelsen af de 5 amtsbind, som her skal omtales, er der sket et personskifte i værkets generalstab, idet Therkel Mathiasen ved Povl Engelsestofts død er indtrådt i redaktionen sammen med professorerne Niels Nielsen og Peter Skautrup. For Povl Engelsestoft blev Traps Danmark den sidste store bedrift i et langt livs redaktørvirksomhed. I betragtning heraf forstår man godt, at redaktionen har villet bringe en nekrolog over ham snarest muligt, men man kan diskutere, om ikke det havde været rimeligere at vente til de(t) afsluttende registerbind, da man næppe om nogle år vil erindre, at Povl Engelsestoft døde i intervallet mellem udsendelsen om Ålborg amt og Viborg amt.

Med den faste ramme, der fra starten skal lægges og er lagt om udgivelsen af et værk som Traps Danmark, vil der ikke kunne forventes større ændringer i værkets karakter, fordi man fra Øerne foretager springet til Jylland. Og dog kan der noteres en væsentlig og ret iøjnefaldende ændring. På *sognekortene*, som stadig er gengivet i målestoksforholdet 1:150.000, har man for at lette overskueligheden vist det behandlede sogn som en hvid flade, mens de omkringliggende sogne har fået en grå rastertone, og samtidig har man skåret antallet af de med navn gengivne lokaliteter betydeligt ned. Selvfølgelig er alle *byerne* medtaget samt et udvalg af *Saml. af gde og hse*, men hårdt er det gået ud over kategorien *gårde*. Man skulle vel forvente, at de hovedgårde, som stadig er store landbrugsbedrifter og samtidig historiske mindesmærker med dertilhørende oplysninger i selve teksten, stadig fandtes værdige til navn og signatur, men dette er ingenlunde altid tilfældet. Således kan det f. eks. nævnes, at hovedgården Høgholt i Vendsyssel leder man forgæves efter på sogne-

kortet for Hørmested sogn (bd. VI s. 155), skønt den dog i teksten optager næsten 2 sider, inkl. et udmærket billede. At den pågældende gård godt kan findes på amtskortet over Hjørring amt, er efter anmelderens mening en ringe trøst. Omvendt kunne man godt have undværet afbyggergården Grishøjgård på kortet over Tolstrup sogn (bd. VI s. 338), og i det hele synes der at råde en del inkonsekvens m. h. t. hvilke gårde der skal med og hvilke ikke. Gårdsnavne og -signaturer er imidlertid kun en del af, hvad man kan savne på de jyske sognekort. Mens ø-bindenes sognekort stort set havde samme indhold som Geodætisk Instituts kort over Danmark i 1 : 100.000, har man nu taget kortet 1 : 200.000 som udgangspunkt. Det skal indrømmes, at kortene har vundet i overskuelighed – og den i denne forbindelse ofte nævnte lup kan godt forblive i skuffen – men man har vel næppe tiltænkt sognekortene en funktion som færdselskort, og samspillet mellem kort, tekst og illustrationer er ved den stedfundne ændring ikke mere så harmonisk som før.

Mens sognekortenes ændring må noteres på tabssiden, må en anden ændring betegnes som en gevinst. De såkaldte *herredsindledninger*, som i de tidl. udkomne bind indskrænkede sig til et par linjer med en henvisning til de i amtsindledningen meddelte oplysninger om den administrative inddeling siden 1660, har i de foreliggende bind fået en betydelig udvidelse. Det er priseligt, at de ellers så stedmoderligt behandlede birker er medtaget, og de jurisdiktionelle forhold er i det hele taget omtalt i et sådant omfang, at Trap ligefrem bliver et godt udgangspunkt for en arkivundersøgelse. Endvidere er herredsinddelingen også anskuet under en gejstlig synsvinkel (provstierne), og herredernes tilhørsforhold til de gamle len – før 1660 – er belyst.

For dyrkere af lensvæsenets og lokalforvaltningens historie har Trap – også i tidl. udgaver – været et nyttigt værktøj; man har her bl. a. kunnet finde oplysninger om len og lensmænd forud for 1513, hvor Erslevs »Danmarks len og lensmænd« begynder, i det mindste for slotslenenes vedkommende. Fortegnelser over lensmændene har været bragt i forbindelse med omtalen af de slotte, hvorfra de pågældende udøvede deres administrative virksomhed. Denne linje er heldigvis også fulgt i 5. udgave, og dog har det ikke været anmelderen muligt at finde de pågældende oplysninger om så betydelige len som Ålborghus og Dronningborg, hvorimod len som Skivehus, Hald og Kalø er behandlet i det vante omfang. Atter en lille inkonsekvens, men emnet er måske også så specielt, at kun de særligt interesserede bliver opmærksomme på manglerne.

Det vil være en krævende opgave at gå på jagt efter trykfejl i fem digre amtsbind, og det er heller ikke forsøgt, men én sprang dog i øjnene, nemlig hvor arealet af Danmarks største højmose, Lille Vildmose, angives til 55 m² (bd. VI s. 1029).

Nærværende anmeldelse er bevidst koncentreret om de ændringer, Trap har undergået i de udkomne Jyllands-bind. Den fremførte kritik ændrer imidlertid intet i den forlængst fastslåede kendsgerning, at Trap er et uhyre nyttigt, grundigt og solidt opslagsværk, til lige stor nytte hvad enten man søger oplysninger af antikvarisk art eller vil orientere sig i det moderne samfund.

Det må meget håbes, at det påbegyndte udgivelsestempo kan holdes, således at hele landet vil være dækket ind i tide, før den planlagte opdeling i større administrative enheder – til afløsning af de nuværende amter – helt ændrer rammerne for værket.

Niels Oxenvad.

Lem sogn

ALFRED KAAE: LEM SOGN: Et skår af mosaikken Danmark. Udgivet af læge Andreas Tofts legat til en beskrivelse af Lem sogn. Ringkøbing 1962. 364 sider. (Ekspedition: husejer Alf. Pedersen, Lem).

Atter er der udkommet en stor, fornemt udstyret bog fra lærer Alfred Kaaes hånd. Ligesom tilfældet er med hans tidligere bøger og afhandlinger er bogen forsynet med Kaaes egne tegninger og skrevet med noget af en digters pen, så her mærker vi en forening af kunstneren og historikeren og tilmed en stræben for at vise »skåret« på sin plads i den store mosaik. Derved bliver fremstillingen endog meget bred. Foruden et grundigt arkivarbejde er der gjort studier i landskab og arkæologi, ligesom der er foretaget en indsamling af mundtlig tradition. Opdelingen af stoffet er sket i følgende hovedafsnit: Naturen og mennesket, Oldtidslevn og oldtidsliv, Middelalderminder, Fra reformationen til matrikelstiden, Den unge enevælde, Stavnsbåndets århundrede, Reformtiden, Nye tider, Op mod vor tid, De gamle gårde i sognet. Det sidste er gårdhistorien, der lettes noget ved, at her har været et ret stort antal enkeltgårde eller gårde med eget navn, nogle af disse gårdnavne er for øvrigt gået af brug i nyere tid. Imidlertid gik det her som adskillige andre steder, at da bonden selv blev ejer af sin jord, handlede og mageskiftede han med den i en sådan grad, at gårdenes kendingstegn dengang – hartkornet – forandredes til ukendelighed. Derfor vil det forstås, at trods det store arbejde har det ikke alle steder været muligt for Kaae at give en sammenhængende oversigt. Forfatteren har også benyttet sig af et stort materiale til gård- og slægtshistorien, som læge Andreas Toft og genealogen Thorvald Lodberg havde bragt til veje.

Når bogen er blevet så stor og flot, som den er, skyldes det foruden forfatteren og udvalget, der har stået for udgivelsen, afdøde læge Andreas Toft, der stiftede et legat til en beskrivelse af sognet. Må vi lige minde om, at det er den samme læge, der gennem et stort legat gjorde den yngre slægt i Lem til sine arvinger og muliggjorde fredningen af Ø. Lem hede med de kendte oldtidsagre og hustomter.

H. K. Kristensen.

Roskilde-billeder

BILLEDER FRA DET GAMLE ROSKILDE. Tekst: HANS RØNØ. Roskilde Tidendes Forlag 1963. 47 s.

Kirkegårdsinspektør Rønø har efter fru Fanny Fangs død skrevet lørdagsartikler til »Roskilde Tidende« om lokalhistoriske emner og på opfordring udsendt et udvalg af dem, hver artikel ledsaget af det billede (fotografi eller gengivelse af maleri eller tegning), hvorover der fortælles. Rønø gør beskedent opmærksom på, at han ikke er forsker og beder om, at småstykkerne kun betragtes som causerier, der bortset fra den 60-årige fortællers egne erindringer bygger på tidligere lokalhistorikers arbejder. Rønø fortæller livligt, bedst utvivlsomt hvor hans egne minder fra opvækst og ungdom i Roskilde træder til; i enkelte tilfælde med en detaljeret oprensning af navne (f. eks. De første spejdere), der kun kan interessere en ret lille cirkel,

eller med vittigheder, der virker som fyld (Meldahl om Chr. IV s. 14). Flere artikler tangerer hinanden, hvorved gentagelser fremkommer, som i stykkerne, der fortæller om den gamle torveplads og det nuværende Stændertorv; det lader sig nok vanskeligt undgå. Det er stykkerne, der knytter sig til nedrevne huse eller ændrede gade-partier, der har interesse længst ud. Fotografierne er i deres gengivelse præget af at være beregnet til dagbladspapir, ofte er det Kr. Hudes billeder, der er benyttet, trist da, at den sidste artikel i heftet, der er viet mindet om Hude, er forsynet med et billede, der viser os hans hus og hans pæretræ, men kun lader os skimte ham selv.

Rønøs hefte fører ikke i dybden, men det er med til at føre en ny slægt – også de unge tilflyttere – ind i et Roskilde, der for ikke længe siden er forsvundet.

C. Rise Hansen.

Færgegården

HOLGER MUNK: JÆGERSPRIS FÆRGEGAARD gennem fire hundrede aar. Gads forlag, Kbh. 1962. 425 s.

»Byens luft gør fri«, sagde man i gamle dage. Det gælder næppe mere. Men luften omkring Jægerspris frigør åbenbart folk i høj alder til videnskabelig indsats. Var stiftelsens læge, *Eiler Høeg*, ikke 72 år, da han disputerede for doktorgraden, og var overlærer og forpagter *Holger Munk* ikke 63 år, da han forsvarede sin disputats om rytterbønderne ved Vordingborg?

Den nyeste frugt af Holger Munks videnskabelige studier er en stor og statelig bog om Færgegårdens historie. Med utrolig flid har han samlet så godt som alt, hvad arkiver og trykte kilder rummer om emnet, ordnet stoffet mønsterværdigt og fremstillet det nøgternt og grundigt. Færgegårdens tilskikkelser skildres i sammenhæng med godset Jægerspris' historie. Her supplerer dr. Munk på væsentlige punkter *C. F. Wegeners* afhandling fra 1855–56 om Abrahamstrups historie. Måske kan man fristes til at sige om Munk, hvad *N. M. Petersen* engang sagde om Wegener, at han har presset pomerantsen til sidste dråbe, – enkelthederne er overvældende, og de, der kun kender forfatteren fra denne bog, ved ikke hvor fortrinlig en fortæller han kan være. Lidt stramning ville have ladet denne evne hos forfatteren komme bedre til sin ret.

På den anden side savnes lidt blik ud over landet. Hvordan var færge- og bro- »politikken« andre steder? Det må have været en indbringende stilling at lede færgefarten over vore mange sunde og fjorde. Det står da også klart, at den fornemme færgegård (hvis arkitekt pudsigt nok uden fornavn kaldes »bygningsinspektør *Friis*«) ganske mistede sit økonomiske eksistensgrundlag, da Kronprins Frederiks Bro blev bygget i 1868. Af gården, der har været forfatterens kære og velplejede hjem gennem fyrretyve år, er der et væld af gode billeder, kun intet af færgen selv (bortset fra *Senns* akvarel fra 1808, hvor læseren ved egen hjælp kan opdage den). Men for hver den, der elsker egnen omkring Jægerspris, vil dr. Munks bog være en guldgrube, og den er tillige et nyttigt bidrag til dansk kulturhistorie.

Roar Skovmand.

Om huse

HAKON LUND og KNUD MILLECH (red.): DANMARKS BYGNINGSKUNST. H. Hirschsprungs forlag, Kbh. MCMLXIII. 479 sider. Ill. kr. 59,- hft.

TOBIAS FABER: DANSK ARKITEKTUR. Arkitektens forlag, Kbh. 1963. 278 sider. Ill. kr. 78,- ib.

Siden magister Harald Langberg i 1955 udsendte sin *Danmarks Bygningskultur*, der forlængst er udsolgt, er der ikke udkommet noget større værk om dette emne. I 1963 er ikke mindre end to værker udsendt.

DANMARKS BYGNINGSKUNST fremtræder som et samleværk med ni forfattere, hvoraf de to arkitekturhistorikere Hakon Lund og Knud Millech har været redaktører. Illustrationerne, der betyder meget for et sådant værk, er ikke særlig gode. De, der belyser de ældste afsnit, er de dårligste. I et værk om bygningskunst burde der, med illustrationsmaterialet, være gjort rede for forholdet mellem plan, opstalt og funktion. Her beskrives funktionen, bygningens opstalt vises i fotografi eller tegning, men der er ikke gengivet planer af ret mange af de beskrevne huse. I magister Langbergs bog dannede planer og fotografi en helhed.

Da så mange forfattere har medvirket, vil det være vanskeligt, i en anmeldelse, at komme udenom en gennemgang afsnit for afsnit.

Arkitekt Elna Møller indleder værket med en beskrivelse af træbygningskunsten fra stenalder til middelalder, og det er et velskrevet afsnit. Det er ikke meget, der er bevaret af disse træhuse, men den klare fremstilling, der gør afsnittet letlæseligt, får også stoffet gjort nærværende.

Værkets kronologiske opbygning bliver slået i stykker af det følgende afsnit om landbygninger indtil 1870, skrevet af museumsinspektør Bjarne Stoklund. Der lægges for med bopladser fra jernalderen, hvor kun tomterne er bevaret – derefter fortælles om huse og gårde i middelalderen, hvor materialet er udvidet med historiske kilder. Fra ca. 1600 er der bevaret gårde, og der redegøres for konstruktionsprincipper, sulehus, højremshus, huse med spærtag og disse huses geografiske områder.

Romansk tid, 1050–1250, har magister Ulla Haastrup taget sig af. Afsnittet er svært at læse, idet mange detaljer bliver draget frem og udførligt beskrevet. Disse beskrivelser virker sært abstrakte, da illustrationsmaterialet ikke er tilstrækkeligt. Af 1100-tallets kirker beskrives hovedværkerne – Lund og Ribe domkirke, samt hvad forrige århundrede levede af Viborg domkirke. Efter en kort omtale af romanske landsbykirker slutter afhandlingen med det monument, hvor den romanske tradition brydes med den gotiske – Roskilde domkirke.

Redaktør Erik Horskærs afhandling om gotikken, 1250–1530, læses med stort udbytte. Klart og levende fortælles om periodens hovedværker – cistercienserkirken i Løgum, Skt. Morten i Næstved, domkirkerne i Odense og Haderslev, Skt. Peder i Næstved og Skt. Petri i Malmø samt birgittinerkirkerne i Maribo og Mariager. Opførelsen af korpartiet i Århus domkirke og gotiseringen af hele katedralen beskrives og anskueliggøres med et par fine illustrationer. Af profane huse omtales bispeborgene i Gjorslev og Spøttrup samt Glimmingehus.

Renæssancen, som museumsdirektør Minna Heimbürger tager sig af, indledes med en beskrivelse af forsvarsværker og byplaner, for derefter at behandle kongelige borge, herregårde, kirker, administrationsbygninger og slutte med en omtale af

borgerhuse. Minna Heimbürger mener, at man først i renæssancen begynder at gennemtænke et byggeri i detaljer, inden man sætter skovlen i jorden. Det er en fantastisk påstand. Om Rundetårn fastslår Minna Heimbürger, at der er så umiskendelig lighed med hjørnetårnene i Loireslottet Amboise, at alle andre forslag til forbilleder kan udelukkes. Det er unægtelig en forenkling af problemerne.

De næste tre stilperioder – barok, senbarok og rokoko, klassicisme – beskrives af bibliotekar Hakon Lund. Lambert van Havens hovedværker: Vor Frelses kirke, et projekt til et kongeslot i København og audienssal og løngang ved Frederiksborg slot indleder afhandlingen. Hakon Lund søger at bringe overskuelighed i den mangfoldighed af bygninger, der opførtes i perioden, ved udredning af evt. bygmestre, og såvel projekter som de endelige resultater beskrives.

Afsnittet om senbarok og rokoko omhandler enevældens store slotte – Christiansborg og Hirschholm – og den vigtigste fornyelse i perioden – den bekvemme stormandsbolig på landet. Eigtveds generalplan for Amalienborgkvarteret, hvis slutsten, Frederikskirken, så mange arkitekter kom til at projektere, afrunder perioden og fører naturligt over i klassicismen. Hakon Lund finder udenlandske forbilleder frem for de fleste af rokokoens bygninger, uden dog at vise nogle af dem. Man savner en omtale af oprettelsen af kunstakademiet (31. marts 1754), hvor Eigtved blev den første direktør.

Klassicismen indledes med nye projekter til Frederikskirken, og det er Jardin's to projekter, der omtales. Jardin vendte i 1771 tilbage til Frankrig, og hans elever, først og fremmest C. F. Harsdorff, fører stilen videre. Harsdorff påbegyndte 1774 opførelsen af sit kirkelige hovedværk, Frederik V's kapel i Roskilde, men det blev hans elev, C. F. Hansen, der fuldførte det i 1820'erne.

Hermed er vi inde i næste afsnit, der kun omhandler periodens sidste store bygmester, C. F. Hansen. Arkitekt Helge Finsen har skrevet dette afsnit. Det er måske nemmere at skrive om en enkelt mands værker, men det er til gengæld også blevet den bedste afhandling i bogen. Arkitekt Finsen er en glimrende fortæller, og hans afsnit kan læses med stort udbytte.

Arkitekt Knud Millech har skrevet om de tre næste afsnit – C. F. Hansens samtid, klassicismens opløsning og den begyndende historicisme og overgangen til den kubistiske funktionalisme. Der var ikke mange af C. F. Hansens samtidige, der fik store opgaver betroet. Her nævnes Mallings universitet og Hetschs arbejder.

Oprøret mod klassicismen kom med Gottlieb Bindsbølls museum for Thorvaldsen. Denne bygning, som man mærker har Millechs kærlighed, beskrives på indgående måde. Her er endelig en beskrivelse, hvor tekst, tegninger og fotografier går op i en højere enhed, selv om tilegnelsen kræver en del af læseren. Millech fører os videre til den nationale retning med Herholdt, for hvis hovedværk – universitetsbiblioteket – der bliver gjort udførligt rede, over eklekticismen og stukarkitekturen frem til vort århundrede med nationalromantikens gennembrud, da Nyrop bygger Københavns rådhus. Efter den Nyrop prægede retning kommer nybarokken, og perioden slutter med ny-klassicismen, hvor den i mellemtiden stærkt forkætrede C. F. Hansen bliver det store forbillede.

Sidste afsnit, tiden efter 1930, bliver behandlet af professor Hans Erling Langkilde. Her er valgt at redegøre for de forskellige strømninger i arkitekturen og at belyse dem ved eksempler, hvorfor der heller ikke er foretaget nogen indgående beskrivelse af de bygninger, vi i dag anser for hovedværker. Der gives en glimrende

redegørelse for de to retninger i den amerikanske arkitektur, der har gjort sig stærkt gældende indenfor det nyere byggeri. Frank Lloyd Wright tilstræbte rustikke virkninger og kraftige horisontalvirkninger, mens Mies van der Rohe tilstræber forfinede virkninger i et skematisk formsprog. Denne beskrivelse er vel nøglen til forståelse af nutidens byggeri.

For at få det fulde udbytte af bogens tekst må man ty til værker med samme emne, der ikke er så karrige på illustrationer. Her er litteraturfortegnelsen bag i bogen en stor hjælp.

De gode illustrationer, *DANMARKS BYGNINGSKUNST* er fattig på, findes til gengæld i *DANSK ARKITEKTUR*. Forfatteren Tobias Faber, der er professor ved Kunstakademiet, lader sin bog fremtræde med et væld af fremragende optagelser og et stort supplerende materiale af plan- og opstalttegninger. Dansk arkitektur beskrives fra forhistorisk tid til nutid med hovedvægten lagt på nyere arkitektur. Næsten halvdelen af bogen omhandler arkitektur efter 1900, og en tredjedel heraf bygninger opført efter 1950.

Der gives en god orientering om arkitekturens udvikling, og hvilke hovedstrømninger der har præget den. Ingen nye synspunkter føres i marken, og enkelte punkter kan korrigeres.

Under beskrivelsen af jættestuer anføres, at gangen vender mod øst. Gangen vender sædvanligvis mod syd, med afvigelser mod øst. Om Triforiegallerierne i de romanske katedraler står: »Det var en processionsgang over sideskibenes lofter, hvis lysninger ind mod kirken udnyttedes dekorativt.« Det er dog kun een tydning, der her fremføres, og den mindst sandsynlige. Kåre Klints Betlehemskirke har ifølge teksten treskibet kor, men som det fremgår af plantegningen, har grundens skævhed bevirket, at koret kun er toskibet. Plan og opstalt af Rødovre rådhus samt gengivelsen af hovedtrappen i samme rådhus er fejlagtigt benævnt Søllerød rådhus. Sammenholdt med teksten skaber dette nu ikke større uklarhed.

Afsnittet om udviklingen fra 1950–1963 er bogens interessanteste. Tobias Faber har i en anden bog (*Rum, Form og Funktion*) skrevet: »Arkitektur er primært en brugskunst, og dens anvendelighed er en afgørende forudsætning for dens kvalitet.« Dette klare kriterium har desværre ikke været enerådende i bedømmelsen i denne bog. Her vises artistisk fine og afklarede kontorhuse, skoler og rådhus, men midt i beskrivelsen af de raffinerede detaljeringer nævnes ikke med eet ord de kvaler, solvarmen forårsager for de arme mennesker, der har deres daglige arbejde i disse huse.

En ting, man savner i afsnittet om nutidens arkitektur, er en omtale af de saneringer, der siden krigen er under udførelse i mange byer, specielt i København. Kapitalstærke bygherrer opkøber flere matrikelnumre og får myndighedernes velsignelse til at opføre nybygninger, der totalt ødelægger en gades eller et kvarters proportioner. Arkitektur er også læren om proportioner. Her i bogen vises kun et par vellykkede eksempler på huse, der indpassedes i en gade, Edvard Thomsens hus på H. C. Ørstedesvej og Møller-Jensens på Falkonér allé.

Foruden forfatteren har arkitekt Poul Erik Skriver medvirket ved bogens tilrettelægning.

Det er blevet en ualmindelig smuk bog.

Ebbe Lehn Petersen.

Danske haver

HAKON LUND: DANSKE HAVER i det syttende og attende Aarhundrede. Tilrettelægningen i samarbejde med Carl Gilbert Jespersen. Udgivet med støtte af Ny Carlsbergfondet i serien: Kunst i Danmark, redigeret af Erik Fischer, Mogens Gjødesen, Poul Vad. Gyldendal 1963. 88 sider, 78 illustrationer. Kr. 16.00.

Bogens emne er den franske havestil, som den kommer til syne i danske haveplaner, en stil, hvis præg skyldes Le Nôtre og som hersker gennem et århundrede. I Danmark afspejler denne stil sig i haveplaner fra ca. 1670–1770; gennemgangen af disse planer er indrammet af nogle ord om Rosenborg have fra begyndelsen af 17. årh. og om Jægerspris-parken fra 1770–80'erne.

Der er disciplin over gennemførelsen; havernes brug, havekunstens økonomiske, botaniske og sociale sider berøres ikke, forbindelsen med bygningerne kun undertagelsesvis. Pladsen tillader ikke nogen bredde, des klarere samler teksten sig om selve arkitekternes planer og deres grafiske forbilleder i det fremmede. Begyndelsen er Lambert v. Haven, som formodes at kunne være ophavsmand til Sophie Amalienborg have. Højdepunktet er J. C. Krieger; afsnittet om ham optager over en fjerdedel af teksten. Hans virke værdsættes højt, han var vor »første og måske største« havearkitekt (s. 17), og denne dom afsiges på baggrund af studier over og vurderinger af hele Kriegers virke som havearkitekt. En sådan oversigt har vi ikke før haft. Efter ham tiltrækker navnlig Eigtved sig opmærksomheden; ham tilskrives her en række haveplaner, dog med et vist forbehold, og han nævnes f. eks. som den, der sandsynligvis har indført græsplænen i danske haver (s. 18), en ganske bemærkelsesværdig kulturhistorisk bedrift. Jardins meget selvstændige indsats danner afslutningen, hans samarbejde med Wiedevelt bringer spiren til det ny. – Mange af planerne er naturligvis trods forfatterens indsats stadig anonyme.

Det forekommer mig, at en af de ting, det er forfatteren magtpåliggende at få frem, er havernes kvalitet forstået som graden af tilegnelse af ånden i de »galliske« (og »vælske«) forbilleder. Desuden drejer det sig for ham om ikke blot at konstatere, hvor hurtigt overførelsen af forbillederne sker, han vil også ligesom karakterisere hastigheden: er det, man får, »avanceret«, »à la mode«, »en vogue«, eller er det »arkaisk«, »démodé«, »altmodisch«? En del mindre ånder holder ikke målet; når forfatteren vifter dem så energisk af, føler man dog trang til at gøre opmærksom på, at de nedsættende ord i hvert fald kun har berettigelse overfor netop dette kvalitets- og modernitetskrav. Og det er jo ingenlunde sikkert, at det har været det eneste krav, de har følt over sig. Af og til får man oprigtig medlidenhed med de stakkels mennesker, som for eksempel »vore gartnere«, der side 30 uformodet trækkes ind i dette fine selskab af arkitekter og bebrejdes, at de »endnu« i 1780 havde lært så lidt af Hirschfeld; denne filosofiprofessor i Kiel havde skrevet et par bøger, som udkom i – 1779!

En hovedsag er naturligvis, at bogen bringer gengivelser af mange haveplaner, 31, og haveprospekter, 12. De to ældste gengivne planer er fra 1660'erne, de øvrige fra efter 1690 (Blocks Horticultura danica fra 1647 nævnes ikke, han er dog optaget i Weilbachs *kunstnerleksikon*). Prospekterne bringes fortrinsvis som kilde for planerne, men giver læseren den fordel, at han ligesom ser haverne bedre i deres virkelige skikkelse. Men desværre er de jo næsten alle fra omtrent samme tidspunkt,

omkring midten af det 18. årh. – Man må være opmærksom på, at udeladelsen i visse tilfælde af kunstnernavn i billedteksten ikke altid betyder, at planen er anonym; navnet må så eftersøges i teksten.

Bag i bogen findes en ordliste, nogle henvisninger samt et nyttigt register, en højst fortjenstfuld nydannelse i serien; registret omfatter desværre ikke billedteksterne.

Bogen indeholder desuden 30 store fotografier fra nogle af haverne, som de ser ud i dag.

Povl Eller.

Glashistorie

ALFRED LARSEN, PETER RIISMØLLER og MOGENS SCHLÜTER: **DANSK GLAS.** Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. København 1963. 416 sider med 480 illustrationer (heraf 8 i farver), samt tekniske tegninger. – Pris kr. 185,- hft.

For 7–8 år siden publicerede Ålborgmuseets idérige og foretagsomme chef Peter Riismøller sine to artikler om nordjyske glas i »Arv og Eje« og grundlagde derved en helt ny forskning i dansk glastilvirkning i det 19. århundrede. Idet han gik ud fra en gruppe af glas med tydeligt lokalt tilhørsforhold, indkredsede og beskrev han på forbilledlig måde en produktion, der kunne henføres til de hidtil næsten ubemærkede nordjyske glasværker Conradsminde (1835–1857), Mylenberg (1852–1864) og Ålborg (1852–1925), og gjorde rede for disse glasværkers historie, driftsforhold og personale. Han har siden arbejdet videre med stoffet og udvidet arbejdsfeltet til også at omfatte århundredets øvrige danske glasværker, især da de store og velkendte foretagender Holmegård og Kastrup, og har vist nogle af sine resultater ved glasudstillingen på Louisiana 1961, i hvis arrangement han deltog, og ikke mindst ved glasafdelingen på hans eget museums jubilæumsudstilling 1963.

Nu har Riismøller gjort status i den foreliggende bog, ved hvis udarbejdelse han er gået i frugtbart samarbejde med den omhyggelige arkivforsker Alfred Larsen og glasteknikeren, Holmegårdværkets chef Mogens Schlüter. Stor og smuk er bogen, der er trykt (på krideret papir af hensyn til de mange billeder) i Krohns Bogtrykkeri med klicheer udført hos Peyrath. Når man ved, hvor svært det er at fotografere glas, må man ikke mindst beundre fotografen Karin Munk, der har leveret de henvend 500 optagelser af en sjælden egalitet og præget af en ukrukket redelighed. Bogens udstyr står i det hele fuldt på højde med, hvad nutidens forlæggere forstår ved kunstbøger (gerne dyre – denne er heller ikke egentlig billig). For at forebygge misforståelser skal det derfor straks bemærkes, at Riismøller selv i et afsnit om »hundrede års stiludvikling«, hvori der står mange kloge ord om håndværk, impulser og traditioner, slutter med om det 19. århundredes danske glasmagere at sige »Publikationen af deres hænders værk er ikke kunsthistorie, men kulturhistorie«.

Bogens forfattere har delt arbejdet således mellem sig, at Alfred Larsen som indledning skriver om glasindustriens historie, derefter gør Riismøller i bogens hovedafsnit rede for selve glassene, og til slut fortæller Mogens Schlüter om teknik og terminologi.

Alfred Larsen begynder sit afsnit med et kort kapitel om de ældre danske glas-

hytter i Danmark (16.–17. århundrede) og bringer heri hidtil ukendte oplysninger om flere jyske glashytter, af hvilke enkeltes eksistens ganske vist var konstateret gennem jordfund, men ikke tidligere har kunnet dateres. Hovedopgaven har dog været skildringen af glastilvirkningen i tiden 1825–1925, og det gøres i et oversigtskapitel og en gennemgang af hvert enkelt glasværks historie. For nogle glasværkers vedkommende foreligger der forarbejder (ikke mindst Riismøllers ovennævnte væsentlig mere omfattende behandling af de nordjyske glasværker, der dog har kunnet suppleres med nye oplysninger), for andre frembyder afsnittet næsten helt nyt stof. I det hele er det en udmærket og klar oversigt. Som det desværre ofte er tilfældet med historiske indledninger af den art (anmelderen angrer selv gamle unladelsessynder), må man undvære kildehenvisninger, selv om man brænder efter at få en nærmere specifikation af de »diverse arkivalier i Rigsarkivet«, hvortil der kortfattet henvises.

Riismøller indleder sit store afsnit om selve glassene med det før nævnte kapitel om stiludviklingen og gør dernæst rede for grundlaget for sin datering af glassene og deres henførelse til de forskellige glasværker. Det drejer sig især om illustrationer i værkernes priskuranter, for Holmegårds vedkommende et håndtegnet »katalog« fra 1853 og løbende prisfortegnelser kombineret med dette værks enestående prøvesamling med modeleksemplarer af glas fra hele værkets levetid, og hertil tekniske særegenheder (for Conradsminde vedkommende bl. a. konstateret ved Riismøllers egne udgravninger på tomten) og sikre traditioner i ejerslægter om enkelte glas' oprindelse. På dette grundlag er det lykkedes at skaffe så nogenlunde rede på det store materiale – alene dette er en imponerende præstation.

Resultatet fremlægges i den omfattende billedrække – med billederne på tavler til højre og tekster på siden overfor. Stoffet er disponeret efter brugstyper. Først kommer de talrige drikkeglas, begyndende med frimurerglas og sluttende med hankekruis, og derefter drikkebeholdere som karaffer, lomme flasker og brændevinsgrise. De sidste to femtedele af billederne viser de talløse andre genstande af glas til husholdningsbrug (tedåser, sukkerskåle og flødekander, mælkefade o. s. v.), til hjemmets brug i øvrigt (lysestager og lamper, fluefangere – og mændenes tobaksdåser) eller til mere specielle formål (som kopglas til åreladning eller apotekerglas, ja endog alterkander) – og til slut endelig en rad flasketyper. Teksterne giver almindelige katalogoplysninger om de afbildede ting, men tillige i hvert tilfælde en redegørelse for, på hvilket grundlag genstanden er henført til dette eller hint glasværk.

Da Elisa Steenberg i 1952 udgav sin fortrinlige bog om svenske 1800-tals glas, gik hun ud fra glasværkernes priskuranter og gav i serier af skematiske tegninger en så vidt muligt fuldstændig oversigt over det forråd af former og dekorative elementer, der i århundredets løb havde været udbudt til salg fra de svenske værker. Riismøller er gået den modsatte vej og bygger sin undersøgelse op ud fra den bevarede bestand af glas, sådan som han har lært den at kende ved flere års omhyggelig registrering af museers og private samlingers indhold. Metoden giver selvfølgelig ikke et udtømmende billede af den faktiske produktion. Man tænke blot på, at et mindre glasværk som Conradsminde i sin priskurant 1840 kunne udbyde ikke mindre end 300 numre til salg, og sammenligne dermed, at det antal genstande, Riismøller afbilder fra dette værk (som han dog har ofret ganske særlig opmærksomhed), kun løber op til ca. $\frac{1}{10}$ heraf. Glas er jo så skrøbelig en

vare, at talrige typer ganske naturligt må være totalt forsvundet. Men man vil også tro, at ældre hjem stadig gemmer mange glas fra det her behandlede århundrede; når de efterhånden kommer frem, vil der sikkert blandt dem være typer, der ikke kan identificeres på grundlag af denne bog.

Man forstår dog let, at museumsmanden Riismøller har foretrukket at publicere selve tingene frem for at bringe system i katalogtegningerne (der i øvrigt heller ikke ville bevirke fuldstændighed). Man forstår og deler hans glæde over dette opbud af det borgerlige Danmarks brugsglas, hvori håndværkerduelighed ofte er indgået i en heldig forening med det inspirerende materiales muligheder.

Man tror også gerne, at bogen giver et rigtigt helhedsindtryk både af vore glasværkers produktion og af, hvilke glas man kunne finde i danske gennemsnitshjem. I velhavende huse har man dog selvfølgelig dækket festbordet med krystal fra Val St. Lambert eller andre berømte udenlandske glasværker, og efterhånden som transportmidlerne forbedredes, har der sikkert også været en stigende import af billigere fremmede glas. Riismøller afbilder selv i enkelte tilfælde glas, om hvilke han ikke med sikkerhed tør sige, om de er danske eller importerede. Formsproget er i hele århundredet internationalt. Nye former, der kom på mode i udlandet, blev af konkurrencehensyn hurtigt taget op af de danske glasværker for efter kortere eller længere tid at gå af mode igen. Men der produceredes også ved alle værkerne »evige former«, der har deres oprindelse i udbredte traditioner ved de europæiske glasværker – ofte fra længe før vor hjemlige produktion satte ind. Vinglas af den type, der på Holmegård kaldtes »Anglaise« og – som navnet antyder – har engelske traditioner, afbildes i bogen i et antal af ikke mindre end 18 (med mindre variationer) fra tre forskellige glasværker; formen er produceret på Holmegård lige til vor tid. Om Holmegårds service Wellington oplyser Riismøller, at det under samme navn findes i et katalog fra Val St. Lambert 1855 og tidligt var i produktion på glasværket Friedrichsfeld ved Rendsborg (nedlagt ca. 1862 – dets glas ret udbredt i Jylland). Også dette glas har engelske aner. De to nævnte servicer synes i øvrigt at være de første tilfælde af servicedannelse inden for dansk glasproduktion kort efter århundredets midte. Det hænger sammen med nye overdådige moder i borddækningen (som skildret i Elisa Steenbergs omtalte bog), at det rige bourgeoisie ved den tid ønsker ved hver kuvert at sætte en række glas i samme form, men af varierende størrelse efter vinens art (og grønt til hvidvinen).

Mange gode og interessante oplysninger findes rundt omkring i Riismøllers billedtekster. Man finder således (fig. 176 og 204) omtalt glas med navne og årstal, der antagelig er graveret i den markedsbod, hvor de solgtes. Man mindes de gamle bøhmiske glashandlere, der drog landene rundt med deres trillebør eller bærekurv med glas og deres gravørhjul og på stedet graverede i glasset efter køberens ønske. »Graveret af Iserhorst, hvis hånd oftere findes på glas, solgt på sjællandske markeder«, skriver Riismøller. Hvem er i øvrigt denne Iserhorst? Man savner nogle personalia. Og et navneregister!!

Enkelte billedtekster indledes kort og godt med ordet: Falsum. Det drejer sig især om glas, der er dekorerede i nutiden for at blive mere attraktive i antikvitetshandelen, og som Riismøller afbilder til skræk og advarsel. Bogen vil sikkert bidrage til den prisstigning på selv jævne danske glas fra den omhandlede periode, der har fundet sted i de seneste år. Til gengæld kan man håbe på, at advarslerne mod de falske graveringer o. l. kan have en prohibitiv virkning (og måske at visse

antikvitetshandlers benævnelser som herregårdsglas, rakkerglas etc. erkendes som de romantiske modeord, de er).

Bogen afsluttes med Mogens Schlüters afsnit Teknik og terminologi. Det er simpelthen fortræffeligt. Jeg mindes ikke at have læst en så ligetil og klart forståelig indførelse i glassets tilvirkning, oven i købet anskueliggjort (ligesom en del af de efterfølgende fagudtryk) af en række praktiske tegninger. Og så ordlisten. Tænk om vi kunne få en række sådanne ordlister for mange flere håndværk. Adskillige af ordene har aldrig før været trykt på dansk, så de har måttet staves efter udtalen.

I enkelte tilfælde kunne man have ønsket et kulturhistorisk supplement til den tekniske forklaring (som forøvrigt slet ikke er uden historiske tilbageblik). Ordet Spidsglas forklares således som et glas, hvor stilken er blæst sammen med kummen. Fremgangsmåden forklares og illustreres med en tegning – og til slut tilføjes: Udtrykket kun brugt på Holmegård, på Kastrup siger man: Glas med »ben i formen«, ben = stilk. Forklaringen er altså speciel Holmegård'sk og i kulturhistorisk belysning sikkert både for bred og for snæver. I Mathias Moths ordbog (ca. 1700) læser man: »Spidsglas kaldes et drikkeglas, som er spidset neden til og alt bredest op ad lig en top og står på en fod«. Man genkender let i denne beskrivelse det kegleformede glas, der står på spidsen på en flad fodplade, en gennem århundreder benyttet form i store og små glas, ikke mindst brugt som snapseglass. Riismøllers fig. 23–26 falder ind under denne definition, derimod ikke fig. 27, 30 eller 33, der siges »gjort som spidsglas«. Da der 1718 lavedes en inventarfortegnelse over det 1714 på Rosenborg indrettede glaskabinet, nævntes heri et stort antal forskellige spidsglas. Mange af disse kan den dag i dag med sikkerhed identificeres i glaskabinettet. Det drejer sig i næsten alle tilfælde om glas med omvendt kegleformet »kumme« med påsat stilk. Den mand, der har »katalogiseret« samlingen, har altså ved spidsglas forstået ethvert glas med nedad tilspidsende »kumme«. Han har næppe været fagmand, men må antages at have benyttet betegnelser, der var gængse i samtiden. – Selv om historiske bemærkninger af denne og lignende art hist og her kunne føjes til ordforklaringerne, er det dog som allerede sagt med den største glæde, man hilser dette afsnit, som næppe andre end Mogens Schlüter kunne have skrevet.

Har anmelderen i det hele taget i det foregående hist og her givet udtryk for »bessermachen«-tilbøjeligheder, skal det dog til slut fastslås, at det er med største tilfredshed, man ser tegnet billedet af en hidtil næsten overset side af det behandlede århundredes danske materielle kultur, og at man er de tre forfattere stor tak skyldig for det uhyre omfattende arbejde, de her har påtaget sig, og for den smukke og indholdsrige bog, der er blevet resultatet af deres indsats. Den vil blive slidt som et nyttigt værktøj for mange – ikke mindst for de kulturhistoriske museer.

Gudmund Boesen.

Den danske Æsop

ÆSOPS LEVNED OG FABLER. Christiern Pedersens oversættelse af Stainhöwels Æsop udgivet af BENGT HOLBEK. I: Facsimileudgave, II: Indledning og noter. Universitets-Jubilæets danske Samfund og Nordisk Institut for Folkedigtning, I. H. Schultz Forlag, København 1961–62.

Det sidste arbejde, som det lykkedes reformationstidens store danske humanist Christiern Pedersen at få afsluttet før sin død i 1554, var en oversættelse til dansk af Hainricus Stainhöwels tyske Æsop, der antagelig udkom 1476–77. Bogen, der blev trykt i Malmø og udgivet 1556, findes nu kun i ét (endda ufuldstændigt) eksemplar, som ejes af Det kongelige Bibliotek. – Teksten er nu blevet genudgivet i facsimile af folkemindeforskeren Bengt Holbek, som tillige har udarbejdet et lærd og grundigt kommentarbind, i hvilket han i en indledning behandler hele Æsop-traditionen og indsætter den danske Æsop i en sammenhæng, der i rum omfatter hele den europæiske kulturkreds tillige med de nærsiatiske riger, mens den i tid strækker sig helt tilbage til fabeltraditionens oprindelse i det uvisse. Udgaven fortjener opmærksomhed, ikke blot blandt danske filologer, litteraturhistorikere og folklorister, men også blandt de udenlandske forskere, der beskæftiger sig med de samme eller tilsvarende problemkrede. Nationalt set er Holbeks forskningsbidrag overordentlig væsentligt, fordi vor videnskabelige litteratur er så fattig på større behandlinger af fabeltraditionen. Det kan måske tillige opfattes som et symptom på, at folkemindeforskningen efterhånden er ved at konstituere sig som autonom disciplin. Udgaven er af en høj standard, rig på selvstændige synspunkter og slagkraftig i sin argumentation for deres holdbarhed. Holbek har inddraget hele den moderne forskning inden for området og udnyttet den med kritisk sans for, hvor skillelinien mellem det vederhæftige og den subtile nonsens løber.

Fabeltraditionen har sit udspring i den nære Orient eller i Ægypten. Slaven Æsop levede i det 6. årh. f. Kr., men traditionen er naturligvis ældre. Imidlertid er det væsentligt at slå fast, at alle de såkaldte æsopiske fabelsamlinger kan spores tilbage til den hellenske kulturkreds, hvorfra de er kommet til os ad to veje, dels via Byzants og dels via syd- og vesteuropæiske kulturcentre. Stainhöwels samling indtager en interessant nøglestilling i traditionens spegede historie, fordi den østlige og den vestlige udløber i den atter knyttes sammen; derfor kan Holbek med rette konstatere, at »dens forhistorie er intet mindre end fablernes historie i oldtid og middelalder«. Genren har, således som den er kommet til os, forbindelse med en bestemt, allerede i middelalderen udtyndet retorisk tradition, – men langt væsentligere end dette er det dog, ud fra en folkloristisk betragtning, at den rummer visse motivkomplekser, som kan genfindes i andre sammenhænge, og som netop derfor kan afgive basis for konklusioner af væsentlig betydning.

I perioden mellem romerrigets fald og år 1000 var gendigtningens aktiviteten på fabelens domæne ringe; i stedet kopierede man de klassiske forbilleder, bl. a. de to betydelige romerske fornyere af den græske prosatradition Phædrus og Babrios. Herefter kommer der atter nye ting til; der udvikledes en mundtlig engelsk fabeltradition, og i Nordfrankrig fremkom der en betydelig digtning inden for genren. I det 13. årh. blandedes traditionen op med fortællestof af anden art, med europæisk dyredigtning og orientalsk novellistik. I Danmark udkom i 1555 Herman Weigeres berømte rævebog, der repræsenterer et »moderne« indslag i den digteriske aktivitet, både hvad angår stof og holdning. Det orientalske fortællestof har også afsat spor på dansk grund, i Christen Nielsens *De gamle Vijses Exempler og Hoffsprock* (1618).

Stainhöwels Æsop var som nævnt det første bevidste forsøg på at »samle« de sideløbende traditioner; samlingen kan betragtes som en populærvidenskabelig udgivelse: hensigten var helt enkelt den at underholde læserne (et mål, som vel blev

nået, idet bogen blev en succes overalt i Europa), – men ikke desto mindre har Stainhöwel med en forbavsende sikkerhed udvalgt de ældste og originaleste af de tekster, som han havde adgang til.

Christiern Pedersens oversættelse blev forskningen bekendt omkring 1880, da Det kongelige Bibliotek kom i besiddelse af sit unikke eksemplar. Bengt Holbek gør fortræffeligt rede for de mangeartede problemer, som dens tekst frembyder, ligesom han gennem sit motiv- og typeindex gør det forholdsvis let at placere den i sammenhæng med fabeldigtningen i øvrigt og at relatere den til de allerede foreliggende europæiske registranter over folkedigtningens motiver. Endvidere indeholder kommentarbindet en grundig bibliografi.

Holbeks studie i fabeldigtningen er perspektivfyldt og væsentlig. Den bør kunne interessere enhver, der beskæftiger sig videnskabeligt med kulturstrømninger, – også såfremt ens foretrukne interessefelt er den materielle folkekultur.

Aage Jørgensen.

Ballader i ny udgave

DANSKE VISER, Gamle folkeviser – skæmt – efterklang, ved ERIK DAL, Rosenkilde og Bagger, København 1962. 303 sider. Kr. 34.50, heft.

Danmarks førende folkeviseforsker, bibliotekar ved Det Kgl. Bibliotek, Erik Dal, følger i sine berømte forgængeres fodspor; ikke blot har han taget arbejdet med udgivelsen af Danmarks gamle Folkeviser op, som arvtager efter Grundtvig, Olrik og Grüner-Nielsen – han har nu også udgivet en »håndbog« i danske viser til afløsning af de ovenfor nævnte forfatteres folkelige udgaver, udkommet i årene 1867–1927.

Den nye »antologi til almenlæsning«, som Erik Dal selv kalder bogen, synes at imødekomme ethvert af de krav, man med rimelighed vil kunne stille til et værk af den art. Man hilser med glæde, at forfatteren straks i indledningen gør det af med den gamle, hævdvundne, men jo aldeles misvisende benævnelse »folkeviser« og erstatter den med det langt bedre udtryk »ballade«.

Udvalget af viser synes umiddelbart at være det punkt, der først kunne mane til kritik, idet samlingen af klassiske ballader (hovedafsnit I) ikke rummer meget nyt, men forfatteren kommer straks den kritiske læser i forkøbet, idet han anfører, at det gængse balladerepertoire simpelthen er det mest læseværdige. Dette synspunkt må man bøje sig for, og man noterer, at det altså først og fremmest er tilstræbt at lave en tidssvarende nyudgave af de klassiske ballader og ikke et udvalg af sjældnere sete viser. Nyt er det derimod, at forfatteren har medtaget viser helt frem til grænsen af den skillingsviseindustri, der slår igennem på overgangen til det 19. århundrede. Dette giver en interessant mulighed for at følge genrens udvikling og gør på udmærket måde opmærksom på, at visedigtningen ikke var slut, da adelsdamerne i 16. århundrede skrev den ned i de bekendte håndskrifter. Bogens hovedafsnit II og III (Skæmt og Efterklang) kommer således fortrinsvis til at indeholde temmelig ukendte viser. Dal gør opmærksom på, at forskeren af praktiske grunde er nødt til at opdele visematerialet i grupper, som f. eks. her i ballade, skæmt, efterklang, men at dette

ikke må forlede nogen til at tro, at viserne har været således fordelt i de originale »visemiljøer« – her har de været blandet mellem hinanden.

Bogen er forsynet med en 17 sider lang indledning, hvori findes forfatterens overvejelser med hensyn til tekstgengivelsen og historiske og andre kommentarer til de enkelte hovedafsnit. Her som overalt i bogen må man beundre Erik Dals evne til at forene den strengeste saglighed og videnskabelige vederhæftighed med det let læselige. Det er ikke nemt at forestille sig, at nogen skulle lade sig skræmme bort af hverken indledning eller noter i denne bog. Tilmed er den videnskabelige diskussion her og der strejft på inciterende måde.

Man ser med megen forståelse på forfatterens overvejelser med hensyn til tekstgengivelsen – der vel må have været udgiverens allersværeste problem. Det *må* være fristende at forfalde til at stykke viserne sammen af de bedste strofer fra hver opskrift, således at slutresultatet bliver det smukkeste opnåelige, men af saglige grunde er man taknemmelige for, at udgiveren har valgt at følge det af Grüner-Nielsen grundlagte strenge princip, at hver vise tages fra én kilde, der så fastholder visens form på et bestemt trin af dens levende udviklingshistorie. Ingen læser får så, som Dal selv siger, et galt indtryk eller bliver usikker overfor udgivelsens pålidelighed. Tilmed er originalernes ord og ordforråd bibeholdt – omend gengivet med moderne retskrivning, og enhver afvigelse fra originalen er indrammet i skarpe klammer.

Hver vise er forsynet med noter bag i bogen – velvalgte – ikke for få og ikke for mange. Registerne, der omfatter titler, førstelinjer og omkvæd, er umådelig nyttige for såvel den lærde som den læge læser, og litteratur- og kildeoversigter vil være til megen nytte for de sikkert mange læsere, der lader sig rive med til et dyberegående studium af den interessante viselitteratur.

Også æstetisk har Erik Dal haft en heldig hånd – ethvert skolebogsagtigt præg, som man med et gys har registreret ved tidligere udgaver er som blæst bort, typografien er god, siden smuk – og bogen er forsynet med 6 smukke træsnit af Marcel Rasmussen. En praktisk nyskabelse er det, at omkvædet er trykt foroven på hver side, så læseren bestandig bliver mindet om dets eksistens.

Kirsten Prange.

Grundtvig i portrætkunsten

POVL ELLER: N. F. S. GRUNDTVIG PORTRÆTTER. Med en indledning af STEEN JOHANSEN. Udgivet af Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. 145 s. ill. 1962. Kr. 25.75.

I 1958 berigede museumsinspektør Eller vor ikonografiske litteratur med den første samlede behandling af *Adam Oehlenschläger Portrætter*. Efter samme principper og i samme gedigne udstyr har Frederiksborgmuseet nu fremlagt museumsinspektørens udtømmende redegørelse for alle hidtil kendte og enkelte nylig opdagede billeder af Grundtvig (blandt de sidste må nævnes en blyantstegning af Wilhelm Marstrand: Grundtvig, udførende barnedåb).

Medens Eller i det førstnævnte værk selv skrev indledningen om Oehlenschlägers udseende, har han denne gang allieret sig med bibliotekar, cand. mag. Steen Johansen (forfatter af Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter I–IV, 1948–54), som udfra sin store indsigt kyndigt og spændende præsenterer de »litterære Grundtvig-

portrætter« i afhandlingen: Om Grundtvigs ydre i samtidige udtalelser. Derefter behandler Povl Eller selv hele det omfattende portrætmateriale, i alt 33 kunstneriske fremstillinger samt nogle silhuetter og en række tildels fremragende fotografier (især Ad. Lønborgs optagelser fra Grundtvigs sidste levedage). Værkets portrætkatalog, med i alt 57 numre, er af fremragende standard: akkurat og gennemført i systematisk henseende, træffende i sine detailnotater om billederne og overalt fyldestgørende med hensyn til personal- og portræthistoriske oplysninger.

Både hvad angår billedgengivelse og billedbeskrivelse overgår Ellers arbejde sin forgænger, *Vilhelm Saxtorph*: *Portrætter af N. F. S. Grundtvig* (1932), en i øvrigt dygtig og påskønnet fremstilling. Povl Ellers og Steen Johansens skrift kvalificerer sig ikke alene som en videnskabelig undersøgelse, men i kraft af sit emne og fremstillingens form tillige som en righoldig kultur- og kunsthistorisk oplysningsbog. Næsten alle samtidens bedste portrætkunstnere »prøvede kræfter« med Grundtvig, og billedgalleriet er – navnlig fra hans modne og ældre år – overordentlig værdifuldt til belysning af hans rigt facetterede personlighed. Det nationalhistoriske Museum fortjener stor anerkendelse for dette værk, som helt igennem er et værdigt udtryk for institutionens høje arbejdsideal.

Henning Høirup.

Italiensk-dansk

ELSE KORNERUP: ENRICO MOCENNI. Den danske italiener i Siena. G. E. C. Gads forlag 1963. 228 s. kr. 18,00.

I 1959 udsendte fru Else Kornerup en biografi af den mærkelige eventyrer Edouard Vargas Bedemar. Fru K. har nu fortsat sine studier over sydlandske trækfugle i Danmark med bogen om Enrico Mocenni, en mand, der ikke nåede højt på strå som grev Vargas, og hvis navn hidtil kun har været kendt af meget få danske. Mocenni var italiener, født 1779 i Siena. Hans mor Teresa Regoli (»den gule Venus«) var gift med en købmand Ansano Mocenni; hun spillede en rolle i datidens saloner, og hendes kavalier Mario Bianchi var formentlig Enricos fader. Enricos stilling i familien var derfor ubehagelig allerede fra barneårene. Efter en mærkelig barndom, der prægede ham for resten af livet – sky, selvsikker, stejl, et af skovens vrang træer, kalder fru Kornerup ham – rejste han 1796 til Danmark, hvor han lod sig indrullere som soldat; når han dukkede op i dette fjerne land, var det formentlig ved oberst Carl Baudissins mellemkomst. Efter nogle hårde år fik han 1799 indfødsret og blev udnævnt til virkelig fændrik. Året efter stak han af hjem med et skib til Livorno, muligvis ligefrem som desertør. Modtagelsen i hjemmet i Siena var yderst kølig, og allerede i oktober 1801 er Enrico tilbage i Kbh., hvor der nu fulgte nogle vanskelige triste år med fattigdom, gæld, små retssager, der kan belyses gennem breve især til søsteren og retsakter. 1805 søgte han da bort fra militæret (afsked som løjtnant) og kastede sig ud i undervisning i italiensk og lidt småhandel med italienske varer. S. å. udgav han den første originale italienske grammatik til brug for danske og gav fra nu af privat undervisning på universitetet. 1807 søgte Mocenni et ekstraordinært professorat i italiensk, der kun synes at være blevet hindret ved udbruddet af krigen med England. M. meldte sig straks som officer til Kbh.s forsvar og mistede ved bombardementet alle sine ejendele. Senere var han udstationeret som tolk ml. de spanske tropper og den danske befolkning, men fra

1809 havde han tjeneste i Kbh., hvor der nu fulgte 3 lykkelige år med nogen understøttelse fra familien i Italien, med en dansk veninde i lejligheden og med en voksende vennekreds; fru Kornerup gennemgår den efter en liste på 25, Mocenni selv har nedskrevet 1811; nævnte år kunne han i Kbh. udsende en trykt antologi med nyere italienske forfattere, for en måned efter at forlade Danmark. Efter en broders død var Ansano Mocenni blevet venligere over for Enrico, og sendte ham efter en hel del korrespondance rejsepenge. Turen skulle lægges over Paris, hvor den gamle mente, at sønnen kunne knytte værdifulde forbindelser, der kunne hjælpe til et embede i hjemlandet; uheldigvis mistede Enrico i Paris størstedelen af sine rejsepenge, spillede i fortvivlelse resten væk, overlevede dog en næsten tre ugers sygdom og slap takket være søsterens indgriben og siden også penge fra faderen bort fra Paris.

Hans liv i Siena, med penge- og familievævl, er af begrænset interesse for dansk historie. Nogen dygtig købmand var han ikke, han døde da også i 1843 som fallent. Hans kærlighed til Danmark holdt sig, i hans hjem kunne hans »landsmænd« (danskere) være sikre på at finde et tilflugtssted; han lod ligefrem på værtshusene i Siena opslå en opfordring til at besøge sig, og i den dagbog han anlagde for rejsen hjem til Italien har han siden indført en fortegnelse over danske gæster i sit hjem i Siena 1813–26, begyndende med maleren Eckersberg og sluttende med daværende kaptajn i artilleriet de Meza; indimellem er der mange prominente folk: Thorvaldsen, P. O. Brøndsted, Rudolph Bay, Chr. Molbech. Chr. VIII med Caroline Amalie kom vel ikke i selve hjemmet, men hilste på Mocenni og har i dagbogen noteret smukt, at M. var meget ægte dansk i sind og hjerte; snart efter forhøjedes hans militære titel fra kaptajn til major. Den sen. Fr. VII gæstede M. i hans hus i 1828, hvorom en marmortavle endnu bærer vidnesbyrd. Det sidste besøg af en dansk aflagde Rudolph Bay hos ham i dec. 1842; han fortæller, at M. da lå hen på sin sotteseng temmelig lig et kadaver, men straks genkendte Bay, der nu måtte fortælle vidt og bredt på dansk om Danmark, hvorved M. blev helt oprømt.

Det er et mærkeligt menneskeliv, fru Kornerup har aftegnet, en værdifuld bog, der her er opbygget af materiale, ofte småstykker hentet med megen flid og sporsans rundt om fra. Først og fremmest i italienske arkiver, især vel det Mocenniske familiearkiv (Legato Martelli) i Biblioteca Marucelliana, Firenze, og papirer i Biblioteca comunale i Siena, samt i familiebesiddelse, men også danske arkiver har ydet deres, justitsprotokoller, privatarkivers breve m. v. Fru Kornerup har derudover benyttet meget trykt materiale, bl. a. breve fra den prinsesse af Stolberg, en skrækelig kælling, der som grevinde d'Albany havde været gift med den sidste Stuart, men stak af fra ham og blev digteren Alfieris elskerinde. I sine breve karakteriserede hun uforbeholdent sine omgivelser, hvortil familien Mocenni hørte. Der er i biografien af Enrico givet værdifulde bidrag til dansk personal- og kulturhistorie, men derudover belyser den levende de kulturelle forhold i Italien i de meget forvirrede år før, under og efter den franske revolution. Fru Kornerup er naturligvis blevet optaget af sin skildrings genstand; men nogen helteskildring er det ikke blevet, hvad hun heller ikke har ønsket. Begyndelsen kan være lidt tung, og der kan indimellem være for detaljerede afsnit, som om M.s digte, der sættes højt af hans biograf, men ellers fængsles man af den skildring af et menneske – lidt fremmedartet – men sandfærdig, der her er givet.

C. Rise Hansen.

Markbøger og matematik

POUL RASMUSSEN: DE REGELBUNDNE LANDSKIFTER, deres beskrivelse og deres bestemmelse. Bol og By. Meddelelser fra Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. 2. 1962. 60 sider. Kr. 9,00, for medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening kr. 6,00.

Poul Rasmussens afhandling om De regelbundne Landskifter har en central plads i den landbohistoriske litteratur, der er vokset frem omkring de markbøger fra 1681–83, der dannede grundlaget for matrikuleringen af 1688.

For det første indeholder den en koncentreret kritisk oversigt over anvendeligheden af oplysningerne i markbøgerne og den værdi de har for landbohistorikeren. Derefter et afsnit af mere teoretisk karakter om de regelbundne landskifter i forhold til hinanden. Begge disse afsnit af bogen er læsestof omend af stigende sværhedsgrad.

Man kan ikke sige om det næste afsnit, at det er læsestof. I det giver Poul Rasmussen en instruktion om, hvorledes de regelbundne landskifter kan bestemmes ved hjælp af oplysninger i markbøgerne. Det er stof, der kræver enorm koncentration, og som må tygges igennem punkt for punkt for overhovedet at give udbytte.

Poul Rasmussen har ikke skrevet en monografi på basis af markbøger fra en bestemt egn eller noget bestemt område. Man kan snarere sige, at den her givne fremstilling bliver en almindelig teoretisk indføring i emnet »markbøger og landskifte«. Deri ligger afhandlingens hovedfortjeneste. Der er herefter ingen, der med rette kan hævde, at han ikke forstår på hvad grundlag og med hvilke metoder Poul Rasmussen er nået frem til sine resultater, – forudsat at vedkommende har sat sig ind i denne afhandlings emne og har forstået det.

Den sidste lille tilføjelse er desværre nødvendig. Det er erfaringsmæssigt uhyre vanskeligt at fremstille de resultater, man når frem til ved analyse af markbøger. Poul Rasmussen gør i denne afhandling et afgørende skridt i retning af at gøre denne analyse matematisk og at skabe et almindeligt system, hvorefter arten af regelbundethed i landskifte kan beregnes. Derved får bogen noget af lærebogens karakter; men den kan dog ikke anbefales som almindelig lærebog i landskifteanalyse, hvis man indlader sig på dette speciale uden noget kendskab til markbøger.

Der ligger megen tænkomsomhed bag dette centrale afsnit i bogen, og måske er det netop det, der betyder den største svaghed ved bogen, for fremstillingen bliver derved formelagtig og dermed for abstrakt, med den følge at hensigten bag manipulationerne med tallene fortaber sig eller i hvert fald bliver uklar for den uindviede. Det kræver ganske overordentlig stærk koncentration at tilegne sig bogens hovedafsnit. Det ligger i sagens natur, at det må blive sådan, når man har sat sig for at beregne de talkombinationer, der er karakteristiske for de forskellige former for regelbundet landskifte. Selv om der ikke er mange, der kan høste reelt udbytte af denne mest abstrakte del af bogen, er det særdeles vigtigt, at Poul Rasmussen her har givet en nøgle til en del af sit efterhånden meget omfattende forfatterskab vedrørende landskifter. Som nævnt byder dette afsnit ikke på læsestof, det har håndbogens præg.

Der kan være grund til at omtale et par detaljer. Poul Rasmussen vil med vilje

undgå ordene bolskifte og solskifte som benævnelser for to former af regelbundne landskifter, blandt andet fordi man ved at bruge dem faktisk postulerer en ordning, som man ikke har garanti for er historisk korrekt. Det falder ganske sammen med mine erfaringer, men min reaktion var formuleringerne: delt »efter solskifteprincippet« eller »efter bolskifteprincippet«.

Opstillingen af trekantfiguren (f. eks. s. 28 f.) har fået en god forklarende tekst; alligevel tror jeg opstillingen havde vundet ved, at gårdrækken havde været opstillet lodret i stedet for vandret, bl. a. fordi man derved umiddelbart ville søge efter de oplysninger, der gives, i den naturlige læseretning. Det er selvfølgelig blot et spørgsmål om tilvænning.

Afhandlingens sidste kapitel byder atter på regulært læsestof, og det ledsages af en byanalyse af overordentlig stor interesse, idet Poul Rasmussen har fremdraget en rebningsforretning fra 1584 vedrørende Nørre Årslev i Sønderhald herred. Han sammenligner nu de oplysninger om udlodning, der gives i 1584, med tal fra markbogen fra 1683.

Poul Rasmussen kobler herved sine landskifteanalyser sammen med et spørgsmål af den allerstørste rækkevidde: Kunne en rebning af agerjorden med tilhørende udlodning eller udparcellering af agre bevares gennem tiderne? På det punkt findes der mange skeptikere, fordi så umådelig mange forhold i det praktiske liv – og fra naturens side – gennem årene kunne tilsløre det ordnede princip. Det resultat, som Poul Rasmussen når til, kan lige straks synes at give støtte for denne skepsis, for det er ikke let for ham at finde nogen lighed imellem på den ene side proportionerne i udlodningstallene fra 1584 og på den anden side markbogens oplysninger om agrenes bredde og længde og deres areal i 1683. Tilsyneladende er der ikke ret meget i det regnestykke, der går lige op. Agrene i skiftet *Botofterne* var således gennemgående smallere i 1683, end man ventede efter udlodningstallene i 1584. Men der er en ganske enkel forklaring på ulighederne med hensyn til agrenes bredde og deres areal i 1584 og 1683, som Poul Rasmussen har formuleret i to slutsatser, den ene går ud på, at en væsentlig del af Botofterne ikke var under plov i 1683, men lå hen som udyrket jord, og den anden siger, at kun dele af de agre i byjorden, der blev uloddet i 1584, var under dyrkning i 1683.

Poul Rasmussen har med dette afsnit af sin afhandling leveret en analyse, der er meget betydningsfuld for agrarhistorien, fordi den vil fastslå sammenhængen imellem historiske kilder, der er ældre end markbøgerne, og markbogens opregning af tal. Der er et usikkerhedsmoment i regnestykket, som fremkommer ved sammen-tælling af de agerbredder, der opgives i markbogen uden hensyn til eventuelle tværdelte agre eller forpløjninger (hydagre), men det burde give større bredder i 1683 end ventet, og da de faktisk er mindre, kan det ikke her have grebet forstyrrende ind.

For mange vil siderne 57–58 i afhandlingen kun være lange rækker af tal; men de gemmer i virkeligheden over nogle sandheder vedrørende rebningen af agre, som det vil være af den største betydning for agrarhistorien at få slået fast. Det er mit håb at kunne vende tilbage til disse sider ved en senere lejlighed og forsøge at afdække disse sandheder.

Der er grund til at sige Poul Rasmussen tak for et dygtigt og absolut uegennyttigt bidrag til dansk landbohistorie.

Ole Widding.

Kildepublikation for landbo- og lokalhistorikere

JENS HOLMGAARD: INDBERETNINGER OM KORNAVLEN I DANMARK 1778 og forslag til dens forbedring. (Bol og By. Meddelelser fra Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. 3. 1962). 133 sider. For medlemmer af foreninger under Dansk historisk Fællesforening kr. 12,50.

Med denne bog er der givet et nyt bidrag til litteraturen om den for dansk landbohistorie – og dansk historie i det hele taget – så vigtige periode omkring og under de store landboreformer i 1700-tallet.

Guldbergregeringen udsendte i 1778 et cirkulære til amtmændene om hos proprietærerne at indhente betænkning om, hvordan man kunne skaffe rent korn og få den tilstrækkelig tør til eksport, og efter at besvarelserne var indkommet, skulle amtmændene sammen med nogle af pågældende amts kyndigste proprietærer fremsætte forslag om de fremgangsmåder, der kunne anvendes.

Der er dog huller i samlingen. Der eksisterer ikke indberetninger fra alle amter, og adskillige proprietærer har siddet opfordringen overhørig. Sluttelig er der besvarelser fra lensbesiddere. Af de bevarede indberetninger er det, landsarkivar Jens Holmgaard her har udgivet et udvalg, dog således, at udvalget rummer så mange synspunkter og faktiske oplysninger som muligt, mens trættende gentagelser og intetsigende skrivelser søges udeladt.

Indberetningerne giver vigtige oplysninger om kornavlens tilstand i landets forskellige egne. De vil derfor kunne benyttes med godt udbytte både af landbohistorikeren såvel som af lokalhistorikeren, for hvem de hidtil har været en ret upåagtet kilde.

I en indledning gør Holmgaard rede for både selve sagen som for de principper, hvorefter udgivelsen er foretaget.

Kornet var overordentlig urent og ofte fordærvet; det var »det tøjeri, hvormed vi forgav nordmændene.« – Ikke underligt, regeringen kunne nære bekymring for afsætningen. Rent og godt korn kunne næsten ikke avles under fællesskabet, hvor spredning af ukrudtsfrø fra naboagrene og blanding med andre kornsorter ikke kunne forhindres. Betænkningerne kommer derfor jævnlig til at afspejle det nyes frembrud og de forskellige godsejeres indstilling til reformerne. Jens Holmgaard giver en kort og særdeles klar oversigt over de væsentlige problemer: forholdet mellem hovedgårdens og bøndergårdens produktion, der for de mest indsigtfulde godsejere førte til konklusionen om, at det var nødvendigt at få udskiftningen fremmet. Holmgaard finder, at det tydeligt fremgår af betænkningerne, at regeringen m. h. t. udskiftningen »kunne bygge på en udbredt erkendelse i godsejerkredse af, at dette spørgsmål måtte finde sin løsning.« Den vigtige udskiftningslov af 1781 er således konsekvensen heraf. – Endvidere er der problemer som kornhandel, brændevinsbrænding, ensartet høstudbytte, godsejernes forskellige syn på bonden og bondens kapitalmangel. I det hele taget findes her, som udgiveren skriver, »et væld af konkrete og detaljerede oplysninger, som kan bidrage til et mere nuanceret billede af dansk landbrugs stade i 2. halvdel af 1700-tallet.«

Undertiden støder man på udtryk, der virker pudsige i vore øjne, som når amtmand Urne, Hald, skriver, at sædemarkerne skal luges for ukrudt »med behændighed paa bare fødder og af mandfolk i korte klæder« – naturligvis for at undgå

at nedtrampe og knække kornstråene. Foregangsmanden A. C. Teilman på Nørholm og mange andre med ham kvalte derimod ukrudtsfrøet ved at lade møddingen ligge så længe, til frøet var rådnet, og for at skaffe rent udsæd og forbedre bestanden afplukkede adskillige de bedste aks på ageren eller af negene, en metode, der har været brugt til vore dage.

Det ukrudt, landmændene over store dele af Jylland og i det hele taget på sandede egne frygtede mest, var halvsnylteren rugskjaller (*alectorolophus apterus*), kaldet rås, skrad, skalter o. s. v. Her bekræftes bogstavelig talt sandheden af det gamle rim: »Rås å køs gør en mand brøløs.« Køs eller kås er hvene, *agrostis spica venti*.

Denne nyttige bog skal landbrugs- og lokalhistorikere nok komme til at påskønne.

H. K. Kristensen.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings

årsmøde i Aalborg den 9.–11. august 1963

Årsmødet begyndte fredag eftermiddag med diskussion om »store eller små museer«, indledt af rigsantikvar, professor, dr. phil. *P. V. Glob* og museumsinspektør, mag. art. *Peter Seeberg*.

Glob fandt ingen grund til at drage skel mellem store og små museer. Det aktive museum vil før eller senere blive stort, og alle museer – store som små – har de samme opgaver: at indsamle, bevare og udstille, og alle kan de mere eller mindre deltage i det videnskabelige arbejde: udgravninger, etnologiske undersøgelser og indsamling af traditionsstof.

Betydningsfuldt er et nært samarbejde mellem de forskellige museer indenfor geografisk afgrænsede områder, således som tilfældet er i Sønderjylland og i Nordjylland. Mange opgaver, f. eks. konservering, større undersøgelser og traditionsindsamlinger, der kan overstige det enkelte museums kræfter, vil kunne løses ved et sådant samarbejde.

Om planerne for et nyt nationalmuseum udtalte *Glob*, at de navnlig tog sigte mod en forbedring af forholdene vedrørende museumssamlingernes bevaring, det pædagogiske arbejde og forskningen. Vi skal løse konserveringsopgaverne, uddanne konservatorer, have velegnede lokaler til udstillinger og magasinbrug, desuden foredragssal og oplysningscentral samt lokaler til videnskabelig forskning, arkiv, bibliotek og kontorer. Museets pladsbehov er stort, men der er dog også for Nationalmuseet en grænse, navnlig gælder det pladsen til de udstillinger, der er beregnet for det almindelige publikumsbesøg. Den permanente udstilling tænkes opdelt i tre sektorer: 1) samlet udstilling, kronologisk ordnet, 2) specielle saggrupper, 3) studie-samling (ikke almindelig tilgængelig) med skolelokaler for alle kategorier af skoler – også lejrskoler.

Det afgørende er ikke udstillingens størrelse, men dens kvalitet, overskuelighed og pædagogiske opstilling. Lad så blot alle museer vokse efter de linier, der for hvert enkelt er naturlige.

Seeberg kunne ganske tilslutte sig *Globs* udtalelser om samarbejdets store betydning. Landsdelsmuseerne skal ikke regere, men være konsultative. For hvert landsdelsmuseum er det en vigtig opgave at etablere et nært samarbejde med og mellem de mindre museer indenfor landsdelsmuseumsområdet, mellem landsdelsmuseerne indbyrdes, og mellem lokalmuseerne og Nationalmuseet. Sandsynligvis vil udviklingen gå i retning af flere specialmuseer. I sine afgrænsende regler vil museumsloven sikkert være forældet om 15–20 år. Bestemmelsen om, at de små lokalmuseer kun må have typesamlinger af oldsager, kan ikke holde. Museernes økonomiske midler er små, og det er et problem at skaffe den nødvendige arbejdskraft til løsning af museernes mange opgaver: ordningsarbejder, udstillinger, undersøgelser, udgravninger o. s. v. Museerne må søge at trække interesserede folk ind i museumsarbejdet. Arkitekter til opmåling og bygningsundersøgelser, og amatør-

arkæologer må knyttes til museerne, så deres interesser og evner kan udnyttes på videnskabelig forsvarlig måde. De kan være en stor hjælp ved udgravninger og virke som observatører i området. Ligeledes vil der kunne findes folk, som gerne vil deltage i museernes ordnings- og udstillingsarbejde. Arrangeret på rette vis kan der herigennem skaffes museerne megen gratis arbejdskraft.

Større besøgstal kan opnås på mange måder, f. eks. ved afholdelse af særudstillinger eller andre arrangementer, måske også ved gratis entré, men det kan dog ikke være museets opgave at lade sine gulve slide op af gratister.

Nationalmuseet skal måske nok have sin skoleafdeling, men det er tvivlsomt, om dette også skal gælde lokalmuseerne. Selvfølgelig skal lokalmuseet søge kontakt med lærerne, ligesom det gennem foredrag og på anden vis skal stille sig i spidsen for det lokalt kulturelle arbejde i samvirke med andre kulturinstitutioner. Museerne skal ikke alene beskæftige sig med fortiden, men også interessere sig for nutidens og fremtidens problemer og interesser.

Under den påfølgende diskussion blev blandt andet nævnt, at lokalmuseerne var nødt til at lægge størst vægt på det lokalhistoriske, ellers kan de næppe vente sig større stedlige tilskud. De kan af pladsmæssige grunde heller ikke foretage nogen større indsamling af ting fra tiden efter 1860. Denne opgave må overlades til et stort specialmuseum, som det måske vil være naturligt at lægge i Jylland.

Repræsentantskabsmødet lørdag eftermiddag indledtes af foreningens formand, museumsdirektør Knud Klem, der bød gæster og repræsentanter velkommen og derefter udtalte følgende mindeord:

»Vi har mistet to af vore ældre, veltjente kolleger.

I en alder af 95 år er maleren Johannes Larsen, Kerteminde, død. Hans hovedvirksomhed som kunstner faldt udenfor det egentlige museumsarbejde. Sammen med Peter Hansen og Fritz Syberg hører han til den såkaldte »fynske skole«. Han mestrede både oliefarven, akvarelmalingen og grafiken. Den sidstnævnte lærte han af sin nære ven xylograf F. Hendriksen, men udviklede den i høj grad selvstændigt, således at han blev en fremragende grafiker. I sin tidlige ungdom udførte han en række billeder fra provinsbyens miljø, hvorfra han var udgået, og som han til stadighed følte sig hjemme i. Men han blev i særlig grad »fuglemaleren«, kendt især fra sit samarbejde med Achton Friis, hvilket gav sig udtryk i de store, illustrerede værker »De Danskes Øer«, »De Jyders Land« og »Danmarks store Øer«. Han blev her den fremragende skildrer af den danske ønatur med dens fugleliv og mødet mellem land og sø. Gennem en meget lang årrække var han aktiv museumsmand som medlem af bestyrelsen for Fåborg Museum, og ikke mindst som formand for Kerteminde Museum. I de senere år så vi ham ikke her til vore møder, men han var i høj grad interesseret i sit museumsarbejde, dertil en grej og frisk personlighed, venlig og munter af sind, djærv i sin tale. Han blev æresborger i Kerteminde, ligesom han valgtes til medlem af en lang række danske kunstforeninger og var medlem af det svenske kunstakademi.

Den 14. december 1962 er museumsdirektør Vilhelm Slomann død i en alder af 77 år. Han var ikke af miljø og uddannelse på forhånd bestemt til at blive museumsmand. Efter at have taget skoleembedseksamen i historie, engelsk og fransk tog han bibliotekaruddannelse i Amerika, optog dernæst et langvarigt arbejde for under første verdenskrig at forsyne krigsfanger med bøger og tidsskrifter. I 1918 blev han

bibliotekar ved Kunstindustrimuseet, og i 1923 direktør for museet ved Emil Hanovers død. Han fik der et stort arbejde med fremskaffelse af midler til museet, med opstillingen af samlingerne i de nye lokaler i det gamle Frederiks Hospital, med forøgelse af samlingerne ved særlige, kostbare indkøb, og ved ordningen af museets udstillingsarbejde til gavn for dansk kunsthåndværk. I sin videnskabelige produktion gav han sig især af med danske møbler og med orientens betydning for Europa såvel i den materielle kultur som i kunsthåndværk og ornamentik. På disse sidste felter vakte hans synspunkter heftig diskussion, men mange af de resultater, han kom til, var utvivlsomt af værdi. Han var dertil en elskværdig kollega, agtet af alle. En tid lang var han formand for »Foreningen af danske Museumsmænd«, hvis medstifter han var.

Vi vil mindes disse mænds virke for dansk museumsvesen og for dansk kunst og kultur.«

Til stede ved mødet var repræsentanter for følgende museer: Nationalmuseets 1., 3. og 7. afd., Jernbanemuseet, Tøjhusmuseet, Orlogsmuseet, Handels- og Søfartsmuseet, Dansk Landbrugsmuseum, Frederiksborg-Museet, »Den fynske Landsby«, »H. C. Andersens Hus«, Esbjerg Fiskerimuseum, Købstadmuseet, »Den gamle By« og Forhistorisk Museum i Århus, endvidere museerne i Helsingør, Gilleleje, Espergærde, Hørsholm, Søllerød, Roskilde, Køge, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Vordingborg, Maribo, Nykøbing F., Odense, Bogense, Middelfart, Rudkøbing, Hjørring, Frederikshavn, Try, Thisted, Aalborg, Viborg, Fur, Randers, Hobro, Mariager, Grenaa, Ebeltoft, Odder, Horsens, Silkeborg, Fredericia, Kolding, Ringkøbing, Ølgod, Varde, Esbjerg, Ribe, Haderslev, Tønder, Aabenrå og Sønderborg.

Efter at museumsdirektør Peter Riismøller, Aalborg, var valgt til dirigent, aflagde formanden følgende årsberetning:

»Vi takker Aalborg Museum, fordi vi denne gang kan mødes i Aalborg, og ønsker museet hjertelig til lykke med dets hundredårs-jubilæum. På kollegernes vegne vil jeg gerne indlede med at give fuld anerkendelse for det arbejde, der er præsteret gennem årene. Mange har hjulpet med i denne opgave, og vi halvgamle eller ældre museumsfolk adresserer især denne tak til afdøde bankdirektør Jørgensen, som i en lang række år arbejdede med opgaven, og ikke mindre til Riismøller, der sammen med sine medarbejdere med ildhu nu ligeledes i mangfoldige år med flittig hånd har lagt sten på sten i dette bygningsværk. Vi glæder os til at se udstillingen, der viser nogle af de resultater, som er nået. Det har glædet mig at læse i Aalborg-aviserne i forgårs, at der nu skal udføres detailprojekt til et nyt kunstmuseum. Det må også medføre ændringer for det historiske museums vedkommende. Selv om der måske bliver lejlighed til at omtale dette senere, vil jeg allerede nu understrege, at Aalborg by, og hvem der ellers står bag dette museum, snarest belejligt bør foretage det fornødne, således at både kunstmuseet og Aalborg historiske Museum kan få tilstrækkeligt gode og tilstrækkeligt store lokaler til at udstille deres samlinger i. Riismøller og hans medarbejdere er raske folk, De vil sikkert med glæde påtage sig den opgave at foretage nye og moderne opstillinger i velegnede lokaler, og når opgaven er fuldført, vil de bevilgende myndigheder glæde sig over, at de tog dette skridt.

Årets studiekredsmøde konverteredes til et kursus med *museumsundervisning* som emne. Som bekendt var det tænkt afholdt i dagene 24.–27. april, således at der eventuelt kunne blive tid til endnu et møde inden sommeren. Mødet skulle

være på Frederiksborg, og vi havde tænkt os, at deltagerne skulle have været indkvarteret på den nordiske lejrskole i Hillerød, således at vi til kursus'et kunne knytte et hyggeligt, kollegialt samvær. Desværre var de foreslåede dage, der var de eneste, på hvilke vi kunne disponere over lejrskolen, uegnede for deltagerne, hvorfor vi måtte lægge kursus'et den 25.–26. maj. Vi takker indlederne og instruktørerne og håber, at deltagerne fandt mødet interessant. Vi kan eventuelt senere tage tilsvarende spørgsmål op, eller andre emner, som der er behov for. Vi takker også Frederiksborg-Museet og direktør Paulsen og familie for værtskab og venlig omsorg for mødets deltagere.

Foreningens årbog »*Arv og Eje*« for 1963 er udsendt for et par dage siden, og jeg benytter lejligheden til at takke forfattere og redaktion for bogens høje kvalitet. Den står fuldt ud mål med sine forgængere, og det er glædeligt, at salget af årbogen er stigende; de første årgange er ved at være udsolgt.

I årets løb har museerne i Try og Middelfart fået statsanerkendelse, ligesom Den antikvariske Samling i Ribe er blevet landsdelsmuseum. Dermed er disse museers forhold blevet forbedrede. Vi håber, at tilsynet vil have mulighed for i den kommende tid at fortsætte med andre museer ud fra den arbejdshypotese, at der ikke er nogen kulturpause.

Tilsynets sammensætning er i årets løb ændret med tilbagevirkende kraft fra 1. april 1962. Bestyrelsen har valgt følgende repræsentanter for Dansk kulturhistorisk Museumsforening i tilsynet: museumsinspektør Hans Neumann med professor Klindt-Jensen som suppleant, og museumsdirektør Svend Larsen med formanden som suppleant.

Tidspunktet nærmer sig nu, da *museumsloven* skal til revision, og bestyrelsen fandt det derfor rimeligt at bede medlemmerne om deres erfaringer og ønsker med hensyn til denne lov, således at vi kunne henvende os til myndighederne med de ønsker, der bedst muligt dækkede museernes opfattelse. Forespørgselen udsendtes den 21. januar, der kom temmelig mange besvarelser ind, og de blev genstand for en grundig behandling i bestyrelsen.

Et enkelt museum, et specialmuseum, ønskede en specialmuseumslov. Dette ønske har vi desværre ikke kunnet viderebringe, da disse museer falder udenfor kulturministeriets ressort. Specialmuseerne er tilknyttet vidt forskellige ministerier, og deres forhold er, økonomisk såvel som på anden måde, ligeledes vidt forskellige, således at denne opgave utvivlsomt er uløselig.

De fleste af museerne ønskede satserne for statstilskuddene, både 100 pct.-satsen og 50 pct.-satsen, forhøjet. En del museer, især naturligvis de større, ønskede overgrænsen forhøjet fra 50.000,- kr. til 75.000,- kr. eller helt ophævet, således at 50 pct.-tilskuddet ydedes til samtlige tilskudsberettigede beløb mellem de to grænsebeløb, eller helt til tops. Der var også anført ønske om, at statstilskuddet på en eller anden måde skulle sættes i forbindelse med museernes lønningsudgifter, således at også de mindre museer kunne blive i stand til at lønne en kustode.

Vanskeligere er det nok at få tilskud til forbedringer på museet, som der også er udtalt ønske om. Et enkelt museum klager over, at et tilskud fra den stedlige kommune, der svarer til den leje, som skal betales til kommunen, der ejer museumsbygningen, ikke kan betragtes som tilskudsberettiget. Det kan jo synes så simpelt, hvis beløbet indgår på indtægtskontoen som et kommunalt tilskud, men det er ikke så simpelt. Fra første færd har man ønsket at undgå, at kommunerne skulle føle

sig fristet til at tage en høj leje af museet og yde det samme i tilskud. Det ville jo være at jonglere lidt med regnskabsbeløbene, og det er umiddelbart forståeligt, at staten ikke ønsker at udsættes for den slags tilskudspolitik, og i det foreliggende tilfælde drejer det sig om en kommune, der simpelthen intet tilskud vil yde udover lokalerne.

En gruppe museer har foreslået, at staten yder 85 pct. af lønningsudgifterne til faguddannet personale, og derudover af de øvrige tilskudberettigede stedlige tilskud 100 pct. af 5.000 kr. og 50 pct. af resten. De samme museer, der har et ret stort besøg, kunne tænke sig, at staten tillige ydede et særligt tilskud på 100 kr. for hver 1000 dokumenterede gæster udover de første 10.000. Begrundelsen herfor er, at et forøget besøg giver udgifter, som andre museer ikke har, og desuden, at entreindtægterne bevirker færre stedlige tilskud.

De vil altså se, at der er mange og forskelligartede ønsker, og det er jo umuligt at samle dem alle under én hat. I sine indgående overvejelser har bestyrelsen også måttet tage i betragtning, at museernes ønske om økonomisk forbedring helst må ligge på de linier, der har nogen mulighed for at blive godtaget, hvilket naturligvis i den foreliggende situation er særlig nødvendigt.

Resultatet blev, at bestyrelsen i sin henvendelse til Statens Lokalmuseumstilsyn ytrede ønske om, at grænsen for 100 pct.-tilskuddet hæves fra 3.000 kr. til 6.000 kr. Derved blev hovedparten af ønskerne om hjælp til lønning af en fast kustode kunne opfyldes. Samtidig bad vi om, at grænsen for 50 pct.-tilskuddet hæves fra 50.000 kr. til 75.000 kr. Vi har tilføjet et ønske om, at der indføres en lovbestemmelse om, at dispositionsbevillingerne pristalsreguleres med udgangspunkt ved lovens tilblivelse i 1958. Dette må siges at være meget påkrævet med de stærkt stigende priser på antikviteter, som er sket i de senere år. Vi har endvidere foreslået, at også den reviderede lovs varighed må blive begrænset til 5 år, således at en ny revision finder sted i folketingsåret 1968-69.

Til den tid vil et yderligere betydeligt antal museer forhåbentlig have modtaget statsanerkendelse, ligesom landsdelsmuseernes antal vil være øget, og der vil være flere fagligt uddannede museumsfolk at placere ved museerne, og da vil det være rimeligt at foretage endnu en revision af loven.

En gruppe museer har ytret ønske om, at Dansk kulturhistorisk Museumsforenings repræsentation i tilsynet øges fra 2 til 4 repræsentanter, og en anden gruppe museer ønsker bortfald af det lovbestemte krav om, at repræsentationen skal udvælges blandt heldagsbeskæftigede, fagligt uddannede museumsledere. Bestyrelsen har viderebragt disse ønsker til tilsynet med henvisning til en bemærkning i museumsbetænkningen af 1956, hvor man henstiller, at tilsynsordningen ikke lægges i for faste rammer, men holdes åben for senere ændringer, og tidspunktet for indførelsen af eventuelle ændringer må naturligt være ved lovens revision.

Hvad der kommer ud af vore ønsker, ved vi ikke. Vi synes, vi har lagt dem på den linie, som i forvejen var angivet, og vi håber meget at få alle vore forslag honoreret. De er ikke ubeskedne, og de er meget nødvendige for museernes økonomi og hele arbejde.

Bestyrelsen har strejft tanken om at lægge årsmødet på et andet tidspunkt af året uden forbindelse med D.H.F.'s årsmøde. På denne måde vil vi kunne gøre vort mødeprogram fyldigere, og vel også få lidt mere ud af samværet. Fællesforeningens formand har overfor mig stærkt henstillet, at denne tanke frafaldes, idet han fryg-

ter, at det skal gå ud over sammenholdet. Personligt vil jeg gerne stærkt understrege, at jeg finder værdien af fællesskabet i D.H.F. så værdifuld, at jeg ikke mener, vi under nogen omstændigheder kan løse dette, så hvis vi vælger at afholde årsmøderne for os selv, må vi også finde et mødeprogram sammen med D.H.F.'s årsmøde, der bevirker, at vi også kommer til dette møde.

Der er i de seneste dage opstået en diskussion omkring vore museer, foranlediget ved en kronik af turistchef Axel Dessau i »Politiken«. Jeg anser det for rimeligt på de kulturhistoriske museers årsmøde at sige nogle ord herom, og er også af den grund glad for, at dette møde overværes af pressen! Disse bemærkninger dækker bestyrelsens opfattelse, men jeg tror, at de også nogenlunde dækker vore museums-kollegeres opfattelse. Skulle dette ikke være tilfældet, beder jeg mødedeltagerne give udtryk for eventuelt afvigende meninger, da jeg tror, det er hensigtsmæssigt, at der skabes klaring om sådanne for museerne meget væsentlige anliggender.

De danske kulturhistoriske museer, og det gælder for så vidt både de private og de offentlige, er skabt af folk, der med begejstring er gået til den opgave: at samle og bevare minderne om gammel dansk kultur. I stor udstrækning er de samme folk gået i brechen for den lokalhistoriske forskning i de historiske samfund, i hvis årbøger denne forsknings resultater er bragt ud til offentligheden. Virksomheden har været parallel indenfor museerne og de historiske samfund, og museerne og deres ledere har haft det samme ønske om at bringe viden om fortidens kultur ud til offentligheden.

Al begyndelse er svær, og selv om vi nu har mere end 100 års virksomhed bag os, er vi dårligt nok kommet længere end til indsamlingsstadiet. Det næste skridt er konserveringen. Den er vi i fuld gang med, men meget mangler endnu. Efter de foregående slægtleds indsamlingsarbejde påhviler det nu pionerernes efterfølgere at konservere og udstille. Hvis konserveringsarbejdet ikke foretages i fornødent omfang, er der om kortere eller længere tid ingen kulturhistoriske genstande at vise frem. Naturligvis er de store offentlige museer langt længere fremme, hvad konservering angår, end de små private, men det er nødvendigt at fremhæve, at offentlighedens interesse for museerne, hvad bevillinger angår, først i de sidste årtier har givet sig synligere udtryk. De, der er gamle nok, vil kunne huske, hvilken ørkenvandring i mangfoldige år det var at finde udveje for Nationalmuseets udvidelse, og med hvor store fødselsveer museets nyordning blev skabt. Den nye museumslov giver landets lokalmuseer forbedrede muligheder, og disse museers arbejde vil forhåbentlig derfor kunne foregå i et stadigt øget tempo, men dog kræves til stadighed megen lokal offervilje, for at loven kan udnyttes, og der er hverken i de mindre eller de større museer, statens iberegnet, arbejdskraft nok til, at større indsatser kan gøres i form af publikumsforanstaltninger, og det er jo kedeligt, for der er ingen tvivl om, at større publicity om museerne vil øge interessen for disse og hurtigere hæve bevillingerne. Det er en vekselvirkning, som også museernes folk må tænke over.

Det er museernes primære opgave at indsamle og konservere og udstille, og dernæst at drive forskning. Hvis udgravninger ikke foretages med behørig videnskabelig nøjagtighed, er de fundne ting meget lidt værd, og det er såvel de større museers som lokalmuseernes pligt, at denne primære opgave ikke forsømmes, og kan økonomien og den forhåndenværende arbejdskraft ikke række til mere, må andre opgaver ligge til bedre tider.

Museerne beskæftiger sig mere og mere med spørgsmålet om vore samlingers anvendelse i pædagogikkens tjeneste. Vi er sikkert alle klar over denne sags store betydning og interesserer os alle derfor; og sammen med dette hører også det almindelige voksne publikums udnyttelse af samlingerne. Der lægges megen vægt på en oversigtlig og klar opstilling, og efter min opfattelse er en opstilling med et efter materialets art og betydning afpasset pædagogisk formål lige så hensigtsmæssig over for det voksne publikum som over for skolebørnene, og det synes jeg må være en af vore væsentligste opgaver. Det kan ikke og bør heller ikke siges om danske museumsfolk, at de ikke interesserer sig for, om folk kan have glæde og nytte af at se deres samlinger. En hel del af dem er desuden økonomisk interesseret deri, da entreindtægten spiller en rolle for museets økonomi, og det gælder især de museer, som turisterne mest søger.

Og så er vi da nu ved det fra *turismens* side rejste krav, at der skal være liv på museerne. Det er naturligt, at museerne hver især overvejer, hvad de er i stand til at foranstalte af arrangementer, der står i naturlig forbindelse med deres egne opgaver, men vi vil ikke spændes for turismens vogn. Sporene skræmmer. Jeg er selv gammel turistmand og kan da godt se, at det var en strålende idé, at en by, som ikke havde så meget at byde på, fandt ud af, at man kunne lave et vikingeshow. Det er endnu mere imponerende, at man har kunnet fortsætte med samme energi gennem så lang en årrække, så at man nu nærmest i den offentlige bevidsthed har slået fast, at vikingerne gik med bronzealdershjelme fra Viksø mose. Disse hjelme er endda blevet så populære, at drengene nu kan købe dem i legetøjsforretningerne fremstillet i plastik, og nu invaderer man på vikingewis England, Paris og andre steder. Det kan være, at ideen også i denne udnyttelse er god, men det er jo også muligt, at der er tænksomme folk i England og Frankrig, som ikke vurderer ideen slet så positivt.

Jeg nævner med forsæt dette eksempel, fordi vi må regne med, at med den sensationstrang, som gennemsyrrer samfundet, og som pressen i så rigt mål nærer i sin reportage, er der ikke grænser for, hvilke gyldne ideer vi kan komme ud for. Hvis ikke Frederikssund havde været så elskværdig at nappe tjansen med vikingerne, ville der have været en mulighed for, at de lokale turistfolk her i Aalborg kunne have foreslået Riismøller en lokal vikingehær på Lindholm høje, men man kan selvfølgelig lave en vikingelejr på Aggersborg eller Fyrkat. Jeg tror, det ville falde vældigt i amerikanernes smag, men der er jo det ved det, at det også skal være efter dansk smag, og det både håber og tror jeg, det ikke er.

Hvis man spørger udenlandske turister, hvad de helst vil se, vil man utvivlsomt få forskellige svar fra tyskere, franskmænd, englændere og amerikanere, og det bliver det naturligvis lidt svært at indrette sig efter. Turistchef Dessau har spurgt amerikanerne, som han virker iblandt, og de, der kender blot en lille smule til amerikanske museumsforhold, er ikke den mindste smule forbavsede over svarene, for de to museer, der roses, er netop de museer her hjemme, der mest er i overensstemmelse med amerikansk mentalitet. Det ene af dem, det kulturhistoriske, som er medlem af denne forening, er jo – i bedste forstand – et show-museum. Det gør sit arbejde på dette område fortrinligt, og det giver vi al anerkendelse, men det har, så vidt jeg har forstået, ikke påtaget sig videnskabelige opgaver, og derfor kan det ikke sammenlignes med de øvrige museer, som er bragt i søgelyset, og kan derfor alene af den grund ikke fremhæves som nogen rettesnor.

For øvrigt findes flere af de ting, som Axel Dessau i sin kronik efterlyser; f. eks. tungerer springvandet på Frederiksborg i turisttiden, og der afholdes også koncerter i slotskirken.

Jeg har forstået, at der nu skal indledes rundbordssamtaler mellem turistfolk og museumsfolk. Jeg vil håbe, at disse vil bringe frugt. Det er klart, at museumsfolk med interesse vil lytte til, hvad turistfolkene har at sige, og det er højst sandsynligt, at det kan medføre fornuftige ændringer, men jeg håber også, at turistfolkene vil forstå, at museerne har deres særlige faglige og videnskabelige opgaver, og at deres hele arbejde ligger i et helt andet plan end turismens. Turistfolkene er jo glade for at reklamere med museerne, men det skal være en ærlig reklame, og jeg tror, at det med skyldig hensyntagen til den anden part, må være museumsfolkene, der afgør, hvad der skal ske ud fra det ansvar til alle sider, som de har.«

Under den påfølgende diskussion advarede *Peter Seeberg*, Viborg, mod en for kraftig afvisning af turismens forslag. Selvfølgelig skal vi ikke give efter på de museumsfaglige områder. Vi skal ignorere de ublu krav, men godtage de fornuftige. *Svend Larsen*, Odense, mente, at turistfolkene så alt for ensidigt på sagen. Museernes primære opgaver er indsamling, bevaring og udstilling. Vi kan lære meget af turistfolkene, navnlig med hensyn til etikettering og omvisning, men vi må ikke nøjes med at tænke på »flokturen«, vi skal først og fremmest tilgodese de krav, som den søgende museumsgæst stiller. *Holger Rasmussen*, Nationalmuseet, kunne heller ikke godkende alle kravene fra turistfolkene side. De ønsker at få et hurtigt og overfladisk vue over landets kultur, men tænker ikke på museumsgenstandenes bevaring, og dette er og må være en af hovedopgaverne for museernes folk.

Professor, dr. phil. *Axel Steensberg* syntes, at man i diskussionen blandede pædagogik og turisme sammen. Der er i befolkningen en stærk kritik af museernes indelukkethed. Man ønsker at se tingene i brug, og det er et berettiget ønske. De gamle ting kan selvfølgelig ikke holde til demonstrationsbrug, men så må man hertil fremstille kopier. Dette er dyrt, men der er ingen tvivl om, at man ved en demonstration af tingenes brug kan vække interesse hos publikum, og det kan også have videnskabelig betydning, at sådanne eksperimenter foretages. *Peter Riismøller* foreslog, at emnet »turisme og museer« tages op til særskilt drøftelse på næste årsmøde.

I øvrigt var der blandt repræsentanterne almindelig enighed om, at årsmøderne i fremtiden skulle vare 3 dage, hvilket bestyrelsen lovede at gå stærkt ind for.

Formandens beretning godkendtes.

Dommer *Tage Worsaae*, Vordingborg, forelagde derefter regnskabet, der balancerede med 27.368,96 kr. Udgifterne har været 19.191,39 kr. og kassebeholdningen er 8.177,57 kr., hvoraf 1.356,- kr. henstår til tekstilkonservering, og 2.000,- kr. foreslås hensat til udgivelse af »Arv og Eje« 1964, hvorefter der til foreningens almindelige drift vil være 4.821,52 kr. Forsamlingen gav decharge for regnskabet.

Medlemskontingentet fastsattes til det samme som sidste år.

Dispositionsbevillingerne: 1) Bevillingen til museumstekniske forbedringer havde 29 ansøgninger om tilskud på i alt 88.510,- kr., og fordelingen blev: Fredericia Museum 1.000 kr., Middelfart by- og egnshistoriske Museum 1.000 kr., Sorø Amts Museum 1.500 kr., Esbjerg Museum 1.000 kr., Museet på Sønderborg Slot 675 kr., Holbæk Museum 3.000 kr., Vendsyssels historiske Museum 995 kr., Hjemstavns-museet i Try 1.800 kr., Falsters Minder 1.000 kr., Langelands Museum 1.000 kr., Sydsjællands Museum 4.500 kr., Aalborg historiske Museum 2.530 kr., Viborg

Stiftsmuseum 2.000 kr., Bornholms Museum 1.000 kr. og Forhistorisk Museum, Århus, 2.000 kr., i alt 25.000 kr.

2) Bevillingen til indkøb og konservering havde 24 ansøgninger om tilskud på i alt 44.605 kr., og fordelingen blev: Bornholms Museum 1.000 kr., Esbjerg Museum 1.000 kr., Glud Museum 1.000 kr., Haderslev Amts Museum 2.000 kr., Vendsyssels historiske Museum 2.500 kr., Hobro Museum 1.000 kr., Holbæk Museum 900 kr., Museet på Koldinghus 800 kr., Langelands Museum 800 kr., Lemvig Museum 700 kr., Marstal og Omegns Museum 1.500 kr., Ringkjøbing Museum 500 kr., Roskilde Museum 2.800 kr., Skive Museum 3.000 kr., Museet på Sønderborg Slot 3.500 kr. og Sydsjællands Museum 2.000 kr., i alt 25.000 kr.

Museumskonsulenten gav derefter en kort beretning om årets museale arbejde og nævnedes herunder, at antallet af statsanerkendte lokalmuseer siden 1958 er steget fra 33 til 56. Adskillige af vore museer har i årets løb foretaget en nyordning af samlingerne, det gælder blandt andet Sydsjællands Museum i Vordingborg, Middelfart by- og egnhistoriske Museum, Hjemstavns-museet i Try, »Den gamle Gaard« i Faaborg og Gilleleje Museum.

Ordningsarbejdet er imidlertid kun en del af museernes virke. Indsamling og konservering er mindst lige så vigtige led i vort arbejde. For de fleste lokalmuseer vil det fremtidige indsamlingsarbejde bestå i at komplettere de væsentligt som gaver indkomne samlinger. Det drejer sig om erhvervelse af sjældne og kostbare ting, der kun undtagelsesvis kan forventes som gaver, og som museerne af økonomiske grunde har været afskåret fra at erhverve. Vi står her i hård konkurrence med kapitalstærke og købelystne samlere i ind- og udland, og museerne er her den økonomisk svage part, som med beklagelse må se kulturhistorisk værdifulde genstande, ofte de mest sjældne ting indenfor vor kulturarv, forsvinde ud af landet. Hvad kan vi gøre i denne sag? Vi kan bl. a. ved en kraftig agitation oplyse folk om tingenes nationale værdi, og vi kan foretage en registrering og fotografering af tingene. Det er ganske vist kun en ringe erstatning for selve tingene, men dog bedre end ingenting.

Konservering af museums-genstande har mange lokalmuseer hidtil i alt for høj grad negligeret, men denne side af museumsarbejdet er mindst lige så vigtigt som indsamlingsarbejdet. Vi indsamler for at bevare til vore efterkommere! Mange museer undlader at budgettere et årligt beløb til konservering; det går ikke i det lange løb. Jeg ved godt, at konserveringen er dyr, og at der er mangel på kvalificerede konservatorer, men det må ikke blive en undskyldning for, at der intet sker. Jeg tror, at tiden er inde til hurtig og energisk handling på dette område. Ved at løfte i flok blev museumsloven ført igennem. På samme vis kan vi vel også klare en løsning af konserveringsopgaven.

Museumskonsulentens beretning gav anledning til en kort diskussion. Konservator *Lange-Kornbak*, Århus, foreslog oprettelse af en konservatorfraktion til behandling af konserveringsspørgsmålet. *Holger Rasmussen* gjorde opmærksom på, at et forslag foreligger og er til behandling i ministeriet. *Riismøller* fandt det rimeligt, at landsdelsmuseet fik mulighed for at konservere for museerne i dets område.

Det henstilledes til bestyrelsen at rette henvendelse til rigsantikvaren om snarest at søge behandlingen af nævnte forslag fremmet.

Til formand genvalgtes Knud Klem, og til bestyrelsen genvalgtes Jørgen Paulsen og Hans Neumann samt nyvalgtes overlæge Ejnar Hovesen, Grenaa.

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

har i tilslutning til Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Aalborg afholdt møde den 10. august 1963. I mødet deltog 19 repræsentanter.

Formanden, cand. pharm. *Hans Brandt*, Fåborg, bød velkommen. Landsarkivar *Lindberg Nielsen*, Odense, blev valgt til dirigent og gav ordet til formanden, der indledende mindedes to mænd, rigsarkivar *Svend Aakjær* og revisor *Otto von Spreckelsen*, som hver på sin måde havde øvet en indsats for sammenslutningen. Rigsarkivar Aakjær havde fra første færd støttet sammenslutningen i arbejdet med en udbygning af lokalarkiverne, medens von Spreckelsen havde gjort Viborg byhistoriske Arkiv til et mønster for et byhistorisk arkivs opbygning. Deltagerne tilsluttede sig formandens ord ved at rejse sig.

I formandens beretning hed det bl. a., at der i sammenslutningen i årets løb var optaget fire nye medlemmer: Arbejderbevægelsens arkiv i København, Det lokalhistoriske arkiv i Herning, Lollands arkiv i Maribo og Lokalhistorisk arkiv for Slagelse og omegn, hvorefter sammenslutningen tæller 33 aktive og 11 passive medlemmer. Styrelsen havde fortsat drøftelserne angående arkivernes indsamlingsområde, og for at få et vist overblik var der udsendt spørgeskemaer til medlemmerne. Af besvarelserne fremgår det, at 13 arkiver kun samler materiale fra selve byen, medens 16 desuden medtager større eller mindre områder af oplandet, f. eks. har Nykøbing F. hele Falster og Maribo hele Lolland som virkefelt.

Interessen for oprettelse af lokalarkiver er stadig voksende, der er således et arbejde i gang med oprettelse af arkiver i en halv snes købstæder og i endnu flere stationsbyer. Man er inden for styrelsen noget tilbageholdende med fastlæggelse af arkivernes område, idet det igangværende arbejde med sammenlægninger af kommuner til storkommuner gør, at man finder det klogest at forholde sig noget afventende.

Man havde i det forløbne år påtænkt at afholde et kursus for arkivledere m. fl., men forskellige forhold havde bevirket, at man havde måttet udskyde tanken. Til efteråret ville der imidlertid fremkomme sådan indbydelse, og såfremt tilslutningen viste sig tilstrækkelig stor, ville der blive afholdt et kursus i såvel Viborg som i København.

Gennem Nordisk Arkivnyt var der fra Rigsarkivet blevet tilbudt de lokalhistoriske arkiver at overtage genparten af tillysningsdokumenter, som et første resultat af de ved sidste årsmøde drøftede muligheder for en udlevering af arkivalier fra de store statsarkivers side hilste formanden det med glæde.

Fra tipstjenesten havde sammenslutningen atter modtaget 1500 kr. i tilskud, for hvilket formanden udtalte en varm tak, idet de muliggjorde, at vi kunne gennemføre de påtænkte kurser. Formanden takkede ligeledes rigsarkivet for de modtagne arkivalier og for tilsendelsen af Nordisk Arkivnyt.

Kassereren, ekspeditionssekretær *Olav Christensen*, Haderslev, forelagde det

reviderede regnskab, som balancerede med 5.747,17 kr. og udviste en kassebeholdning på 4.231,56 kr., som dog ville medgå til gennemførelsen af de påtænkte kurser. Beretningen og regnskabet godkendtes.

Til formand genvalgte Hans Brandt, medens stationsforstander *E. Kaster*, Odder, genvalgte til bestyrelsen og rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt* som revisor.

I forbindelse med formandens beretning og regnskabet havde mange af deltagerne ordet, navnlig fandt der en livlig drøftelse sted af arkivernes område, hvor meningerne var ret delte. Overbibliotekar *Aage Bonde*, Viborg, var meget betænkelig ved at lægge sig fast ved centralbibliotekernes område, medens arkivar *V. Tønnesen*, Middelfart, mente, at en deling efter herreder ville være rimelig. Sekretær *E. Jensen*, Køge, oplyste, at arkivet der kun måtte omfatte selve Køge, men at der var gode muligheder for selvstændige arkiver i de store omegnskommuner. Det blev under drøftelsen kraftigt understreget, at man ikke måtte hindre folk i at foretage en indsamling, idet man altid senere kunne finde frem til, hvor tingene rettelig hørte hjemme og burde opbevares.

Lindberg Nielsen udtalte ønske om, at de planlagte kurser ikke alene skulle være vækkende, men i nok så høj grad praktiske og derfor burde afholdes på et landsarkiv.

Landsarkivar *Harald Jørgensen* advarede mod en alt for velvillig modtagelse af arkivalier fra statsarkiverne, idet det ofte var meget store arkivmasser, der kunne være tale om, og såfremt de skulle gøres tilgængelige, ville det kræve meget arbejde til registrering m. m. og derfor kunne blive af problematisk værdi for lokalarkiverne. Han mente, at de lokalhistoriske arkiver derved ville komme for langt bort fra deres egentlige formål at indsamle lokalhistorisk materiale på stedet. Lindberg Nielsen mente, at ikke alle ville være enig med Harald Jørgensen i dette.

Redaktør *Tyge Lassen*, Aalborg, holdt derefter foredrag om Udvandrerarkivet i Aalborg.

Dr. *Max Henius*, der var født i Aalborg, tog initiativ til Rebildfesterne, som første gang blev afholdt i 1912, og da der derefter strømmede ind til komiteen med breve, brochurer, bøger m. v., opstod tanken hos ham til at oprette et arkiv. Aalborg kommune viste lige fra starten stor interesse for dette arbejde og overlod komiteen lokaler. I 1939 fandt indvielsen sted. Arkivet var fra starten rent dansk-amerikansk, men kom efterhånden til at omfatte alle lande, hvortil danske var udvandret. Efter 1945 kom arkivet til København, men vendte i 1957 atter tilbage til Aalborg, hvor det fik lokaler på Korolvej 2 og med redaktør Tyge Lassen som leder.

Udgiften afholdes af Aalborg by og amt med støtte fra staten. Arkivet skal, såfremt det ikke kan eksistere mere som selvstændig institution, indgå i Det Kongelige Biblioteks samlinger. Det rummer i dag over 6000 bind hovedsagelig trykt i udlandet, væsentligst historisk litteratur, men dog også en lang række skønlitterære værker, skrevet af danske i udlandet, desuden personalhistorisk materiale om ca. 10.000 udvandrere, en stor samling småtryk og en betydelig billedsamling, men samlingerne er desværre langt fra komplette. Arkivet bliver godt benyttet, og der er mulighed for udlån til det lokale bibliotek.

Formanden takkede redaktør Lassen for den interessante redegørelse og henstillede til medlemmerne at søge udvandrerarkivet inddraget i det samarbejde, som bestod arkiverne imellem.

Dansk historisk Fællesforenings

årsmøde i Aalborg den 9.–11. august 1963

De historiske samfunds sektionsmøde.

D.H.F.'s formand, rigsarkivar *Hvidtfeldt*, bød velkommen og overlod dirigent-hvervet til landsarkivar *Iversen*.

1. Erfaringer fra Hjemstavnsugen 1963.

Førstelærer *H. K. Kristensen*, Ribe, fortalte, at der ikke var sket stort i Ribe amt, dels kom arrangementet for tidligt ovenpå den foregående hjemstavnsuge, og dels var det ikke blevet godt organiseret, hvad der først og fremmest skyldtes, at han ikke selv havde haft tid til at påtage sig arbejdet. Men hvor der var afholdt arrangementer, var der imidlertid god tilslutning, således til to udmærkede aftener i Varde. Der var dog også andre muligheder end at afholde møder i forbindelse med Hjemstavnsugen. Således var der ved dyrskuet i Varde holdt en udstilling i anledning af 175-året for Stavnsbåndets ophævelse, og denne udstilling var blevet set af ca. 10.000 besøgende.

Skoleinspektør *Strange Nielsen*, Midtsjælland, mente ikke, at man kunne sige, at arrangementet kom for tidligt på Sjælland, da det jo var første gang, der blev arrangeret Hjemstavnsuge der. Man havde gjort et stort arbejde med at organisere; styrelsen havde nedsat et arbejdsudvalg, der var lavet timeplan, der blev indbudt en lang række foreninger til et forberedende møde, og der blev udarbejdet en talerliste med 15–20 navne. Man ventede derefter på at høre fra de forskellige deltagere om påtænkte møder, men man hørte intet. Derefter greb styrelsen direkte ind, og det lykkedes at få arrangeret 5 møder. Af dem kan der være særlig grund til at nævne et møde i Fakse, der blev besøgt af 200 personer, og dette møde vil muligvis danne optakt til dannelsen af et lokalt museum. Det synes altså, som om man på Sjælland ikke ønsker, at andre skal sætte noget i gang, man vil selv løse opgaven, men interessen mangler ikke. Man kan ikke sige, at anstrengelserne for at arrangere Hjemstavnsuge stod i et rimeligt forhold til udbyttet. Formentlig vil man dog kunne lære af disse erfaringer.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen*, Sønderjylland, mente også, at man havde været for tidligt ude. Mens der i 1961 havde været arrangeret 60 møder og 30 udstillinger i Sønderjylland, så var der i 1963 kun tale om godt 20 arrangementer. Det må dog siges, at de dækkede ca. $\frac{1}{5}$ af landsdelens sogne. I 1961 stod De danske Ungdomsforeninger som medindbydere til Hjemstavnsugen sammen med Fællesforeningen, og det betød meget. Denne gang var de ikke med og gik derfor ikke ind i arbejdet med samme ildhu. Mange steder var der dog afholdt aftenhøjskoler og foredragsrækker med lokalhistoriske emner, og der har været en glædelig stor tilslutning til disse arrangementer. Afstemningsmøderne havde også i mange sogne

formet sig som hjemstavnsaftener, så tallet 20 møder i Hjemstavnsugen er derfor et minimum. Dertil kan føjes, at program, vejledninger og indbydelser kom for sent ud, nemlig sidst i august. De bør sendes ud allerede i forårmånederne. Tilrettelæggelsen må sikkert gribes forskelligt an i de forskellige landsdele, og man bør måske heller ikke koncentrere hjemstavnsaftenerne i den samme uge over hele landet. Strange Nielsen ser dog nok for pessimistisk på sagen, denne gang er der dog kommet noget ud af anstrengelserne på Sjælland, der er skabt en interesse, og næste gang vil man måske få større genlyd for tanken.

Skoleinspektør *Strange Nielsen* mente ikke, at han var pessimistisk, men man måtte forsøge at se realistisk på det. Han var lidt kritisk overfor selve fremgangsmåden, men var ikke ked af opgaven.

Arkivar *Piø*, Dansk Folkemindesamling, fortalte, at Folkemindesamlingen havde været repræsenteret ved et par af møderne. Man var meget glad for den kontakt, der var skabt, og han ville gerne gøre opmærksom på, at Folkemindesamlingen fik flere medarbejdere, som kunne komme ud og medvirke ved møder. I denne forbindelse gjorde han opmærksom på, at samlingen har udgivet 5 grammofonplader med spillemandsmusik og viser, som eventuelt kan bruges ved hjemstavnsaftener.

Førstelærer *H. K. Kristensen* sagde, at uden det store apparat vil der ikke blive afholdt noget møde. Men der er jo også andre møder og kurser, og der må samfundene hjælpe, når man mærker, at der er ønsker fra lokal side. Der er grund til at understrege, at hvis man får sognets ældste til at fortælle på en hjemstavnsaften, bør man tage disse beretninger på bånd.

Lektor *Aage Fasmer Blomberg*, Fyn, fortalte, at der ikke var sket noget på Fyn. Han kunne ikke lide begrebet Hjemstavnsuge, der mindede ham om »Mors Dag« og lignende. Hverken i Historisk Samfunds styrelse, blandt arkiverne eller museerne var der interesse for sagen. Der skete dog alligevel noget, bl. a. i tilslutning til de mange små museer, og regionalradioen bragte meget historisk stof. Han troede ikke på resultater af det store organisationsarbejde.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen* mente, at man skulle se tiden an. Arbejdet foregår på mange forskellige måder landet over, og vejledningerne skal derfor afpasses efter de forskellige egne. Det vil også kun være rart med afveksling.

Skoleinspektør *Strange Nielsen* gjorde opmærksom på, at A.O.F. i Ringsted havde haft en serie foredrag om byens og egnens historie.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen* sagde, at man gerne på dette møde ville have drøftet spørgsmålet om arbejderne og det historiske arbejde. Af forskellige grunde var det ikke blevet til noget i år, men det var tanken at tage emnet op næste år. Det var svært i Sønderjylland at få kontakt mellem Historisk Samfund og ar-

Lektor *Aage Fasmer Blomberg* fortalte, at A.O.F. for et par år siden havde arrangeret et møde i Odense. De fleste, der mødte frem til denne aften, var imidlertid Historisk Samfunds medlemmer. Dog var der ved en anden lejlighed kommet et positivt resultat ud af et sådant samarbejde.

2. Udsendelse af et fælles bogkatalog.

Den 29. juli 1963 havde Fællesforeningen udsendt en skrivelse til alle sine medlemmer og spurgt, om man var interesseret i at udsende et katalog, hvori man kunne gøre opmærksom på de tit ret store restoplæg af årbøger og særpublikationer, som

de historiske samfund og institutionerne ligger inde med. Ofte er disse værker ældre og kan derfor købes meget billigt. Alene i de amtshistoriske samfund er der 20.000 medlemmer, som gennem et sådant katalog kunne blive gjort opmærksom på fordelagtige tilbud.

Arkivar *Hans H. Worsøe*, Sønderjylland, fortalte på opfordring om nogle erfaringer, som Historisk Samfund for Sønderjylland har gjort. Man havde udsendt et 4-sidet katalog i 5000 eksemplarer, hvori man havde averteret Schoubye's disputats og 29 andre skrifter til salg. Disputatsen var blevet udsolgt på en måned, og der var desuden blevet solgt for 2.000 kr. af andre skrifter. Man havde også prøvet at tilbyde et eksemplar af alle de årbøger, der var på lager under ét, og det havde ligeledes givet et godt salg. Arkivar Worsøe havde indhentet tilbud på udgifterne ved trykningen af et bogkatalog. Et katalog på 16 sider trykt i 20.000 eksemplarer ville koste godt og vel 3.000 kr. eller 200 kr. pr. side + oms. Hvis man regnede med en minimumsannonce på en $\frac{1}{4}$ side, ville denne altså koste 50 kr. Kataloget kunne i øvrigt gøres billigere ved at indeholde annoncer, og foreningerne kunne eventuelt betale 5–10 øre pr. stk. for det antal, de aftog til videre fordeling til deres egne medlemmer. Man skulle sikkert også omtale sådanne ting som f. eks. Folke-mindesamlingens grammofonplader, og de forskellige institutioners bogudsendelser burde afgjort med, f. eks. Rigsarkivets. Folk kender i almindelighed ikke disse værker. Sagen har imidlertid ikke blot økonomisk interesse, men der var grund til at understrege, at man ville gøre sine medlemmer en tjeneste ved at henlede deres opmærksomhed på de mange billige og gode tilbud.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* fortalte, at planen var gammel, og at man oprindelig også havde tænkt sig at tage forlagenes historiske værker med. Planen var imidlertid nu blevet beskåret, men kataloget ville have størst værdi, om der kom flest muligt med, både amtssamfund og institutioner. Mange af de skrifter, der kan sælges, er efterhånden alt for billige, så inden et katalog udsendes, bør man nok regulere priserne. Det er et spørgsmål, på hvilken måde bestillingerne skal afgives. Det ville være nemmest, om alle bestillinger blev ekspederet under ét af Fællesforeningen, men denne vej er næppe farbar. Styrelsen vil gerne arbejde videre med spørgsmålet, så at et katalog kan blive klart til udsendelse inden jul, men inden planen kan blive en realitet, vil man gerne høre medlemmernes mening om den.

Sparekassedirektør *K. G. Kaaber*, Holbæk, sagde, at sagen var af vital interesse, man måtte slutte op om den. Han foretrak en centralisering af salget og mente, at kataloget burde affattes således, at det var sagligt opdelt, og årbøgerne blev omtalt under et. Prisen pr. årgang burde være fælles for hele landet. I Holbæk amt var priserne på ældre publikationer ført à jour. Kataloget ville få størst værdi, når så mange som muligt kom med, således f. eks. Numismatisk Forening.

Distriktsbestyrer *J. C. P. Pedersen*, Østjysk Hjemstavnsforening, erklærede, at Østjysk Hjemstavnsforening gerne ville støtte tanken.

Lektor *Aage Fasmer Blomberg* takkede Fællesforeningen for den gode idé. Salget burde foregå gennem amtssamfundene, da det gav kontakt med mange mennesker. Institutionerne burde med, og helst også alle kildepublikationer skulle med i kataloget.

Arkivar *Piø* spurgte, om det var nødvendigt, at foreninger og institutioner var medlemmer af D.H.F., for at de kunne få deres publikationer optaget i kataloget.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* mente, at det kun var få foreninger, der stod udenfor, og opfordrede disse foreninger til at blive medlemmer af D.H.F.

Førstelærer *H. K. Kristensen* fremhævede problemet med favørpris og bogladepris og mente, at begge priser burde tages med i kataloget. Historisk Samfund for Ribe Amt havde i øvrigt det sidste år haft en indtægt på over 2.000 kr. ved salg af skrifter. Sognebøger og eventuelt gode slægtshistorier, der udkom på eget forlag, burde tages med i kataloget, så meget mere som disse værker ikke altid kunne findes i bogfortegnelsen.

Sparekassedirektør *K. G. Kaaber* ønskede, at salget blev centraliseret. De historiske samfund har allerede kontakt med de købere, der kommer fra selve amtet, og de, der kommer fra andre landsdele, vil samfundet ikke have særlig fornøjelse af at få kontakt med.

Arkivar *Knud Prange* advarede mod en centralisering af salget, da han ikke mente, at Fællesforeningen kunne overkomme det ret store arbejde, det ville medføre.

Distriktsopmåler *Wilhelm Paamejer*, Lolland-Falster, havde fået pålagt at sige, at Historisk Samfund for Lolland-Falster ikke var særlig interesseret i udsendelsen af kataloget. Rent personligt mente han dog, at udgiften for $\frac{1}{4}$ side ikke ville vælte samfundet. Han mente ikke, at en ensartet pris på årbøger ville være heldig. På Lolland-Falster varierede årbøgerne i størrelse fra 75 til 400 sider.

Lærer *Henrik Møller*, Landsforeningen for Hjemstavnskultur, sagde, at samfundene jo normalt bragte en liste i årbogen over de publikationer, der kunne tilbydes medlemmerne. Et hovedkatalog ville ikke medføre noget stort salg udenfor amtet, og det var ret afgørende, om man kunne se, hvad en årbog indeholdt af artikler. I Historisk Samfund for Aalborg amt har man f. eks. to gange optrykt indholdsfortegnelserne til de tidligere årbøger. Kataloget kunne have nogen betydning for de specielle publikationer, men det ville dog næppe medføre nogen stor indtægt for samfundet. Prisen for kataloget var ikke afskrækkende, og det kunne have betydning at se, hvilke særpublikationer de andre samfund havde udsendt.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen* understregede, at det økonomiske betød lidet i denne forbindelse, det vigtigste var, at publikationerne og årbøgerne kom ud mellem folk. Et sådant katalog var forbavsende billigt, og det ville give størst udbytte, om man udsendte det separat i stedet for at indlægge det i årbøgerne. Denne praksis anvendes i Historisk Samfund for Sønderjylland. Det var en god idé at få sognehistorierne med, og samfundene bør have tilsendt et antal eksemplarer af Fællesforeningens skrivelse, som så kan videresendes til de enkelte forfattere.

Arkivar *Hans H. Worsøe* mente ikke, at man burde anføre bogladepris i kataloget, da alle køberne skulle have bøgerne til favørpris. Det var bedst, om bestillingerne indgik direkte til de enkelte samfund og institutioner.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen* advarede mod at ansætte en ensartet pris på amtsårbøgerne.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* så gerne, at sognebøgerne kom med og spurgte, om ikke amtssamfundene burde have mere kontakt med disse forfattere. Den mange gange diskutererede sag om en dispositionsbevilling var ikke glemt. Til lærer *Henrik Møller* sagde han, at de fleste samfund havde udgivet specielle publikationer, der forelå i ret store oplag. Særpublikationer gav mulighed for at skabe økonomiske ressourcer, og der var chancer for at få tilskud til sådanne særlige værker. Med hensyn til bogladeprisen var han enig med arkivar *Worsøe*, dog kunne der måske være praktiske problemer for institutioner, der samarbejdede med forlag.

Skoleinspektør *Riis-Olesen*, Thisted amt, fandt tanken om et bogkatalog interes-

sant, ikke mindst med henblik på de folk, der er flyttet fra egnen. Han takkede Fællesforeningen for initiativet.

Lektor *L. Balslev*, Sorø, var interesseret i tanken og spurgte, om amtssamfundene skulle svare på den skrivelse, Fællesforeningen havde udsendt om kataloget.

Arkivar *Knud Prange* svarede, at der ville komme en ny henvendelse fra Fællesforeningen.

3. Fordelingen af statsstøtten til amtssamfundene.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* redegjorde kort for det nuværende system, hvor samfundenes medlemstal ligger til grund for fordelingen. Der har i den sidste tid rejst sig røster for eventuelt at søge andre veje, og styrelsen vil derfor gerne høre medlemmernes synspunkter.

Landsarkivar *Peter Kristian Iversen* mente, at det måske kunne være rimeligt med en sammenkædning af lokale tilskud og statstilskud, dog således at der også blev taget hensyn til kontingentets størrelse. Statstilskuddet kunne eventuelt udgøre 25 pct. af de lokale tilskud. Det ville virke inspirerende, og på dette grundlag kunne de altfor små tilskud fra byer og amter måske forhøjes.

Overbibliotekar *Aage Bonde*, Viborg, så en fare i en sådan sammenkædning af lokale tilskud og statstilskud og mente, at det var rimeligere, at tilskuddet stod i forhold til kontingentindtægten. Det var meget svært at få lokale tilskud, og disses størrelse var i hvert fald ikke udtryk for samfundets aktivitet, det var medlemstallet derimod.

Lektor *L. Balslev* sluttede sig til dette synspunkt og understregede, at det også var forskelligt, hvad der var i amterne af store byer, der kunne opnå tilskud fra.

Lektor *Aage Fasmer Blomberg* oplyste, at Historisk Samfund for Fyns Stift havde været nær ved at miste sit tilskud fra Odense by, fordi samfundet havde haft overskud på regnskabet.

Skoleinspektør *Riis-Olesen* erklærede, at samfundenes aktivitet måltes bedst ved medlemstallet.

Førstelærer *H. K. Kristensen* indskød, at aktiviteten også kunne aflæses på bogsalget.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* var enig i dette synspunkt og mente, at man måske kunne nå derhen, at samfundet fik refusion for bestemte udgifter, f. eks. et vist antal kroner pr. trykark. Den nuværende ordning er god, men vi kan blive tvunget ud i en ny ordning.

Overbibliotekar *Johs. E. Tang Kristensen*, Aalborg, fortalte, at Historisk Samfund for Aalborg amt havde gjort et stort arbejde for at forøge såvel medlemstal som tilskud, og det var lykkedes ret godt. På et år var medlemstallet forøget fra 1200 til 1550 medlemmer.

Arkivar *Knud Prange* foreslog en ordning, hvorefter statstilskuddet blev afhængigt af tre faktorer, nemlig de lokale tilskud, samfundets medlemstal og samfundets publikationsvirksomhed. På denne måde kunne man måske nå så vidt, at statstilskuddet blev variabelt og derfor kom til at følge prisudviklingen.

Førstelærer *H. K. Kristensen* vendte tilbage til spørgsmålet om særpublikationer og spurgte, om samfundene kunne få en vejledning fra styrelsen om, hvor der var mulighed for at søge penge til sådanne publikationer.

Overbibliotekar *Aage Bonde* støttede dette forslag og efterlyste en liste i Fortid og Nutid over fonds og legater, hvilke emneområder de gav tilskud til, terminer for ansøgning og adresser.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* mente, at arkivar Pranges skitse måske var en vej, men det var ikke sikkert, at ministeriet ville gå med til at stille en variabel sum til rådighed for amtssamfundene. Han understregede, at det var farligt at samle formuer og manede til større aktivitet ikke mindst vedrørende publikationer.

4. Eventuelt.

Overarkivar *Rise Hansen*, Rigsarkivet, nævnedes, at der har eksisteret en særordning om en favørpris for køb af »Danmarks Kirker«. Han spurgte, om denne ordning stadig eksisterer, og hvis den ikke gør det, om Fællesforeningen så ikke kunne tage spørgsmålet op.

Rigsarkivar *Hvidtfeldt* kendte ikke ordningen, men ville gerne tage sagen op. Der har iøvrigt været en sådan ordning med hensyn til »Nationalmuseets Arbejdsmark«, men den er ophævet.

Repræsentantmødet.

Repræsentantmødet blev afholdt i Helligåndsklosterets refektorium fredag den 9. august kl. 19.30 til 20.45 og lørdag den 10. august kl. 16 til 16.45. Følgende foreninger og institutioner var repræsenteret:

De historiske samfund og foreninger for: Als og Sundeved, Fyns Stift, Hjørring, Holbæk og Københavns amter, Lolland-Falster, Præstø, Randers, Ribe og Sorø amter, Sønderjylland, Thisted og Viborg amter, Østjysk Hjemstavnsforening, Aalborg amt og Søllerød Kommune. Desuden Landsforeningen for Hjemstavnskultur, Dansk Historielærerforening, Ministeriet for kulturelle Anliggender, Rigsarkivet, Landsarkiverne for Fyn, Nørrejylland, Sjælland og Sønderjylland, Københavns og Frederiksbjergs stadsarkiver, Institutet for europæisk folkelivsforskning, Dansk Folkemindesamling og Matrikeldirektoratet, de by- og egnhistoriske arkiver for Esbjerg, Falster, Fåborg, Grindsted, Haderslev, Herning, Horsens, Lolland, Middelfart, Midtsjælland, Odder, Viborg og Aabenraa samt ialt 47 museer.

Efter at dommer *Worsaae*, Vordingborg, var blevet valgt til dirigent, gav han ordet til formanden, rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, som udtalte:

En af deltagerne i årsmødet i Næstved var rigsarkivar Svend Aakjær. Vi vidste, at han havde været alvorligt syg og glædede os over, at vi endnu engang så ham i vor midte, oplagt som altid. Det anede os ikke dengang, at der kun var en stakket tid tilbage. I januar fik vi budskabet om, at Svend Aakjær var død. Med ham har dansk historisk arbejde og dansk arkivvæsen mistet en af sine gode mænd. Ikke mindst i denne kreds har vi grund til at mindes ham. Svend Aakjær var sekretær for Dansk historisk Fællesforening og redaktør af Fortid og Nutid i årene 1921–26, og siden da fulgte han med den største interesse vort arbejde, deltog med stor iver i årsmøderne. Han var egentlig filolog af uddannelse, blev også en betydelig stednavneforsker, men tidligt drog historien ham med stor styrke. Ikke for intet var han søn af Jeppe Aakjær. Han begyndte som lokalhistoriker, faderens og moderens

hjemstavn, Fjends herred, var hans tumleplads. Hans afhandling om Fjends herreds selvejerbønder havde dog et videre sigte. Det var begyndelsen til de dybtgående undersøgelser over dansk landbrug i middelalderen, som blev hans manddomsværk. Den væsentligste del af hans omfattende og dybtgående forskning herover findes i hans kommentarer til kong Valdemars jordebog. Ingen går forgæves her, når det gælder om at finde oplysninger om dansk landbrug og topografi i ældre tid. Kun skade, at hans store viden herom aldrig blev samlet i en større fremstilling. Ingen er i tvivl om, at han kunne have givet os det store værk om dansk landbrug i middelalderen, som vi stadig har til gode. Heldigvis fik han derimod samlet sine omfattende studier over den ældre tids mål, vægt og takster.

Fra 1921 var Aakjær knyttet til det danske arkivvæsen, fra 1929 som landsarkivar i Viborg, fra 1945 som stadsarkivar og fra 1956 som rigsarkivar. Han var vel ikke den, der her viste nye veje, gik på strandhugst i ukendt land. Som arkivmand var han nærmest konservativ, men også her vil hans minde leve længe, ikke mindst fordi han med den største venlighed og velvillighed altid stillede sin rige viden om det historiske materiale til rådighed for enhver interesseret. Talløse historikere, lægd og lærd, har høstet godt heraf, for mange har han været den forstående hjælper på den første vandring i arkivernes mange irgange.

Aakjær var ikke blot en fremragende historiker, en afholdt arkivmand. Han var også et menneske, som overalt vandt sig venner. En strålende fortæller, der kunne øse af sit livs mange oplevelser, fortælle om de utalte mennesker, han havde truffet. Vi vil savne ham i vor kreds.

En af de mænd, som Svend Aakjær var kommet til at stå nær i de år, han var i Viborg, var revisor *Otto von Sprechelsen*. Begge havde de den samme brændende kærlighed til historien. von Sprechelsen var vokset op i Viborg, og det blev denne bys fortid, han viede en stor del af sine kræfter. I utallige artikler og bøger har han fortalt om den viden, han hentede frem i arkiverne. Vigtigst er vel nok hans Viborg bys borgerbog, der byggede på utalte års arbejde. Hans største indsats er dog oprettelsen af Viborg byhistoriske arkiv – et af de første og et af de største i landet. Det var hans fortjeneste, at det blev til i 1947, det var hans omfattende samlinger, som udgjorde – og altid vil udgøre – kernen i dette store og velordnede arkiv. Med utrolig ihærdighed samlede han ind, ordnede og registrerede. Hertil kommer, at han var et sprudlende og levende menneske. Mange vil huske hans operaparodi, som han vist sang for sidste gang ved DHF.s årsmøde i 1950.

Vi vil savne disse to gode mænd – vi vil bevare mindet om dem til sene tider.

Ære være deres minde.

Årsmødestrukturen er blevet drøftet mellem de to styrelser, og man var blevet enige om at prøve den nye ordning også dette år. Man ville dog gerne høre, hvad medlemmerne mente, for Fællesforeningen var kun interesseret i at finde den bedst mulige vej og den vej, der kunne skabe størst tilslutning. Det væsentligste var at bevare enheden, det ville være en ulykke, om samarbejdet mellem de forskellige foreninger og institutioner skulle bryde.

På sidste årsmøde var der blevet ført en lang diskussion om pressens dækning af mødet. Det var blevet nævnt, at aviserne ikke gav tilstrækkelig omtale af vores møde, men det havde bagefter vist sig, at omtalen slet ikke havde været så ringe endda. Man måtte også passe på ikke at kræve mere omtale, end sagen kunne bære.

I almindelighed vil det sikkert være tilstrækkeligt, om Fællesforeningen som sædvanligt udsender en indbydelse samt årsberetningen til de forskellige lokale aviser og de større blade og bureauerne.

På mødet i Næstved havde redaktør Verner Hansen nævnt, at der kunne gives tilskud efter aftenhøjskoleloven til kurser på lokal basis. Dette var blevet bekræftet af dr. Skovmand, men det måtte dog understreges, at de midler, der var til rådighed, var særdeles begrænsede.

Som det vil være medlemmerne bekendt, mundede drøftelsen på årsmødet i Randers ud i et ønske om nedsættelse af et udvalg til undersøgelse af dansk historisk arbejde. Spørgsmålet har været drøftet meget i styrelsen, men der har vist sig adskillige problemer. Det er ikke tanken at sagen skulle tages op her, men styrelsen vil i det kommende år arbejde videre med spørgsmålene og prøve at nå frem til en løsning.

Det sidste år har været roligt. Der har ikke udefra været rejst sager af nogen vigtighed, og vort eget initiativ har været yderst beskedent. Det skyldes ikke mindst, at såvel formand som sekretær har været så optaget af tjenstlige forpligtelser, at der kun har været tid til at løse de absolut presserende opgaver. Det havde været mit håb i det forløbne år at kunne holde en række møder rundt om i landet, ikke mindst for at drøfte spørgsmålet om den historiske fredning. Men på grund af de særlige forhold har dette været umuligt. Jeg beklager også, at vi ikke har fået udgivet de sædvanlige beretninger om amtssamfundenes og de lokalhistoriske arkivers virksomhed. Efter ferien håber vi at få taget fat herpå.

Nye medlemmer. Der har som sædvanlig været en mindre fremgang i medlems-tallet, således at der nu er 34 amtssamfund m. m., 109 museer, 64 arkiver, biblioteker m. m. samt 20 by- og amtsråd. De nye medlemmer, jeg har den glæde at byde velkommen, er:

Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv.
Det lokalhistoriske arkiv, Herning.
Lollands arkiv.
Lokalhistorisk arkiv for Slagelse og omegn.
Ølgod Museum.
Selskabet for Københavns historie.

DHF's styrelse. Styrelsen har konstitueret sig uændret, nemlig således: statskonsulent, dr. Roar Skovmand: næstformand, arkivar Knud Prange: sekretær, første-lærer H. K. Kristensen: kasserer, museumsinspektør Niels Oxenvad: redaktør af Fortid og Nutid. Redaktionsudvalget for dette består iøvrigt af museumsdirektør Knud Klem, professor, dr. Kr. Hald og formanden.

DHF's administration. Efter den tidligere medhjælperes død i sommeren 1962 er den daglige regnskabsførelse samt ekspeditionen af foreningens skrifter i nogle måneder midlertidigt blevet udført af Kirsten Prange. I december lykkedes det at få etableret en fast ordning, hvorefter dette arbejde udføres af en pensioneret stationsmester, der arbejder ca. 2 timer om dagen for foreningen. Det stigende bogsalg

kræver en del arbejde af såvel medhjælper som sekretær, og for at aflaste sidstnævnte, har vi anskaffet en båndoptager til brug ved korrespondancen m. m.

Al adressering både ved udsendelse af Fortid og Nutid og ved korrespondance med vore medlemmer er blevet udført af et firma i København. Vi har nu anskaffet en håndtrykkemaskine og kan således udføre arbejdet hurtigere og billigere.

Statstilskud til amtssamfund og til DHF. Samfundenes tilskud er for finansåret 1962–63 faldet fra 32.000 kr. til 30.800 kr., og Fællesforeningens tilskud er faldet fra 5.500 kr. til 2.500 kr. Ikke mindst den sidste nedgang er mærkbar, og da samtidig omsætningsafgiften rammer samfundene og Fællesforeningen på deres største udgiftsposter, nemlig publikationsvirksomheden, må man meget håbe, at tilskuddene må blive forhøjet til næste år.

Af de 19 samfund, der deler tilskuddet, har 9 over 1.000 medlemmer, og disse tilskud varierer fra 1.665 til 2.410 kr. Det mindste samfund, på 381 medlemmer har fået 1.160 kr. Det samlede medlemstal var 18.021, der er altså også i år tale om en fremgang, nemlig på 302 medlemmer i forhold til sidste år.

Historisk Hjemstavnsuge. I foregående årsberetning omtales forberedelserne til hjemstavnsugen i februar–marts 1963. Styrelsen har desuden rettet forskellige henvendelser om sagen til radio og fjernsyn samt til en række aviser og bureauer. Vi er ikke klar over, hvor meget der egentlig er blevet arrangeret rundt om i landet, men vi har en stærk fornemmelse af, at det nok var for tidligt at lave hjemstavnsuge allerede i år igen. Det vil måske være bedst med 5 år mellem arrangementerne.

Kursus for lærere i aftenhøjskolen. Også i år har der været planlagt et kursus, som skulle have belyst den historiske baggrund for nogle af de problemer, Danmark formentlig ville blive stillet over for ved en tilslutning til fællesmarkedet. Da markedsforhandlingerne brød sammen, mistede planen sin direkte aktualitet, og der var dårligt tid til at arrangere et andet kursus. Vi har derimod planlagt at holde et kursus i august 1964, muligvis med besættelsestiden som emne. Det er muligt, at vi også i tiden fremover kun bør holde kursus hvert andet år, bl. a. også af hensyn til de kursus, der arrangeres af Dansk Historielærerforening.

DHF's konsulentvirksomhed. Mens der forrige år måtte konstateres en nedgang i antallet af henvendelser til konsulenten, kan det forløbne år, omfattende tidsrummet 1. august 1962–31. juli 1963, opvise en betydelig stigning i henvendelsernes tal, idet konsulenten har modtaget 53 sager til behandling mod året før 29. Stigningen skyldes i første række, at den lille tryksag om konsulentvirksomheden og den hjælp, der herigennem kan ydes, er blevet genudsendt til samtlige amtssamfund og har været indlagt i en lang række årbøger for 1962. Den understreger nødvendigheden af, at der med ikke for store mellemrum gøres opmærksom på konsulentens eksistens; vi beder samfundene omtale konsulentvirksomheden i selve årbøgerne og på deres møder.

Henvendelserne er iøvrigt kommet fra alle egne af landet og har været af vidt forskellig art; adskillige spørgsmål ville kunne – og burde – være klaret ved de lokale bibliotekers hjælp, men kendskabet til den bistand, man kan få på folkebibliotekerne, synes mærkværdigvis ikke at være særlig udbredt. Flere henvendelser synes

også at tyde på, at der adskillige steder i landet er behov for lokalhistoriske kurser, en opgave, som samfundene evt. kunne tage op i samarbejde med de lokalhistoriske arkiver og central- eller købstadbibliotekerne.

Der har, som sædvanlig, til konsulenten været fremsendt en række større og mindre manuskripter til udtalelse, og det har ikke mindst været denne side af virksomheden, der har lagt beslag på konsulentens tid, ligesom det formentlig også er den, der må tillægges størst værdi.

Kursus for redaktører. På de amthistoriske samfunds sektionsmøde i 1962 blev det foreslået, at Fællesforeningen arrangerede et kursus specielt beregnet for redaktørerne – og medlemmer af redaktionerne – for de amthistoriske årbøger. Mødet blev afholdt i Odense den 7. og 8. maj 1963 og samlede 18 deltagere, således at de fleste amtsårbøger var repræsenteret. Deltagerne aflagde besøg på Andelsbogtrykkeriet og Fyns Klichéfabrik, og foruden en afsluttende debat var der følgende drøftelser: årbøgernes redaktion (indledning af H. K. Kristensen), årbøgernes økonomi og ekspedition (Aage Bonde), årbøgernes ydre, omslag, papir, typografi m. m. (bogtilrettelæggeren E. Ellegaard Frederiksen) samt En læser ser på årbøger (Knud Prange). Emnerne blev drøftet særdeles ivrigt, og det er vort indtryk, at deltagerne hentede både ny viden og inspiration.

Radio og historie. Fællesforeningen har nedsat et radioudvalg bestående af Knud Klem, H. K. Kristensen og Peter Kr. Iversen. Udvalget havde i januar et møde med programchef Bindsløv og programredaktørerne Alkærsig og Kædegaard. Der blev drøftet en række konkrete forslag, og der var positiv interesse, bl. a. for en foredragsrække i søndagsuniversitetet om hjemstavns- og personalhistorie, en helafstensudsendelse om fredningsproblemet og 4–5 udsendelser af et Historisk Magasin. Samtalen viste tydeligt, at radioens folk er meget interesserede i at modtage forslag og impulser udefra.

Fortid og Nutid. Udsendelsen af det sidste hefte for 1962 blev desværre stærkt forsinket, og det er derfor endnu ikke lykkedes at få udgivet første hefte af årgang 1963. Der er imidlertid flere grunde hertil. Fællesforeningen er gået over til et nyt trykkeri, og under indtryk af Ellegaard Frederiksens foredrag på det omtalte redaktørmøde i Odense har styrelsen besluttet at ændre tidsskriftets udseende. Det første hefte vil fremtræde i andet format, papir og typografi, og det har fået en ny forside. Forhåbentlig vil både medlemmer og abonnenter synes om denne ansigtsløftning. Årgang 1963 vil komme til at omfatte 3 hefter, hvoraf det ene indeholder en oversigt over kilder til besættelsestidens historie. Til udsendelsen af dette hefte har vi fået et tilskud på 1.500 kr. fra Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, hvorfor vi bringer vor hjerteligste tak. Antallet af abonnenter er i år steget fra ca. 470 til omkring 490.

DHF's håndbøger. I februar 1962 udsendtes de to første bind i serien om de historiske hjælpevidenskaber, hver i et oplag på 1200 stk. Disse bind er nu helt udsolgt, men i løbet af 1 måned vil der foreligge nye oplag i fototeknisk optryk. I efteråret 1963 regner vi med at modtage manuskripter til Kr. Halds bog om stednavne og historie og Georg Galsters om møntvæsen. Endnu to eller tre manuskripter vil formentlig være færdige i 1964, således at der med forholdsvis kort mellemrum vil kunne udsendes to gange to bøger i serien.

Bog om historisk metode og kildekritik. Allerede sidste år omtaltes denne bog, der er udarbejdet af skolebestyrer Georg Hansen, Høng, og som er beregnet til undervisningsbrug og selvstudium. Forskellige forhold har forsinket bogen, men nu foreligger den imidlertid i 3. korrektur og kan snart ventes udsendt.

Grundbog i slægtshistorie. I forbindelse med afholdelsen af et kursus i slægts-historie på Køng Folkehøjskole i 1962 udsendte arkivar Hans H. Worsøe en grund-bog i slægtshistorie. Da oplaget var meget begrænset, blev prisen desværre ret høj. Der viste sig imidlertid at være stor interesse for den lille, men særdeles nyttige bog, der hurtigt blev udsolgt. Fællesforeningen har derfor efter aftale med arkivar Worsøe udsendt et fototeknisk optryk af grundbogen, som nu foreligger til favør-pris 5 kr.

Danske historikere. Jeg kunne sidste år meddele, at førstelærer H. K. Kristensen havde påtaget sig at gøre dette værk færdig. Det var meningen, at han skulle være begyndt på arbejdet omkring 1. oktober 1962, men forskellige forhold har gjort, at han først for ret kort tid siden har kunnet tage fat derpå. Siden vi gav os i lag med opgaven, er der jo gået nogen tid, og der vil derfor nu også blive rettet hen-vendelse til de historikere, som har begyndt deres virke siden da, om at indsende de nødvendige oplysninger. Hr. Kristensen vil i denne forbindelse bede de amtshistoriske samfunds formænd eller redaktører, eventuelt også andre, om at oplyse, hvem der måtte være kommet til, siden arbejdet begyndte. Når artiklerne er færdigredigeret, vil de blive tilsendt de pågældende til revision.

Udvalget til registrering af manuskripter og arkivalier. Arbejdet er blevet fortsat i det forløbne år, men er desværre ikke nået så langt frem, som vi havde håbet. Det skyldes først og fremmest, at udvalgets sekretær, mag. art. Anker Olsen, i en stor del af tiden har været stærkt generet af sygdom. Arbejdet er imidlertid så vidt frem-skredet, at ca. 150 af de 200 artikler nu er renskrevet. Umiddelbart efter ferien vil de blive sendt de pågældende institutioner til godkendelse. Af de 50 artikler, som endnu ikke er færdigredigeret, er en del ret små, og det almindelige redaktions-arbejde skulle derfor snart kunne være afsluttet. Der har fra de enkelte herregårde været indhentet oplysninger om de arkiver, der findes på disse. Der er ikke ind-kommet noget stort antal besvarelser, og en del af disse har været ret intetsigende. Vi håber dog i nogen udstrækning at kunne give oplysninger om de vigtigere gods-arkiver, enten som et tillæg eller som en del af den almindelige oversigt.

Andre publikationer. Der er rettet henvendelse til FBVA angående Håndbog for danske lokalhistorikere. Når svaret herfra foreligger, vil vi se at få honorarspørgs-målet klaret med forfatterne, således at arbejdet i givet fald kan sættes i gang. Med hensyn til kortværket over amtsinddelingen, genoptryk af ældre artikler i Fortid og Nutid og en eventuel udgave af »hænder« er der intet nyt sket i det forløbne år.

Wibergs præstehistorie. Sprog- og Litteraturselskabet har nu overtaget nyudgaven af præstehistorien med genealogen Alfred Larsen som redaktionssekretær. Selskabet har efter forskellige undersøgelser ikke ment, at der var grund til at optage et sam-arbejde med pastor Aage Dahl, og dermed er Fællesforeningen ude af denne sag, som jo har været drøftet på flere årsmøder.

Forskelligt. Der er i årets løb opstået en misforståelse med hensyn til størrelsen af det kontingent, de mindre talstærke selskaber skal betale til Fællesforeningen. En enkelt af disse foreninger mente, at den på samme måde som de amtshistoriske samfund skulle yde 2 pct. af sine egne kontingentindtægter (dog mindst 20 øre pr. medlem). Dette har aldrig været styrelsens mening, idet disse foreninger derved ville komme til at betale mindre i kontingent end Fortid og Nutid koster i abonnement, og foreningerne får jo tidsskriftet til gengæld for kontingentet. 2 pct.-reglen er kun tænkt anvendt for amtssamfundene, medens de mindre foreninger skal betale det samme som institutionerne, nemlig 30 kr.

Der fremkom ingen bemærkninger til formandens beretning, der derefter blev godkendt.

Kassereren aflagde regnskabet og forelagde budgettet for 1963–64. Heller ikke under dette punkt fremkom der bemærkninger.

Fastsættelse af kontingent. *Formanden* foreslog, at satserne godkendtes uden ændring, hvilket skete.

Valg: *Formanden* nævnede, at han allerede sidste år havde haft betænkeligheder ved at lade sig genopstille. Han følte, at han på grund af store arbejdsbyrder ikke kunne yde tilstrækkelig meget. Styrelsen havde dog bedt ham fortsætte, og hvis forsamlingen sluttede sig hertil, ville han gerne prøve, foreløbig for et år. *Formanden* blev derefter genvalgt.

Kristian Hald og Peter Kristian Iversen genvalgtes, men H. K. Kristensen ønskede på grund af mange andre arbejdsopgaver ikke at modtage genvalg. *Formanden* erklærede, at styrelsen bøjede sig for dette, men med sorg. Han takkede H. K. Kristensen for et fremragende arbejde også i udvalgene, hvor styrelsen håbede at bevare hans arbejdskraft. Som kasserer foreslog *formanden* Warthoe-Hansen, som derefter valgtes. Olav Christensen genvalgtes som revisor, og i stedet for Bent G. Calov, som ikke ønskede genvalg, valgtes Hans Neumann. Calov takkede for et godt samarbejde, og H. K. Kristensen takkede såvel revisorerne for deres hurtighed og overbærenhed som styrelsen for en fornøjelig tid.

Skoleinspektør *Strange Nielsen* fremkom med et hjertesuk, idet han syntes, at tidspunktet for årsmødet var dårligt valgt. Det ville være langt bedre at holde fast ved den sidste week-end i august.

Formanden svarede, at grunden til flytningen var den, at Aalborg Museums store udstilling sluttede den 12. august. Der var ikke planer om i fremtiden at ændre tidspunktet.

Mødet sluttede derefter, men fortsattes lørdag eftermiddag, hvor der først blev givet en kort redegørelse for, hvad der var sket på formiddagens sektionmøder. Derefter optoges diskussionen.

Formanden redegjorde for, at der på Museumsforeningens møde var blevet udtalt stærke ønsker om at vende tilbage til den gamle årsmødestruktur. Hvis dette ønske var almindelig udbredt i forsamlingen, ville styrelsen selvfølgelig gå ind for det.

Cand. pharm. *Hans Brandt*, Fåborg, spurgte, om der så blev 3 timer til rådighed for hvert af sektionmøderne.

Formanden mente, at det ville være svært at sige nu, og han tolkede tavsheden som tilslutning til at vende tilbage til den tidligere årsmødeform. Med hensyn til

udsendelse af et fælleskatalog, mente formanden, at forsamlingens holdning betød, at styrelsen kunne gå videre med sagen.

Museumsinspektør *F. Askgaard*, Tøjhusmuseet, opfordrede forsamlingen til at vedtage en resolution mod, at der skulle betales oms af tidsskrifter.

Formanden var fuldstændig enig med ham og mente, at det nok kunne være værdifuldt med en resolution. Det ville kræve en lovændring at få bøger undtaget fra oms, men der skulle være en mulighed for en administrativ undtagelse med hensyn til faglige tidsskrifter. Forsamlingen sluttede sig enstemmigt til opfordringen om at indsende resolution.

Derefter drøftedes stedet for årsmødet 1964. Styrelsen foreslog Göteborg, og lektor Fasmer Blomberg foreslog Visby. Ved håndsoprækning viste der sig at være 32 stemmer for Visby og 22 for Göteborg. Hvis ellers de økonomiske muligheder taler derfor, vil mødet blive søgt afholdt i Visby.

Formanden afsluttede derefter mødet med en tak til dirigenten.

Lørdag eftermiddag tilbragte årsmødets deltagere med at bese Aalborg Museums jubilæumsudstilling i Aalborgshallens foyer, og om aftenen var der festmiddag i Skydepavillonen, hvor en spillemandstrup underholdt på det livligste.

Søndag d. 11. august var der excursion, der først gik til herregården Nørlund. Efter frokosten på Rebildhus fortsatte man til Egholm ruin, og der sluttedes af med et besøg på Lindholm høje. Under hele turen var museumsdirektør *Riismøller* en inciterende cicerone.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

REGNSKAB 1962/63

Kasseregnskab 1. april 1962–31. marts 1963

INDTÆGTER

Beholdning pr. 1. april 1962		6.144,96
 <i>DHF's almindelige regnskab</i>		
Kontingenter og bidrag		8.078,70
 Tilskud:		
Staten	5.500,00	
Dansk h. Fællesfond	900,00	
Hielmstjerne-Rosencrone	1.500,00	7.900,00
Beskæftigelsesarbejde		4.377,48
Salg af Heraldisk Nøgle		272,00
Salg af andre skrifter		20.719,12
Fortid og Nutid		6.345,03
Renter		374,09
Søhus kursus		322,10
Forskelligt		162,89
		48.551,41
 <i>Særlige konti:</i>		
Lokalhistorisk konsulentvirksomhed	2.000,00	
Hensat til årbogspræmie	500,00	
Hensat til udgivervirksomhed	10.000,00	12.500,00
		Kr. 67.196,37

UDGIFTER

 <i>DHF's almindelige regnskab</i>		
Styrelsen		2.969,22
Sekretærhonorar		1.412,00
Kontorhold (porto m. m.)		5.090,73
Årsmødet		103,13
 Fortid og Nutid:		
Trykning	9.994,58	
Forfatterhonorar	4.523,00	
Redaktørhonorar	1.412,00	
Forskelligt	64,50	15.994,08
Beskæftigelsesarbejde o. a. lønudgift		2.866,25
Andre skrifter		5.394,12
Forskelligt		1.535,86
Hensat til årbogspræmie		500,00
Hensat til udgivervirksomhed		10.000,00
		45.865,39
 <i>Særlige konti:</i>		
Lokalhistorisk konsulentvirksomhed	2.222,30	
Udbetalt årbogspræmie	1.000,00	
Manuskriptregistrering	65,85	3.288,15
Beholdning pr. 31/3 1963		18.042,83
		Kr. 67.196,37

Status pr. 31. marts 1963

Beholdningen fordeler sig således:

Foreningens egne midler:

Beholdning 1/4 1962	÷ 2.907,15	
Merindtægt 1962/63	2.686,02	÷ 221,13

Kulturhistorien:

Beholdning 1/4 1962 og 1/4 1963		903,97
---------------------------------------	--	--------

Lokalhistorisk konsulentvirksomhed:

Beholdning 1/4 1962	2.637,65	
Merudgift 1962/63	222,30	2.415,35

Manuskriptregistrering:

Beholdning 1/4 1962	674,42	
Merudgift 1962/63	65,85	608,57

Danske historikere:

Beholdning 1/4 1962 og 1/4 1963		1.836,07
---------------------------------------	--	----------

Hensat til årbogspræmiering:

Beholdning 1/4 1963		500,00
---------------------------	--	--------

Hensat til udgivervirksomhed:

Beholdning 1/4 1962	2.000,00	
Merindtægt 1962/63	10.000,00	12.000,00
	<u>Kr.</u>	<u>18.042,83</u>

AKTIVER

Foreningens egne midler, beholdning	÷ 221,13	
Særlige konti	18.263,96	
Ikke modtaget statstilskud for 1962/63	2.500,00	
Ikke modtaget tilskud fra Dansk hist. Fællesfond	900,00	
	<u>Kr.</u>	<u>21.442,83</u>

PASSIVER

Samf. for dansk Gen. og Pers.hist. for Heraldisk Nøgle	280,00	
Aschehous forlag (Hjelholt: Skriftprøver)	1.836,00	
Trykning af Fortid og Nutid	788,44	
Optryk af Worsøes Grundbog	1.806,13	
	<u>Kr.</u>	<u>4.710,57</u>
	<u>Kr.</u>	<u>16.732,26</u>

Af beholdningen på 18.042,83 kr. indestår 10.442,27 på bankbog nr. 53236 i Andelsbanken i Viborg og 7.600,57 kr. på girokonto nr. 86.264.

København og Varde, den 15. juli 1963.

Johan Hvidtfeldt,
formand.

H. K. Kristensen,
kasserer.

Regnskabet er revideret, fundet rigtigt og stemmende med bilagene. Beholdningens tilstedeværelse er konstateret.

Haderslev og Kalundborg, den 27. juli 1963.

B. Calov (sign.).

Olav Christensen (sign.).

Institutionernes virksomhed i 1963

Nationalmuseets 1. afdeling

Undersøgelser i marken. Større undersøgelser. Stenalder. I Steneng ved Bredå i Tønder amt er undersøgelsen af de to langdysser fortsat. Under den ene er fundet spor efter pløjning, de hidtil ældste plovspor i Danmark fra begyndelsen af mellemneolitisk tid. I Ølby Lyng ved Køge er foretaget undersøgelser i en køkkenmødding, der allerede under litorinatrangressionens maximum er blevet dækket med sandaflejringer, hvilket giver en nøje geologisk datering på det sluttede funds mange velbevarede træsager, bl. a. en åre og »fiskegærder«. På en holm i en tidl. arm af Limfjorden, nu Grønnerup kær i Vesthimmerland, er undersøgt en Ertebølleboplads med temmelig mange dyreknogler og mange velbevarede bensager. I Gerlev sogn er gravet omkring tomten af langdyssen »Jættehøj«. Det fundne skårmateriale udenfor kammeret viser tilknytning til den tidl. fundne boplads ca. 80 m nord for højen, mens en grube fra yngre stenalder viste tilknytning til den nærliggende jættestue »Rævehøj«. *Bronzealder.* En overpløjet bronzealderhøj i Hejls sogn syd for Kolding, opført i to tempi. Blandt den yngste højs randsten en helleristningssten med skåltegn og menneskefigurer. Under oprindelig markflade under den ældste høj, men uden forbindelse med den, en mandslang, stensat grav. På markfladen en skeletgrav hørende til den ældste høj. I yngste høj en urnegrav. På overfladen af ældste høj en bålplads med knogler og lerkar. *Jernalder.* Ved Vestervig kirke i Thy er undersøgelserne af den store boplads fra romersk jernalder fortsat. Afdækket er yderligere en række hustomter og gade-anlæg. Ved undersøgelserne er fundet en stensat brønd (middelalder) og en arbejdsplads for tilhugning af kvadersten til (formodentlig) Vestervig kirke. Endvidere er undersøgt og optaget en stavbrønd fra en tidlig fase i jernalderbebyggelsen. Under jernalderlandsbyen er konstateret kulturlag fra bronzealderen og udstrakte felter med spor efter ardpløjning, antagelig fra bronzealderen. I Ejsbøl mose ved Haderslev er udgravningens 8. sæson gennemført. Fundet omfatter nu ca. 23.000 genstande. Helt overraskende er ca. 150 kraftige jernnitter fra et fartøj af samme konstruktion som Nydam-båden, som må formodes at være brændt som led i den almindelige rituelle ødelæggelse. I Søndermosen ved Padborg er foretaget prøvegravninger i resterne af en boplads eller landsby fra yngste jernalder, med en del stenlægninger og gruber med kraftige brandspor, hvis tolkning dog stadig er uklar, og en træsat brønd fra ca. 800. Konstruktionen var »Knudetømring«, og den er særlig interessant ved at en del af tømmeret tidl. har været anvendt til bygninger, hvorved er indhentet hidtil ukendte oplysninger om tidens tømreteknic. Ved Grønbjerg i Vestjylland er undersøgelsen i en landsby fra før-romersk jernalder fortsat. Der var tidl. (i 1961) påvist rester af 17 huse og nu yderligere 10, hvormed landsbyen er helt udgravet. Den har været omgivet af et hegn, der ligesom størstedelen af husene er fornyet efter brand. Det opr. anlæg af landsbyen, bestående af kun 12-13 huse på et

område 30 x 90 m, er den eneste kendte, fuldstændige plan af en landsby fra ældre jernalder.

Mindre undersøgelser. Stenalder. Stenalder-høj ved Gravlev-Nørregård, Ålborg amt. Foruden diverse mellem- og sen-neolitiske oldsager fra forstyrrede gravanlæg og bopladslag, en spinkel stenkiste, enkeltgravstid, med en perlekæde af rav. Assing, Ringkøbing amt, jordgrav fra yngre stenalder. Hammerum, Ringkøbing amt, høj med enkeltgrav. Tygstrup, Thisted amt, fund fra yngre stenalder-gravhøje. Slots-Bjergby skole, Sorø amt, affaldsgruber med »tragtbæger-kultur«. *Bronzealder.* Rind, Ringkøbing amt, bronzealder-høj. Skamlebæk radiostation ved Fårevejle, affaldsgruber fra yngre bronzealder, indeholdende lerkarskår, støbeforms-fragmenter, fiskeben og muslingeskaller. (På radiostationens grund er tidl. konstateret en større bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder). Kåstrup, Thisted amt, bronzealders stenkiste. Ladstenshøj, Thisted amt, høj fra bronzealder. *Jernalder.* Drenderup skov ved Ødis, romersk jernalders-grav med 12 lerkar og 4 bronzespænder. Sevel, Ringkøbing amt, stor jernalders gravkiste med guldring, sølvfibula og 5–6 lerkar, alt af høj kvalitet.

Nyerhvervelser. En tresidet pilespids af flint af usædvanlig længde (grube-keramisk kultur) fra Visborg, Ålborg amt. En samling oldsager, fra ældre stenalder, alle fra moser på Falster. Enkeltgravsfund fra Djeld hede, Ringkøbing amt, retvægget lerkar og en stridsøkse. En samling stenaldersager, gudenå- og enkeltgravskultur, fra egnen omkring Rye, Dover sogn. To ravsmykker, fra henholdsvis Helberskov og Sønderholm, Ålborg amt. Spiralguldfingerring, St. Restrup, Ålborg amt. Spiralfingerring af guld fra grav ved Lundegård i Ålborg amt. Slangehovedring fra grav i Gl. Hasseris ved Ålborg. Tredobbelt slangehovedring af guld, vist fra Herning-egnen. Lille hængesmykke af guld, Finderup, Holbæk amt. Glat guldfingerring fra Farsø, Ålborg amt. Et depotfund fra Slangerup, bestående af 5 pålstave, ældre bronzealder. Ældre bronzealders-gravfund fra en stendækket grav ved Uhre, halsring, bøjlenål og dolk med rester af skede. To bronzesværd fra Givskud. Snoet halsring fra Bække. Et depotfund fra Bondesgårde, Ringkøbing amt, 40 spydspidser og 7 massive økser.

Nationalmuseets 2. afdeling

I kalenderåret 1963 har afdelingen foruden rutinemæssige ekspeditioner varetaget nedenstående større arbejder: Sikringsarbejder på historiske ruiner, deriblandt Haraldsted kapelruin, Olai kilde ved Skuldelev, den middelalderlige kælder ved Ske. Vikingskibene fra Skuldelev er under konservering i Brede. For skibsmuseet i Roskilde har der været afholdt en indbudt arkitektkonkurrence, der blev vundet af professor, arkitekt Erik Chr. Sørensen. Udgravninger er foretaget på Fyrkat og Trelleborg som supplement til de tidl. udgravninger, på Antvorskov, foranlediget af anlægget af den nye motorvej, i Sorø Akademis have, hvor der er fundet vigtige rester af en vandmølle, og på Trøjborg, hvor middelalderlige bygningsrester er undersøgt. Voldstedsundersøgelserne er fortsat i samarbejde med dr. Vilh. la Cour. Herregårdsundersøgelserne har været drevet på Eskjær (Viborg amt), Trudsholm (Randers amt), Sæbygård (Holbæk amt) og Harridslevgård (Odense amt). Endv. har der været foretaget forundersøgelser på Støvringgård (Randers amt), Lindved og

Hollufgård (Odense amt). Kalkmalerier er istandsat i Højby, Smørum, Skanderup og Marie Magdalene kirker. Kirkeinventar har særlig været behandlet i Notmark (altertavle), Højby (hele inventaret) samt epitafier i domkirkerne i Århus og Odense.

Nationalmuseets 3. afdeling, Dansk Folkemuseum

Undersøgelser. Etnologiske undersøgelser har, i forbindelse med kortlægningsarbejdet, på grundlag af de tidligere udsendte spørgelister suppleret ved optegnelser langs Gudenåen, på Langeland og Tåsinge og i Vestjylland.

Herregårdsundersøgelserne har arbejdet på Egeskov, hvor inventaret er gennemgået og fotograferet, samt på Fredensborg slot, hvor møbelundersøgelserne er fortsat. En foreløbig undersøgelse af hovedbygningen i Brede er afsluttet.

Købstandsundersøgelserne har arbejdet i Køge, Roskilde, Næstved og København. I Køge er Nørregade 31 og Vestergade 7 færdigundersøgt, og Nyportestræde 1–17 opmålt og fotograferet. I Roskilde er den tidligere fattiggård, Bredgade 17, undersøgt før nedrivning. I Næstved har købstadsundersøgelserne bistået ved undersøgelsen af Bredstræde.

I København har især konserveringsanstalten for recente sager arbejdet, i samråd med købstadsundersøgelserne. Følgende huse er undersøgt: Assistenthuset med nabohus, Fredericiagade 27, Ved Stranden 18, Åbenrå 32 og Brolæggerstræde 5.

Udstillinger. På Lolland-Falsters Stiftsmuseum er der ved samarbejde mellem dette og Nat.mus. 3. afd. afholdt en udstilling af loll. fa. almuebroderier. De udstillede genstande er fotograferet og undersøgt af Nationalmuseet.

Nyindkomne genstande. Af større samlinger og genstande kan nævnes: Uldspinderiet fra Rebstrup med vandhjul. Ingeniør Rothenborg har sammen med afdelingen optaget en film af uldspinderiet: Spinding af strikkegarn ved vandkraft.

Et nodeorgel monteret i gøglervogn.

En samling sjældne børnedragter.

Et komplet bogbinderværksted fra København.

Endnu et parti af Uldalls dukketeaterdekorationer.

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling

I året 1963 er behandlet 48 fund med ialt 596 mønter, jetons etc. Heraf har kirkeundersøgelser foretaget af Nationalmuseets 2. afdeling leveret ca. halvdelen, 291 mønter. Af disse fund kan fremhæves Jetsmark kirke, Hjørring amt (107 mønter, hvoraf 101 danske fra Knud VI til Frederik IX) og Viby kirke, Århus amt (22 mønter, hvoraf 8 danske fra Svend Grathe til Christian IV).

Endvidere er indkommet tre skattefund: 1. Næsbyholm, Præstø amt, 15 mønter (1 Knud den Store, 10 Svend Estridsøn, 4 tyske fra 11. århundrede præget i Groningen, Magdeburg, Speier og Worms). 2. Løgumkloster, Tønder amt. I en brun-glaseret lerkrug fandtes 230 mønter fra slutningen af 14. og begyndelsen af 15. århundrede. Heraf var 19 danske, dels witten og dreilinge fra Flensborg, dels 3 eksemplarer af de sjældne dronning Philippas søslinge fra 1424. De resterende mønter var nordtyske samt fra Østfrisland og Livland. Følgende møntsteder var repræsenteret:

Güstrow (2), Hamborg (32), Hannover (1), Lybæk (61), Lyneborg (34), Rostock (6), Stettin (1), Stralsund (4), Wismar (65), Brokmerland (1), Rüstingen (2), Dorpat (1), Reval (1). 3. Algade, Roskilde, 17 mønter, hvoraf 11 danske fra Christian IV og Frederik III, 2 svenske fra Christina og Karl X Gustav samt fire nederlandske præget i Holland, Zeeland og Overijssel.

Af de enkeltfundne mønter er grund til at nævne en bronzemønt fra Konstantin den Store, præget i Trier 317–20 e. Chr. og fundet ved udgravning i St. Villads kirkes tomt i Viborg. Endvidere en guldnobel fra Philip den Dristige, hertug af Burgund og Flandern (1384–1405), der hidrører fra Højstrup stenleje ved Stevns, hvor man tidligere har fundet guldmønter.

Udstillingen har i årets løb haft 14.764 besøgende.

I øvrigt kan henvises til den mere udførlige årsberetning, som vil fremkomme i Nordisk Numismatisk Årsskrift 1964.

Frilandsmuseet, Nationalmuseets 7. afdeling

Inden for kalenderåret 1963 har Frilandsmuseet fortsat arbejdet med tre genopførelser, som allerede har været i gang et par år. Det drejer sig om den fynske vandmølle, Nymølle, hvor man nu har kunnet foretage prøveopstilling af møblerne i stuehuset, samtidig med at der er arbejdet videre på færdiggørelsen af møllerværket og indretningen af den kunstige mølledam. Endvidere Nørre Hedegård fra Vem i det nordlige Vestjylland. Her manglede ved årets udgang endnu færdiggørelsen af den indvendige indretning samt opførelsen af en lille smedje. Det tredje af disse byggearbejder, som nærmer sig afslutningen, er de færøske bygninger, hvoraf nu hovedhuset, som indeholder bolig og stald, samt to småhuse til korn-tørring og opbevaring af kød og fisk er kommet under tag.

Den største byggeopgave i årets løb har været genopførelsen af herregårdsladen fra Fjellerup Østergård i det nordlige Djursland, en stor bindingsværksbygning med agerum i den ene side, antagelig opført omkring 1600. Det er meningen, at laden senere skal suppleres med de øvrige bygninger til et østjysk herregårdsanlæg.

Der er ikke foretaget større nedtagninger ude i landet, men der er dog fremkøbt supplerende byggematerialer til tidligere erhvervede bygninger ved hjemførelse af tømmerkonstruktionen fra en lade i Jejsing, Tønder amt, og staldindretningen fra den nu nedrevne præstegård i Taulov, Vejle amt.

Frilandsmuseet har i kalenderåret 1963 været besøgt af 101.153 gæster.

Der henvises i øvrigt til den mere udførlige årsberetning i årbogen »Budstikken«, som udgives af Dansk Folkemuseum og Frilandsmuseet i fællesskab.

Nationalmuseets 8. afdeling, Naturvidenskabelig Afdeling

Afdelingens udgravningsarbejde har været koncentreret om den vestsjællandske Aamose, hvor udgravningerne på Ertebølle-bopladsen Mul. I og på det fredede areal ved Øgårde er fortsat. Også i den nærliggende mose Mørke Enge er der foretaget mindre udgravninger. På Samsø er en række enkeltfund undersøgt, og udgravninger af Ertebølle-køkkenmøddinger på Hjortholm i Stavns Fjord er fortsat. Andre steder i landet er der foretaget mindre undersøgelser.

I Schweiz er foretaget fornyede undersøgelser i forbindelse med stenalders-pælebygningerne i Weier, og i Peary Land (Nordgrønland) er der foretaget kvartærgeologiske undersøgelser i forbindelse med udgravninger af palæo-eskimoiske bopladser.

På laboratoriet er dels foretaget en lang række C-14 dateringer, pollenanalytiske dateringer og undersøgelser og vedanatomiske bestemmelser især i forbindelse med C-14 dateringerne. De pollenanalytiske undersøgelser har især været koncentreret om Weier, Aamosen og Sermermiut ved Jakobshavn. Desuden er en række mosefundne knogler, hovedsagelig af urokse, blevet pollenanalytisk daterede.

Landbrugsmuseet

I kalenderåret 1963 er til Landbrugsmuseet indgået ialt 143 genstande, dels købte, dels skænkede, og for de flestes vedkommende redskaber og større maskiner, der forsvinder fra landbruget af i dag.

Enkelte bør dog nævnes: to sjældne skulderåg fra Sønderjylland, en rundnål til tækning, et matrikelskort fra 1783 med undertegning af de gamle markskifter før udskiftningen, samt en del redskaber, heriblandt en større samling malkemaskiner af forskellige typer, og en kaukasisk tærskeslæde, fra Landbohøjskolen.

De vigtigste fund må vel tre originale svingplove, fra tiden 1865–75, være. En, fremstillet af den kendte plovsmed fra Kregme, Nordsjælland, Frederik Jørgensen, og to Morsøplove med opfinders navn, Arent Andersen, indstempet. I de to sidste er tillige de forskellige ejeres initialer, samt årstal for købet, indmejslede.

Udstillingen »Den gamle landsby« på jubilæumsskuet på Bellahøj, var opbygget over ca. 300 udlånte genstande fra Landbrugsmuseet, ligesom der har været udlånt genstande til udstillinger i U.S.A. og England.

Kunstindustrimuseet

På auktionen over Theodor Jensens samling erhvervedes som gave fra Ny Carlsbergfondet en parisisk rokokko-kommode, udført og stemplet af Jacques Dubois d.æ., og på grund af et kontrolstempel på de forgyldte bronzebeslag datérbar til 1745-49.

Udstillingen af græske og tyrkiske broderier gav anledning til erhvervelse af flere anatolske tæpper, et jonisk broderi, en teldør fra Cos og et Bakharabroderi, samt flere mindre arbejder, alle gaver fra Ny Carlsbergfondet, Magasin du Nords Fond og antikvitetshandler J. Soustiel.

Køb af moderne udenlandsk kunsthåndværk omfattede arbejder af Charles Eames og Alvar Aalto, gave fra Tuborgfondet. Ny Carlsbergfondet skænkede museet billedtæpper af Richard Mortensen og Jean Deyrolle vævet i Aubusson. For museets legater erhvervedes arbejder af danske kunsthåndværkere på årets udstillinger.

Blandt årets udstillinger fremhæves: Danske Kunsthåndværkere VI (Paula Trock, Poul Kjærholm, Jesper Høm), Græske og tyrkiske Broderier (katalog), Tradition i japanske Nutidsvarer, arrangeret af professor Gunnar Biilmann Petersen, Polsk Folkekunst (katalog), Nye Billedtæpper fra Aubusson (katalog) og Snedkerlaugets Møbeludstilling (katalog).

I selskabet *Kunstindustrimuseets Venner* talte professor Mogens Koch (Japanske Huse og Haver), Dr. Yvonne Hackenbroch (Italian Bronzes. – Renaissance and Antiquity) og Erik Lassen (Danske Kunstnerhjem og Kunstnermøbler). I rækken af offentlige foredrag holdt Erik Lassen 3 om porcelæn i foråret og 3 om gamle fayencer i efteråret.

Museets møbelkonservering er fortsat i det forløbne år.

De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg

Samlingens tekstilkonserveringsatelier har i årets løb arbejdet med istandsættelsen af gobelin med fremstilling af Helsingborgs erobring under Skånske krig og af Christian VII's guldbroderede bryllupsdragt. Tillige har man afsluttet konserveringen af det andet og største af de malede rokokko-silketapeter fra Fredensborg.

Af flere forskellige grunde, men især p. g. a. et ganske forældet centralvarmeanlæg er fugtighedsgraden i slottets rum stærkt svingende, hvilket til stadighed nødvendiggør konserveringsarbejder bl. a. vedrørende lakerede paneler fra 1600-tallet og de på træ malede flamske malerier i Christian IV's vinterstue (henholdsvis Nationalmuseets og Frederiksborgs konserveringsanstalter). Der er nu for de bevillende myndigheder fremlagt planer om installation af et nyt og bedre centralvarmeanlæg. Samtidig med installationsarbejdet skal der da foretages forskellig istandsættelse af slottets indre, herunder genfremstilling af det i 18. århundrede fjernede marmorgulv i riddersalen, hvorved man tillige vil opnå en højst ønskelig brandfri etageadskillelse. Muligheden for oprettelsen af et annex på Amalienborg med rum for kongerne efter 1863 nærmer sig samtidig sin realisering og vil på Rosenborgs første sal medføre omflytninger, der tænkes foretaget i forbindelse med den af installationsarbejdet nødvendiggjorte delvise rydning af rummene.

Slotsbygningens ydre hovedistandsættelse er fortsat med fornyelse af en del bortrådnede tømmer i det store tårns spir. En ny bevilling til arbejdets fortsættelse afventes for øjeblikket.

Rigsarkivet har atter i år i samlingen deponeret enkelte smågenstande, der er fundet indlagt i Kongehusets arkiv.

I juleferien 1963 arrangeredes en mindre særudstilling af kongelige nytårskort fra 1790'erne til 1830'erne.

I årets løb er der fra Rosenborg udlånt enkelte genstande til en heraldisk udstilling i Viborg, til Kunstammer-udstillingen i Nationalmuseet og til en dansk byudstilling i Bruxelles.

Rosenborgsamlingen besøgte i 1963 af 106.545 personer.

Tøjhusmuseet

Almindeligt museumsarbejde. Tøjhusmuseet har fortsat sit arbejde efter samme retningslinjer som i tidl. år. Dette gælder også den rådgivende virksomhed overfor provinsmuseerne. I Tøjhusmuseets særudstillingslokale har foreningen af tinfigursamlere og uniformsinteresserede i Danmark: »Chakoten« arrangeret en godt besøgt udstilling.

Nyerhvervelser. Blandt de mange nyerhvervelser kan fremhæves følgende: Skydevåben og tilbehør: Norsk bondekrudthorn af Kolpen Osmundsen, o. 1650. Dansk luftbøsse af C. W. Kyhl, København, o. 1815. Blanke våben: Engelsk hanger, 1600-tallets sidste halvdel. Dansk hoboistkårde 1820–30. Norsk infanterisabel M. 1856–66. Engelsk infanterisabel M. 1751. Engelsk pallask 1700-tallets første halvdel. Barnerytterkårde ca. 1660. Spansk pallask uden skede 1808. Engelsk »life guards officer's dress sword« M. 1822. Sardinsk husarsabel ca. 1800. Artilleri: To 4 punds støbejernsfalkonetter ca. 1800, fundet i voldgraven ved gården Møllerup ved Rønde på Mols. Uniformer og ordener m. v.: En gallauniform for norsk artillerikaptajn af den type, der har været gældende fra 1904 til idag. Ca. 25 udenlandske afdelingsmærker. Fra forsvarrets ABC-skole er modtaget en samling ældre gasbeskyttelsesmateriel.

Videnskabeligt arbejde. Arne Hoff har arbejdet med en almindelig fremstilling af håndskydevåbnenes historie og publiceret forskellige grupper af 1500- og 1600-tals konstruktioner, herunder påvist en hidtil ukendt polsk hjullåstype, og har endvidere behandlet håndskydevåben i forbindelse med 1864. Finn Askgård har fuldført en studie i Københavns Tøjhusregnskab og afsluttet en undersøgelse af en våbenoverføring fra Rosenborg i 1804. Dertil kommer fuldendelsen af en redegørelse for de benyttede sidevåben i krigen 1864 og en opsats om prins Christian (V)'s betydning som våbensamler. N. G. B. Boye har fuldendt en studie i Bestandige Geværkommissions arkiv om den lette kavalerisabel M. 1843. Egon Eriksen har behandlet Tøjhusmuseets samling af Gatlingskyts og dettes internationale udbredelse. Han har endvidere skrevet om artilleri og fæstninger i 1864 og om krudt og krudttilvirkning i nordisk middelalder. Preben Kannik har gennem længere tid indsamlet oplysninger om jægtroppers uniformer gennem tiderne og har på grundlag heraf skrevet en mindre artikel om de lette troppers uniformering i Danmark på Napoleonskrigenes tid. Til Tøjhusmuseets Skrifter 7 er bidraget med en gennemgang af et fanemanuskript fra Christian IV's tid og til museets bog om 1864 er skrevet en oversigt om den danske hærs uniformering og udrustning samt en kort gennemgang af modstandernes uniformering.

Konservering. Museets konservering af egne genstande er fortsat som hidtil, og dets hjælp til provinsmuseerne er fortsat så vidt lejlighed gives.

Konsulentvirksomhed. Museet har i årets løb besvaret talrige skriftlige og mundtlige forespørgsler om genstande indenfor dets samleområde. Undersøgelsernes resultater opbevares dels i de skriftlige besvarelser, dels på de kartotekskort, alle modtagne genstande tildeles.

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg

Blandt nyerhvervelserne i 1963 skal nævnes modeller af snaubriggen »Omenack« 1778 og galioten »Fortuna« o. 1740, begge udførte efter skibenes originale tegninger, der findes bevaret i Rigsarkivet. Modellen af »Omenack« er fremstillet på museets eget modelværksted, »Fortuna« af en privat modelbygger. »Omenack« anvendtes i robbefangsten under Grønland, »Fortuna« repræsenterer den 3-mastede galiotttype, der er så fremtrædende i datiden.

Museet har modtaget to sjældne skibsbilleder, gouacher fra omkring 1750–60, med fremstillinger af to af Asiatisk Kompagnis skibe; de er ikke navngivne, men det drejer sig sandsynligvis om »Fredensborg Slot« og om »Dronning Sophia Magdalena«, der blev bygget efter samme tegning, sidstnævnte på Kompagniets eget værft 1760–61 af skibsbygmester Poul Frandtzen.

Blandt de øvrige erhvervelser skal nævnes en farvelagt tegning af skonnerten »Danmark« bygget 1851–52 af skibsbygmester P. Barfoed i Helsingør, en miniature med portræt af guvernør Peter Herman Abbestee, skoleskibet »Danmark«s skibsklokke nedtaget under skibets ophold i U.S.A. under anden verdenskrig, et gyrokompas, der oprindeligt stammer fra et af Skandinavien-Amerikalinens passagerskibe og senere installeredes i DSB-isbryderen »Holger Danske«, to større samlinger af konstruktionstegninger fra fru Marie Hansen, Risskov, og fra Fåborg byhistoriske arkiv samt en meget sjælden samling kobberstik af Petrus Schenk »Groote Visserij« begyndelsen af 1700-tallet, omfattende 33 blade der illustrerer fiskeri og hvalfangst.

Af bibliotekstilvæksten skal nævnes det udkomne af det værdifulde, amerikanske fagtidsskrift »The American Neptune«, der er skænket museet af dets venneskab.

Ændringer i museets opstillinger er sket i afdelingen for Grønlandske Handel, samt i museets forværelse, hvor der er tilstræbt at give en bedre introduktion til museets samlinger.

Museet har ved udlån af genstande deltaget i udstillingen »Både i Forum«, samt i forskellige skoleudstillinger. Det har udsendt et spørgeskema vedrørende sømandsliv i sejskibstiden. Arbejdet med udskrivning af oplysninger med søhistoriske emner er fortsat ved gennemgang af arkivalier fra 1700- og 1800-tallet, udlånt fra Rigsarkivet og Københavns Stadsarkiv. Til disse og andre arbejder har museet haft et vekslende antal medarbejdere tilknyttet på revalideringsloven og fra militærnægterlejren i Gribskov.

Museet har i årets løb udsendt sin årbog 1963 samt en vejleder i museets samlinger. På det stiftende møde d. 6. juni 1963 i det nye museum »Vikingehuset« i Roskilde blev indvalgt en repræsentant fra museet i den nye institutions styrelse. Civilingeniør O. Crumlin Pedersen har virket som museets skibstekniske konsulent. Der er katalogiseret 322 museumsgenstande og 228 fotografier. Museets bibliotek er vokset med 351 bind. Besøgstallet udgjorde 94.163.

Købstadmuseet »Den gamle By«, Århus

Den 3. maj indviedes den tidligere omtalte, træbyggede lade fra Christiansfeld. Den udgør nu sammen med Åbenråhuset museets postgård og rummer diligence, factagevogn, isbåd, lavet til udkørsel af isbåde, slæder m. m. I løbet af året er arbejdet på stampemøllen fra Svanninge ved Fåborg blevet fortsat, den 14. juni holdtes rejsegilde, og siden er selve bygningen blevet fuldført. Museet har derpå indledt et samarbejde med ingeniør Anders Jespersen, Nationalmuseets Mølleudvalg, der har påtaget sig at lede genopbygningen af selve stampeværket m. m.

Ålborggården med samlingerne af fajance, porcelæn, glas, kirkelige genstande

og landligt indbo m. m. blev genåbnet til pinse, efter at bygningerne havde været underkastet en hovedstandsættelse, og efter at samlingerne i stor udstrækning var blevet nyordnede. Museets værkstedsinteriører er blevet udvidet med et gravør-værksted, der er indrettet i Tværgadehuset.

Blandt nyerhvervelserne inden for de håndværkshistoriske samlinger skal fremhæves et komplet stukkatørværksted, et næsten komplet skrædderværksted, div. genstande fra skrædderfaget, et gammelt smedeskilt fra Århus, to helmekaniske, engelske væve fra ca. 1875, der er opstillet i dampvæveriet.

Fra urmagerens komité har museet modtaget et standur sign.: M. Wied, Satrup, 1791 (født 1719, død 1809) med 8-døgnsværk og spilleværk, et konsolur sign.: A. I. Schmidt, Odense (bgsk. i Odense 1811, død 1827) og et konsolur med kasse af skildpædestafferet træ med rige beslag af forgyldt bronze, sign.: Joh. Nicol. Baht, København (mstk. 1773, død 1836).

Af deposita har »Den gamle By« fra Dansk Post- og Telegrafmuseum modtaget den overfor nævnte isbåd med tilbehør, og fra Statens pædagogiske Studiesamling Dorothea Heckschers samling af håndarbejdsmodeller.

Der har været afholdt følgende særudstillinger: »Fra Frederik VI's tid« i julen 1962 og nytår 1963, »Grovrbrød og kager« i forbindelse med FAOs frihed-for-sult uge 21.–28. marts, en frimærkeudstilling arrangeret af Århus Philatelistklub i påskeugen, »Minder fra fortidens bondeliv i 175-året for stavnsbåndets løsning« i forbindelse med Det jyske Ungskue i juli måned, »International Exlibriskunst« arrangeret af Dansk Exlibris Selskab 13.–20. oktober og endelig »Dukkernes dragtparade og andet gammelt legetøj« i julen 1963 og nytår 1964.

Museet har udgivet sin årbog for 1962.

På Helsingør Theater har der i årets løb været givet 58 forestillinger og koncerter. I øvrigt henvises til museets årbog 1963.

Dansk Pressemuseum og Arkiv, Århus

Udstillingen fik i 1963 bl. a. tilført en illegal duplikator, der har tilhørt bladet »Frit Danmark« i Århus, og er i øvrigt ajourført i detaljer. I de tre sommermåneder holdtes åbent alle hverdage kl. 13–16, resten af året 8 timer ugentligt, idet der dog udenfor de normale åbningstider var arrangeret en række gruppebesøg med grundig gennemgang og forklaringer. Besøgstallet var ialt 1154 mod 658 i 1962.

Arkiv og bibliotek modtog ialt 70 numre, deriblandt forskellige tidsskrifter, manuskripter og sange fra red. Larsen-Ledets arkiv, manuskripter og papirer fra Ove Rodes arkiv, samt scrapbøger, papirer og bøger, der har tilhørt afd. redaktør Haagen Falkenfleth. Endvidere modtog arkivet 1254 mapper og hefter med avisudklip fra maj 1944 til november 1962 (gave fra fru generalmajor Nørresø, København), forskellige tegninger af kendte kulturpersonligheder 1903–1904 af Ragnvald Blix, tryksager fra den første presseudstilling 1901 og Landsudstillingen i Århus 1909 (gave fra bibliotekar Erling Steensgård, Århus). Hertil kommer forskellige ældre aviser, fotos, m. m. – Indsamlingen af trykt materiale om presseforhold er videreført.

Helsingør Bymuseum

Blandt de vigtigste nyerhvervelser kan nævnes et hovedvandsæg, drevet og graveret med rocailler og blomster, udført af mester Andreas Lindberg, Helsingør, samt et portræt af litteraten og journalisten Emanuel Balling (1733–95), malet af Jens Juel (gave fra Ny Carlsbergfondet). Besøgstallet var i sæsonen i 1962–63 11660.

Hørsholm Egnens Museum

Hørsholm Egnens Museum har i årets løb modtaget mange værdifulde forøgelse af sine samlinger, dels ved gaver og dels gennem køb: en girandole af bøhmisk krystal fra Hirschholm slot, et messinghalsbånd med indgraveret digt, som dr. Sophie Magdalene lod lægge om halsen på en hjort 1740, et maleri af Andreas Friis, alle redskaber vedr. et hjulmageri fra Karlebo, slægtpapirer fra mange af de gamle gårde på egnen (skænket af højesteretssagf. Ove Rasmussen), en mængde topografiske billeder, tegninger såvel som fotografier.

Museet er i færd med at fotografere samtlige gamle gårde på egnen, da de fleste slægtsgårde er solgt og udstykket til byggegrunde. Samtidig har man søgt at skildre gårdenes historie. Under arbejdet med at fotografere de gamle ejendomme har man samtidig henledt myndighedernes opmærksomhed på sådanne bygninger, som bør fredes og reddes for forfald.

Mens museet i fjor havde arrangeret en udstilling af gamle landbrugsredskaber fra egnen, har man i år haft en udstilling af gamle håndarbejder, især broderier.

Museumsforeningen har udgivet en lille bog: Træk af bondens historie på Hørsholm gods. Bogen blev skænket eleverne i alle skolernes ældste klasser. I det kommende år vil man udsende en bog om Ebberødgårds historie. Desuden har museumslederen udgivet: Hirschholm, et kongeslot og dets skæbne. Et østrigsk filmselskab har i vinterens løb optaget en film på grundlag af museets samlinger vedr. Hirschholm slot. Filmen skal vises i østrigsk og vesttysk fjernsyn.

Roskilde Museum

Samlingerne har i året 1963 haft flere gode forøgelse, især af møbler, sølv, keramik samt også af tekstil og legetøj, ialt foruden grundfund ca. 310 protokolnr. Som testamentarisk gave fra direktør Hans Chr. Nielsen er modtaget dennes malerisamling (22 nr.), der foruden i bymuseet vil finde anvendelse især i interiør fra ca. 1890. Trods ugunstige undersøgelsesforhold har gravningen til fjernvarmen i Roskilde givet muligheder for iagttagelser og indsamling af en del – væsentlig middelalderlige – genstande (især læder, keramik og nogle træsager), ligesom der også ved museets midlertidige deltagelse ved Roskilde Sparekasses grundgravning, der undersøgtes af Nationalmuseet, er indkommet en del fund. Tilslutningen til museumsundervisningen har været god (skoleåret 1962–63: 119 klasser med 2646 elever); besøgstallet har samlet været ca. 4500. Der har været afholdt årlig jule-

udstilling. En særskilt kommunal bevilling muliggør i dette og følgende år en istandsættelse af museets lokaler med lejlighed til fornyelser og ændringer i enkelte opstillinger.

Køge Museum

Museet var medarrangør af den store byfest i juli 1963 (sommerkarneval) og arrangerede i den anledning en udstilling af museets meget fine samling af gamle laugs-sager (laugsskilte, lader, velkomster o. s. v.), ligesom der var opstillet et skomagerværksted og et hattemagerværksted fra ca. 1850, rebslagerredskaber o. s. v. I oktober afholdtes udstilling af billeder fra en fotokonkurrence, der var arrangeret i forbindelse med ovennævnte byfest.

Museet har i 1963 erhvervet en meget smuk dragkiste i landlig Louis XVI-stil, formentlig fremstillet i Østsjælland. Endvidere er der som gaver indgået forskelligt festtøj i meget velbevaret stand, tekstiler m. m.

Museet for Holbæk og Omegn

Undersøgelser og besigtigelser. I en grusgrav i Føllenslev sogn, hvor lodsejeren havde bemærket grubeformede nedgravninger i skrænten samt nedfald af lerkarskår, er påbegyndt en udgravning med mandskab fra Holbæk Arkæologiklub. Det er ikke lykkedes at påvise, hvilket formål gruberne, der efter deres indhold af lerkarskår må dateres til keltisk jernalder, har tjent. Udgravningen ventes afsluttet i 1964. Der er foretaget en række besigtigelser, bl. a. af en gravhøj, hvis fodkrans ved markarbejde var blevet blottet, samt af grundgravninger m. v. i Holbæk og Gislunge, hvorved er påtruffet brønde, ildsteder, fundamenter m. v. Efter anmodning fra Nationalmuseet er aflagt besøg ved en privat udgravning i Sorterup præstegård. Konsulentbesøg er aflagt ved museerne i Nykøbing Sj., Tranebjerg og Kvanløse.

Arbejde på museet. Bronze- og jernalderssamlingerne samt trykklodser til kattuntrykning er i årets løb overflyttet til nye montrere, mens keramiksamlingen er omordnet. Samlingerne af tin og glas er nyopstillet i nye montrere, og indretningen af en ny montre til barnedragt og legetøj er påbegyndt. En mindre del af museets udstillingsareal har måttet inddrages til fordel for en nødvendig udvidelse og modernisering af portnerboligen. En ny vejledning for besøgende er udarbejdet og trykt. Tilvæksten til samlingerne omfatter 475 protokolnumre.

Udstillinger og foredrag. I foråret 1963 havde museet i samarbejde med kiropraktor M. Chr. Uldall-Hansen, Holbæk, arrangeret en antropologisk særudstilling med titlen: Fra Abe til Menneske; i forbindelse hermed holdt Uldall-Hansen et par foredrag om antropologiske emner. 5/11 holdt Holbæk Arkæologiklub en foredragsaften på museet, hvor F. Gudnitz fortalte om helleristninger. Med udgangspunkt i hundredåret for den dansk-tyske krig i 1864 har museumsinspektøren 5/12 påbegyndt en foredragsrække over begivenhederne i krigsåret. Desuden har inspektøren holdt adskillige foredrag om museale emner udenfor museet. Kunstmaleren Asger Faber har på museet holdt et par udstillinger af egne værker.

Besøgstallet i 1963 udgjorde 4.106.

Kalundborg og Omegns Museum

Hovedstandsættelsen af Nationalmuseets ejendom »Lindegaarden« – hvor Kalundborg og omegns museum nu er enejer – blev for nordfløjen (Adelgadefløjen's) vedkommende tilendebragt i foråret 1963. Der opstilledes samtidig varmeapparater i denne fløj, hvor også museets kontorer findes, men tilslutningen til byens fjernvarmeanlæg har endnu ikke kunnet opnås.

Samtidig har museet foretaget en nyordning af samlingerne i denne fløj. Modellen af Kalundborg by o. 1650 er anbragt indendørs, som indledning til samlingerne fra nyere tid, men opstillingen har på grund af den manglende opvarmning af lokalerne ikke kunnet fuldendes i 1963. De i de senere år stærkt forøgede samlinger af middelalderlige jordfund har fået en stor fast montre til bygningsdele o. l. og et fra Gråbrødreklosterets kirke optaget gulv m. ligsten er anbragt i kirkerummet, hvor samlingerne er nyopstillet, ligesom samlingerne fra renaissance m. v.. I næste rum er i en lang fast montre arrangeret en kronologisk opstilling af museets samlinger til belysning af bordstel, køkkeninventar og belysning. I en køje er ordnet en interiørmæssig opstilling af Kalundborg Apoteks inventar fra det 18. årh. Museets møbler fra bykulturen er delvis nyordnet, opstillet i interiørmæssig ordning, men desværre forhindrer »Lindegaarden's« oprindelige interiører – med stukarbejder fra det 18. årh. – en kronologisk opstilling. Efter reparation af taget over »Lindegaarden's« vognport er museet begyndt at udbygge sin samling af køretøjer, og har dertil modtaget en komplet landauer fra en større gård i oplandet.

Til samlingen af sølvtøj af Kalundborg-mestre er – tildels med støtte fra institutioner – indkøbt en ske og to bægere af Jacob Zachariassen Hofmand (død 1698) og et hovedvandsæg af Peter Thestrup (død 1800).

På grund af nyordningen har museet ikke kunnet foretage særudstillinger i 1963.

Næstved Museum

Hovedbegivenheden var en stor undersøgelse, som fra juni til november foretoges i tomterne efter nedrevne huse i Store Bredstræde og Farvergade i Næstved. Resultatet blev over al forventning. Der afdækkedes fundamenter i flere lag og fremdroges flere tusinde keramikstykker o. a. Blandt fundene skal nævnes en middelalderlig tønne, som nu er til konservering, og et smukt udskåret hoved i relief af ben, ligeledes middelalderligt. De interessanteste bygningsfund var fundamentet til en svær stenbygning, formentlig en badstue, og rester af et stavbygget hus fra middelalderens ældre del.

Museet fører for professor Axel Steensberg tilsyn med en undersøgelse af vandmølleanlæg fra ældre tid (skvatmøller) i Hesede skov, Bråby sogn.

Af de nyindgående ting skal nævnes en fint udført gravflise fra 1565, en akvarel fra ca. 1850 og kjole og vifte fra empiren.

Sydsjællands Museum

Museet har i 1963 haft 7453 besøgende, der fordeler sig med 5235 almindelige besøgende og 46 skoler med 2218 elever.

Efter delvis gennemført ombygning åbnede museet i 1960 6 nyindrettede udstillingslokaler. Siden da har byggearbejdet været fortsat og blev tilendebragt således, at man omkring nytår 1963 kunne tage fat på indretning og opstilling af 9 nye udstillingslokaler. Museets virksomhed i 1963 har været præget af dette arbejde. De sidst indrettede udstillingslokaler blev åbnet for publikum i juli 1963; men indretningen er ikke tilendebragt endnu. De nyåbnede lokaler omfatter: stegers, bondestue, rum med landbrugsredskaber, håndværksrum, rum bl. a. udvisende fremstilling af beklædning og fodtøj, tekstilrum, rum til enkelte møbler m. v.

Tekstilsamlingen og håndværksafdelingen er blevet betydeligt forøget i 1963.

Af undersøgelser i 1963 kan nævnes, at museet er i gang med at indsamle materiale, således at man kan få et overblik over Køng væveris frembringelser.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum

Årets største arkæologiske undersøgelse var udgravningen af den såkaldte »Kirkehøj« i Udstolpe (Slemminge sogn), der blev ryddet i 1880'erne. Ved udgravningen viste den sig at rumme to jættestuekamre i forlængelse af hinanden med hver sin indgang. Der er her tale om den første gravhøj med to kamre, der er fremdraget på Lolland-Falster. I Stubbekøbing er en middelalderlig teglovn udgravet, og i samarbejde med museet »Falsters Minder« har Stiftsmuseet undersøgt en spunsvæg fra voldgravssystemet om Nykøbing slot. Endelig har man ved prøvegravninger fastslået udstrækningen af Aageby kirkes tomt (Landet sogn).

Kulturhistorisk afdelings betydeligste nyerhvervelse er en vendelring, fundet på Orupgaards marker (Idestrup sogn). Som gaver er modtaget en del genstande med relation til 19. årh.'s kulturhistorie (en nærmere redegørelse vil fremkomme i Stiftsmuseets årsskrift).

Det almindelige museumsarbejde har især omfattet registrering af hovedmuseets samlinger og en sikring af Frilandsmuseets bygninger.

I september afholdt foreningen Danmarks folkelige Broderier en udstilling: »Gamle Broderier«. I julemåneden arrangeredes en særudstilling om barnedåb.

Museet »Falsters Minder«

Museet fejrede 50 års jubilæum den 25. januar 1963 ved en festlighed på museet og ved udgivelse af et skrift »Falsterminder« med billeder fra museets samlinger.

Samme dag åbnedes museets nye afdeling bestående af en »gade« med guldsmedebutik og -værksted, træskomagerværksted og dele af Stiftstidendes gamle bogtrykkeri. Guldsmedebutikken er flyttet fra Langgade 19 og opstillet i de oprindelige mål. Interiøret er tegnet af arkitekt H. C. Glahn i 1883 og udkast og tegninger hertil er fremskaffet fra efterfølgerens arkiv. Denne guldsmedevirksomhed er etableret i 1839, og museet har ligeledes opstillet det dertil hørende komplette værksted, hvori der findes mange gamle redskaber fra faget.

Der er i årets løb foretaget nyopstilling af hårabejder, glas, fajance og porcelæn.

Museet har til samtlige skoler på Falster udsendt en duplikeret vejledning for lærere til brug ved klasseundervisning på museet.

Odense Bys Museer

Fyns Stiftsmuseum, forhistorisk afdeling. Ved de fortsatte gravninger på jernaldergravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm er i april-maj og september-oktober 1963 blotlagt 305 urnegrave og brandpletter i gravene nr. 1328-1633. *Historisk afdeling (Møntestræde).* Den i forrige årsberetning nævnte inventering af fynske almuebroderier i privateje er blevet fortsat og afsluttet, i samarbejde med Nationalmuseet, og i fortsættelse heraf er påbegyndt en undersøgelse af fynsk linnedvævning, spec. damaskvævning (se »Fynske Minder« 1963). Blandt årets erhvervelser kan nævnes et barokt lågbæger af sølv, gjort til Thomas Kingo 1698 af Jesper Hansen Rust, Odense, samt et fornemt bordur af forgyldt messing; uret er ikke signeret, men det fremgår af den omkringløbende indskrift, at det i 1550 er anskaffet af prior Christiern Poulsen i Sct. Knuds kloster.

Den fynske Landsby. Genrejsningen af den store præstegård fra Tommerup er blevet fortsat og nærmer sig nu fuldendelsen. Den påtænkes indrettet og møbleret som et fynsk præstegårdshjem ved midten af 1800-tallet.

H. C. Andersens Hus. På digterens fødselsdag den 2. april bragtes en udsendelse i dansk radio og fjernsyn samt Nordvision med oplæsning af den svenske skuespiller Jarl Kulle. Ved samme lejlighed optog chefen for rumænsk radio og fjernsyn, M. Ion Pas, en udsendelse, beregnet for Rumænien.

Oplysnings- og publikationsvirksomhed. På Fyns Stiftsmuseums vistes i marts måned en stor udstilling af moderne kunst, hovedsagelig dansk, tilhørende Anna og Kresten Krestensen. I Møntestræde-museet har der været en udstilling af polsk folkekunst samt af museets nyerhvervelser af dansk sølv, foruden at man i museets udstillingsvindue har arrangeret udstillinger af grupper fra studiesamlingerne. Årbøgerne »Fynske Minder« og »Anderseniana« er udkommet med hver en årgang.

Besøgstal. Fyns Stiftsmuseum: 17.284, Møntestræde: 4.441, Den fynske Landsby: 55.586, H. C. Andersens Hus: 135.274, H. C. Andersens Barndomshjem: 4.494, Carl Nielsens Barndomshjem: 703, ialt 217.782 personer.

Willemoesgårdens Mindestuer, Assens

Særudstillinger. Der har i sommerens løb været arrangeret flere mindre udstillinger til belysning af bl. a. fotografiens udvikling samt emnet: Emigranterne, ligesom Håndværkersangkorets 50 års jubilæum markeredes med en udstilling i museet.

Undersøgelser. Ejd. Ramsherred nr. 24 (opr. fattiggård) og nr. 26 (byens første sygehus) er blevet gennemfotograferet og opmålt før nedbrydning.

Erhvervelser. Heriblandt skal fremhæves resterne af en fajanceovn ca. 1730, stammende fra ejd. Adelgade nr. 18. Ved komponisten Jacob Gades død har museet arvet 7 malerier af Laurits Mikkelsen i Saltofte, bl. a. kunstnerens først udstillede maleri (1901).

Nyindretning. I stueetagen i museumsbygningens fløj ud mod Kindhestegade er skabt et stort rum, hvor man ved udstilling af dørhammere og andre bygningsdele vil belyse den bygningshistoriske udvikling i Assens gennem tiderne.

Middelfart by- og egnshistoriske Museum

Den i 1959 påbegyndte nyregistrering af museets samlinger er fuldført, og udarbejdelsen af nyt kartotek og ny protokol nærmer sig fuldendelsen. Museet har i det forløbne år haft ca. 2500 besøg, deriblandt mange skolebesøg. Museets forbindelse med byens og egnens skoler agtes yderligere udvidet og udviklet.

Museet har også i det forløbne år kunnet glæde sig ved en relativ god tilgang af ny museumsgenstande både som gave og ved køb, ialt 52. Der er således erhvervet 2 sølvspiseskeer af middelfartmesteren Poul Diderich Dreves, der erholdt borgerskab i 1779, en anden sølvspiseske af fredericiamesteren Jens Jensen Winge med borgerskab fra samme år. Som gave er indgået en malet kakkelovnsskærm fra det gamle Hindsgavl slot, brudekappe fra 1826 og mange håndarbejder, der er fremlagt i ny montrer. Til slut må vi anføre en sjælden gobelinvævning af den vestfynske damaskvæver Lars Clausen, der arbejdede under Wedellsborg.

Svendborg Amts Museum

Under ledelse af Statens Lokalmuseumstilsyn har nogle unge studerende i 1963 foretaget en gennemgang af alle museumsgenstandene og optaget en fortegnelse af dem i et »blokkartotek«. Dette arbejde, der måtte afsluttes tidligt på efteråret, da museet ikke har indlagt varme, tænkes genoptaget til foråret med det formål at foretage en udtynding af museet ved at flytte en del genstande over i et rum på elværket, i hvert tilfælde foreløbigt, idet museets bestyrelse agter at foretage en udvidelse af museet, når byggesituationen tillader det. I mellemtiden vil de resterende museumsgenstande blive stillet op i det nuværende museum – Anne Hvides Gaard – efter nye retningslinier, der er opstillet af Lokalmuseumstilsynet og tiltrådt af bestyrelsen.

Vendsyssels historiske Museum

Den forløbne sæson har for museet været udbytterig i alle henseender. Gaver er indkommet i stort tal, mange interessante arkæologiske undersøgelser er foretaget og der har været et støt stigende antal besøgende. Den glædeligste begivenhed må være en bevilling på kr. 20.000,00 af tipsmidlerne til installation af fjernvarme i den arkæologiske afdeling og afdelingen for bondekultur.

Den arkæologiske virksomhed har kun beskæftiget sig med jernalderen, fra hvilken 9 grave og 4 hustomter er blevet undersøgt. 3 af gravene er fundet enkeltvis, og det er lykkedes at få en af disse fredet, en smuk stenbygget grav i Lilleheden klitplantage ved Hirtshals. Syd for den kendte Donbækgravplads ved Frederikshavn er undersøgt 5 jordgrave. Ved »Skeen mølle« i Uggerby sogn og ved »Tofte« i Vidstrup sogn er foretaget orienterende undersøgelser af jernalderhustomter. En 15 m lang hustomt med svagt buede langsider er udgravet ved »Kjærsgård« i Tornby sogn. Endelig har museet påbegyndt undersøgelsen af en stor jernalderboplads ved »Meller Stidsholt« i Volstrup sogn.

I årets løb er afholdt en del særudstillinger, blandt andet i et lille udstillings-

vindue til en gammel butik, som kommunen velvilligst har stillet til museets disposition. Interessen for disse små særudstillinger har været stor og giver museet lejlighed til at vise mange af de genstande, som ellers må være stuvet sammen på magasinerne.

Aalborg Historiske Museum

I sommeren 1963 fejredes museets 100 års jubilæum med en udstilling i Ålborg-hallens foyer i dagene 13. juli–15. august. Udstillingen var delt op i fem sektioner uden indbyrdes sammenhæng og uden kronologi, idet de hver omhandlede et af de områder af museumsarbejdet, der især har været dyrket i årene siden 1945. Sektion 1, »Ålborgs forgængere« (Oscar Marseen), viste arkæologiske fund indenfor Stor-Ålborgs område siden 1945. Sektion 2, »Fotografer i Ålborg i 100 år« (Knud Dynesen), viste over 5000 fotografier, optaget af lokale fotografer og med biografier af disse. Sektion 3, »Malere i Ålborg i 500 år« (Sylvest Grantzau), udstillede malede møbler, paneler og andre værker af lokale mestre foruden lokale malerier samt en panelstue fra ca. 1780. Dertil et værksted og malernes lavssager. Sektion 4, »Opsamlinger i undergrunden« (Peter Riismøller), viste et udvalg af byfund fra middelalder og renæssance, for en stor del opsamlet af unge medlemmer af Jysk Arkæologisk Selskabs Ålborg-kreds i fylden fra maskinelle udgravninger. Sektion 5, »Glas i Danmark« (Peter Riismøller), viste de former for glas, der har været i brug i Danmark siden 1750. Jubilæumsudstillingen blev besøgt af 5000 betalende gæster, foruden et mindst lige så stort antal børn med gratis adgang.

Blandt de talrige jubilæumsgaver kan fremhæves Ålborg Skipper Liglavs ligvogn fra 1746 (gave fra Vendsyssels historiske Museum), en stor samling apoteksinventar og farmaceutiske præparater (apoteker S. C. Strøbyberg; samlingen er foreløbig opstillet i lokaler i Jens Bangs stenhus), samt en hestetrukken ambulance fra 1900 (gave fra Ålborg amtsråd). Som arv fra afd. arkitekt Tyge Hvass har museet modtaget en del genstande fra Randrup hovedgård, som sammen med tidligere indgåede sager fra samme sted gør det muligt at opstille to komplette interiører fra samme hovedgård, fra rokokotid og empiretid.

Af arkæologiske undersøgelser skal nævnes en gravplads ved Lundegårde i Nøvling sogn, med grave fra yngre romersk jernalder, samt en gravplads fra ældre germansk jernalder i Gl. Hasseris grusgrav og en boplads fra enkeltgravstid ved Solbjerg i Østhimmerland. Den videre undersøgelse af alle tre pladser står på programmet for 1964.

Forhistorisk Museum, Århus

I det forløbne år har museet udført følgende større undersøgelser i nærheden: Harald Andersen har fortsat undersøgelsen af offerstedet ved Foerlev Nymølle, nordvest for Skanderborg. Poul Kjærum har påbegyndt en undersøgelse af jættestuen Jordhøj ved Mariager med samtidigt henblik på studiet af offer- og udrømningsproblemet. Hellmuth Andersen har undersøgt to gravhøje, en ved Fredericia og en ved Mollerup øst for Silkeborg, den sidste med fire grave, bl. a. indeholdende bronzesværd og bronzedolke i træskeder, bronzefibler og flintdolk. Endvidere påbegyndtes undersøgelsen af en gravplads fra vikingetid ved Hesselbjerg

ved Odder, samt af hotel Skandinaviens tomt i Århus' centrum. Det sidste sted har det været muligt at fremdrage vold- og vejssystemer, huse, oldsager og et stort knoglemateriale fra vikingetid. I lighed med tidligere år er der fra Forhistorisk Museum udsendt en ekspedition til Den persiske Golf. Heri deltog museumsinspektør T. G. Bibby.

Museet arrangerede i begyndelsen af året en særudstilling om vikingetiden og Århus' oprindelse i denne periode, hertil var også knyttet en speciel foredragsrække. Besøgstallet var: 4.131 betalende. Museets etnografiske samling bidrog med materiale til en udstilling i Rådhushallen i Unesco-ugen.

Forhistorisk Museum har i det forløbne år flyttet administration, konserveringsanstalt og tilvækstmagasin til Carl Blochsgade 28, Århus C, hvor også tidsskriftet SKALK, Nationalmuseets Fredningsafdeling for Jylland og Institut har til huse.

Forhistorisk Museums samlede besøgstal i 1963 var: 37.034.

Horsens Museum

Nyindretninger. Efter endt restaurering er ejd. »Flensborgs Enkebolig«, opført 1790 af Anders Kruse, blevet indrettet som anneks til museet, indeholdende bl. a. en »enkestue« omkr. 1860, et sagførerkontor ca. 1870, en laugsstue og 3 gamle værksteder (bødker, guldsmed og træskomager) foruden mindre rum for mål og vægt, tækkemandsudstyr, lysestøbergrej og tømrer- og snedkerværktøj. I museets hovedbygning er der foretaget en del ændringer i opstillingen, det gælder bl. a. samlingerne af porcelæn og fajance samt kobber- og messingtøj. I stueetagen er indrettet en afdeling for bondekultur, herunder et interiør.

Udstillinger. Jan.: »Senge- og sovevaner i ældre tid«. April: »Fra billedmagasinets gem«. Sept.-okt.: »Musikinstrumenter fra fjerne tider og fjerne lande«. Dec.: juleudstilling: »Døde ting og digter-tale. Kirkelige genstande belyst af salmevers, historisk-poetisk«.

Erhvervelser. Claus Cortsens signet o. 1720, potageske af sølv (Hiorth 1863), dørfølge o. 1790 fra byens gamle posthus i Nørregade, dele af bødker-, guldsmede- og træskomagerværksteder.

Undersøgelser. Plyndrede højtomter nær Yding Skovhøj (ældre bronzealder) og i Sdr. Vissing sg. (fmltlg. enkeltgrav). Desuden gruber med skår fra keltisk og romersk jernalder i Gangsted sg. og udatérbare, trækulsfyldte gruber i Hedensted og Underup sg.

Publikation. Museets årsskrift 1962 er udkommet med beretning og seks lokalhistoriske artikler. I regionalradioen har der været en udsendelse om »Flensborgs Enkebolig« og i fjernsynet udsendelser om udgravningen ved Yding Skovhøj og om musikudstillingen.

Silkeborg Museum

Museet har i 1963 bl. a. forøget de kulturhistoriske samlinger med en del lertøj og glas. I museet er der blevet istandsat et mindre værelse til ophængning af lokalhistoriske billeder.

I museets kunstafdeling har der været arrangeret en udstilling med arbejder af maleren Pierre Wemaëre, der udsendes katalog (112 s.) med gengivelser af alle de udstillede arbejder, forord af Hans Kjærholm og Christian Dotremont.

Odder Museum

I påskeugen var arrangeret en lille udstilling af de i årets løb modtagne gaver. Den traditionelle efterårsferie-udstilling bestod i år af gamle kobber- og messingting, udlånt af egnens befolkning samt Horsens Museum og købstadmuseet »Den gamle By«.

Blandt gaverne til museet må særlig nævnes 2 kaneklokker og 2 gamle fotografier fra Sandager mølle, hvor nu museet har til huse. Gaverne er fra frk. Ebba Schou, København, hvis morfar, Rasmus Nielsen, i mange år ejede Sandager mølle.

Der har været 2 radioudsendelser fra museet. Den 11. august i »Søndagsturen går til« og den 26. oktober i regionalradioen om kobber- og messingudstillingen.

Folkedansereforeningen for Odder og omegn har igen i år afholdt internationalt stævne på pladsen ved mølledammen, som har vist sig fortræffelig til sådanne arrangementer.

Vejle Museum

Arkæologiske undersøgelser. I Assendrup er undersøgt en mandslang brændtbensgrav fra yngre bronzealder og ssts. en rest af et dyssekammer fra yngre stenalder. Endelig har man i Uldum by undersøgt resterne af en boplads med redskaber og lerkarskår fra jættestuetid.

Udstilling. I kunstafdelingens lokaler har været en udstilling, »Vejle gennem 100 år«, med billeder fra Vejle byhistoriske arkiv.

Fredericia Museum

Museet har i 1963 været besøgt af ialt 2745 gæster, en stigning på 15 % i forhold til 1962.

Fra A/S Dansk Shell har museet modtaget en gammel ladebygning samt et tilskud til dennes nedtagning og genopstilling på museets grund. Blandt årets øvrige gaver skal nævnes 5 store malerier, forestillende situationer under 6. juli-slaget 1849 og malet af landskabsmaleren Peter Holm og hans søn Emil Holm. Endelig er der fra Trinitatis og Michaelis kirker indkommet forskelligt kirkeligt inventar.

Museet på Koldinghus Slot

Erhvervelserne har ikke været særlig mange. Af sølv blot et møntbæger af koldingmesteren J. N. Satterup samt et sønderjysk hovedvandsæg med indfattede farvede

sten. Keramikken domineres af et signeret slesvigsk bakkebordblad, dekoreret i blå med musselmønster og med tilhørende nyklassisk bord; det er en gave fra Ny Carlsbergfondet. Flisesamlingen har fået enkelte suppleringer, og indkøbt er nogle stykker Alumina-fayencer i brogede farver. Af glas kan nævnes en blå potpourrikrukke fra Gjøvik fra begyndelsen af 1800-årene. Til krigsmindesamlingerne er indgået et krudthorn af elfenben fra 1600-årene, et vandfarvebillede af Holm med motiv fra stormen på Frederiksstad 1850, nogle Læssøe-relikvier, krans fra indtoget, et slesvigholstensk flag fra 1864, nogle uniformer, herunder grænsegendarmernes lyseblå, samt nogle nyere krigsdekorationer. Af lokale minder kan nævnes et skibsportræt af skonnerten »Barsøe«, malet i London, og en række portrætkarikaturer af kendte koldingborgere o. 1925. I anledning af kunstnerens 80-årsdag arrangeredes en lille udstilling af Lavrids Tetens tegninger, malerier og slægtsminder. Sammen med flere foreninger afholdtes en hjemstavnsaften med forfatteren Jørgen Bukdahl som taler og i samarbejde med Kolding Kammermusikforening en musikaften med levende lys. Museet har udsendt »A short guide«, Årsskrift 1962-63 og »Krigen 1864«. Besøgstallet var 59.110.

Glud Museum

Museet blev i 1963 besøgt af 7.713 betalende gæster, hvortil kommer medlemmerne, som har partoutkort.

Glud Museum har i 1963 på eget forlag udgivet en egnhistorie på 640 sider: »Bjerre Herreds Bogen«, med bidrag af 35 medarbejdere, der enten er født i, bor i eller har nær tilknytning til Bjerre herred.

Ringkjøbing Museum

Professor, dr. phil. C. J. Becker har for museet fortsat undersøgelsen af stendyngegrave på Bondesgårds jorder i Thorsted sg., ligesom museet har fortsat udgravningen af den mesolitiske boplads i Hjortsmose i No. Derudover er der fra Ringkjøbing Museum foretaget et antal mindre undersøgelser af oldtidsforekomster, bl. a. brandgrave fra tidlig jernalder, foruden en foreløbig undersøgelse af hustomter fra ældre jernalder (Rindum, Vesttarp i Velling) m. v.

Herning Museum

Der er indrettet en mindestue for museets grundlæggere: Trøstrup og H. P. Hansen. Endv. er der indrettet en stue med rokokomøbler, samt opført et spændhus.

Af undersøgelser i marken er der sammen med museumsinspektør C. L. Vebæk foretaget en udgravning af en overpløjet bronzealders høj i Rind; blandt fundene var et usædvanligt sværd, som er tilgået Nationalmuseet som danefæ. Endv. er undersøgt en jordgrav i Assing (dyssetid) og en grav fra enkeltgravskulturen i Hammerum.

Den antikvariske Samling, Ribe

Restaureringen af Quedens' Gaard fortsætter planmæssigt. De første udstillingslokaler, bestående af »empirelejligheden«s sal og to kabinetter, er færdige fra håndværkerens hånd og har hidtil været anvendt til skiftende udstillinger. Læsesalen med samlingens bibliotek og arkiv er færdig, ligesom biblioteket er nyopstillet. Den borgerlige renaissancesal i museets ældste fløj med sine maledede indskrifter og dekorationer er færdigkonserveret.

Med tilbagevirkende kraft fra 1. april 1962 har samlingen opnået status som landsdelsmuseum for Ribe amt.

Af undersøgelser har samlingen foretaget følgende: I Seem s. er lokaliseret en romersk jernalderlandsby med kraftige brandlag. I en på et luftfoto lokaliseret ring af en diam. på ca. 40 m i Okholm i V. Vedsted s. er foretaget en prøvegravning og fundet husrester samt fundmateriale, som daterer bebyggelsen til vikingetid. Fundstedet vil formentlig få stor betydning for forståelsen af Ribes historie i den nævnte periode, og samlingen håber at kunne foretage større undersøgelser på stedet. Desuden har samlingen udført en skaktgravning i Stiftamtets have i Ribe, der afslørede fyldlag på ca. 3 m tykkelse, hvoraf de nederste 1½ m rummede brandlag, ganglag og udsmidningsslag i klar lagdeling, som giver gode oplysninger om de relative forhold mellem 1100- og 1200-tallets keramik. De bedste enkeltfund er »glaserede bæverhaler« fra et 1200-tals brandlag.

Af udstillinger har samlingen i det forløbne år etableret følgende: I forbindelse med FAOs Frihed for Sult-uge afholdtes en særudstilling, hvortil Mellempopulært Samvirke, Ribe Katedralskoles etnografiske samling, samt museet selv havde leveret materiale. Desuden havde skolebørn i Ribe lavet plakater over udstillingens emne. Med hjælp fra British Council vistes Guildhall-museets vandredstilling af engelsk lertøj fra middelalderen, suppleret med samtidig »dansk« lertøj fra Nationalmuseet og fra samlingens egne ripensiske jordfund. Desuden har man haft en særudstilling af »Nyerhvervelser 1963« og én med »Gamle Egnsure«.

For Antikvarisk Selskab har samlingen arrangeret 10 foredrag.

Esbjerg Museum

Forhistorisk tid. Udgravning af overpløjede gravhøje i Brøndumdam og Andrup. I den sidstnævnte påvistes begravelser fra tidlig bronzealder til yngre romersk jernalder samt fodkranse, der antydede mindst 3 byggeperioder. Desuden er undersøgt bopladsgruber fra førromersk jernalder i Spangsbjerg, Tarp og Andrup. Fra ældre romersk jernalder er udgravet en lille hustomt ved Esbjerg Højskole.

Historisk tid. Museet har som arv efter fru Ulla Rand modtaget nogle møbler fra 1700-tallet. Et sønderjysk standur, et bord med kakler og en Hepplewhite stol.

I foråret arrangerede museet i samarbejde med Esbjerg byhistoriske arkiv på Centralbiblioteket en udstilling fra besættelsestidens Esbjerg.

For første gang er der udsendt en selvstændig årspublikation: Fra Esbjerg Museum 1963, med artikler af Erik Riberholt: Johan Andreas Orth – et stykke vestjysk orgelhistorie, og af Niels Thomsen: Skovbølling-karret.

Haderslev Amts Museum

Omkring nytår 1963 påvistes en større boplads fra vikingetid syd for Padborg, med udstrakte bopladslag og flere dybe gruber, som syntes at føre ned til vandførende lag. Interessantest var nogle træstiger, som endnu stod i gruberne, og hvoraf den ene kunne optages ret uskadt. Den videre undersøgelse overtoges af Nationalmuseet.

På militærets skydeterræn ved Halk var påvist en stenalderboplads, idet genstande fra denne faldt ned ad skrænten til havet. Ved en prøveundersøgelse afdækkedes et areal af bopladsen, og det 20–30 cm tykke kulturlag undersøgtes for sit indhold af flintgenstande og skår, bl. a. skår af de såkaldte klokkebægre. Nogle dybe render i kulturlagets overflade måtte tolkes som hjulspor, som en senere større undersøgelse må søge at datere.

I Ejsbøl undersøgtes 176 m², som alle fortsatte udgravningen sydpå langs den gamle søbred, med det formål at få en klar afslutning på dette store fund. I stedet for en afslutning fandtes en ny lille fundgruppe med genstande fra samme tid som det store fund og med ca. 150 skibsnagler, hvilket viser, at der også her var tale om søfarende angribere. I udgravningens sidste time og den sidste halve m² fandtes en jernøkse, ikke før set i Ejsbøl, men nok i andre mosefund. På trods heraf anses dog det egentlige Ejsbølfund, hvis udgravning startede for 8 år siden, nu for undersøgt til bunds.

Den 21. juli fejredes museets 75 års jubilæum ved et friluftsprogram med bl. a. militært optog gennem byen og opvisning af folkedans.

Museets forskellige samlinger er i årets løb øget ved fund, gaver og køb. Blandt gaverne skal fremhæves familien Henningsens gamle dannebrog, som havde været i brug før 1864, kom under fremmedherredømmet frem indendørs hver jul og brugtes igen og for sidste gang 10. febr. 1920.

Aabenraa Museum

I kalenderåret 1963 har besøget været stigende, og museet har været besøgt af ca. 4.000 gæster (incl. udstillingsgæster).

Udstillinger. I forbindelse med hjemstavnsugen den 23.2–3.3. afholdt Byhistorisk forening på museet en udstilling omfattende møbler og brugsting fra Åbenrå borgerhjem i det 18. og 19. århundrede.

Køb. Et portrætbillede malet af Åbenråmaleren Jes Jessen (Eckersbergs læremester), et do. malet af Åbenråmaleren Thomas Jensen og et do. malet af Øster Løgummaleren Andreas Kjær.

Museet har ladet fremstille 20 farvelagte lysbilleder af dets bedste udstillingsgenstande.

Nyindretninger. Museet har også i 1963 forsynet en del af udstillingslokalerne med ny gulvbelægning.

Museet på Sønderborg Slot

1962–63 var et godt år for museet på Sønderborg Slot. Besøgstallet var omtrent uændret, 60.000 gæster, hvoraf 20.000 er skoleelever på klassebesøg. Restaurerings-

sagen skred fremad, omend langsomt. Boligministeren havde bevilget 80.000,- kr. til supplerende undersøgelser, og dette arbejde afsluttedes i vinteren 1962–63. Herefter er detailprojektet blevet gennemgribende revideret, og der regnes nu med en samlet udgift på ca. 9 mill. kr. En forsøgsreparation er foretaget i vestfløjen, og resultatet synes særdeles lovende. Siden har finansudvalget aflagt besøg på slottet i december 1963 og derefter givet principiel tilslutning til planernes gennemførelse.

Det nære samarbejde mellem de nordslesvigske museer, som er kommet til udtryk i oprettelsen af Nordslesvigsk Museumsråd, er fortsat. Den fælles lysbilledsamling er udbygget og har i adskillige foredrag vist sin eksistensberettigelse. Udarbejdelsen af registre over nordslesvigske genstande i Nationalmuseet er fortsat, ligesom museets interne registreringsarbejde. Ikke mindst herigennem øges mulighederne for en mere effektiv udnyttelse til forskning.

Museet har også i det forløbne år modtaget adskillige værdifulde gaver. Den fornemste er et sølvtøjssæt, oprindeligt tilhørende rigsarkivar A. D. Jørgensen og nu skænket til museet af dennes søn, højesteretspræsident Trols G. Jørgensen. Museet havde allerede for flere år siden erhvervet sig et sæt kopper med blomsterdekoration og de slesvigske løver samt et porcelænsfad med motiv fra Gråsten, hvor A. D. Jørgensen fødtes i 1840. Nu har museet generøst fået skænket resten af dette sæt, nemlig de tilhørende sølvgenstande: kaffekande, sukkerskål og flødekande med tilhørende bakke samt theskeer. Hele sættet er i 1886 skænket til A. D. Jørgensen, således som det fremgår af en indskrift på kaffekanden: Til Geheimarkivar A. D. Jørgensen – Fra Bønder i Haderslev Amt 1886.

Til de historiske samlinger er desuden foræret et par uniformsdele i velbevaret stand og nogle billeder fra de slesvigske krige og verdenskrigene, ligesom der er købt et glas med mindeinskriftion for slaget ved Eckernförde 1849. Til tekstilsamlingerne er fra flere skænket kjoler eller dele heraf, desuden er modtaget et par særke og nogle skjorter, hjemmestrikkede strømper, huer og andre dragtdele foruden diverse redskaber. Til håndværker- og landbrugsafdelingerne er indkommet forskellige redskaber, og en gammel kane supplerer vor vognsamling. Fra Sønderborg Ladegård er modtaget et stort egetræsmalet skab og et spejl. En fiskeske, udført af Sønderborg-guldsmiden J. J. Jürgensen, og en theske af D. Detlefsen er skænket til sølvsamlingen. Indkøbt er et smukt rokokko-hovedvandsæg af Ph. E. Jansen, vel en af de dygtigste Sønderborg-guldsmide. Desuden er indkøbt en stor rødmalet kiste med årstallet 1695 og to maledede våben sammen med en egetræsvugge, og to høje messingalterstager med snoet skaft, et såkaldt Ærø-spejl, to hatteæsker af særpræget form og forskellige mindre genstande.

I vintersæsonen har museet stillet lokaler til rådighed for udstillinger, arrangeret af Sønderborg Kunstforening og af SAMIS og endelig har museet i samarbejde med Historisk Samfund arrangeret tre foredragsaftener over emnet: Dansk middelalder.

Rigsarkivet

Afleveringer. Foruden de normale løbende afleveringer fra ministerialkontorerne samt fortsatte afleveringer gennem udenrigsministeriet af europæiske konsulatsarkiver, overvejende fra årene 1920–45, har Rigsarkivet bl. a. modtaget følgende

arkivalier: Finansministeriets fondskontor har afleveret hovedbøgerne for statslånet 1886 og hovedbøger fra 1912 og 1914. De af skattedepartementet beordrede afleveringer fra de lokale skattekrede af arkivalier vedrørende den ekstraordinære formueopgørelse i 1945 er fortsat i 1963 og nærmer sig sin afslutning. Fra justitsministeriet er modtaget en pakke sager fra kommissionen af 1909 vedr. len og stamhuse. Ministeriet for offentlige arbejder har afleveret sine forestillingsprotokoller 1894–1959. Fra generaldirektoratet for statsbanerne er foretaget omfattende arkivafleveringer fra baneafdelingen og fra personalekontoret. Derfra er endvidere modtaget personale- og regnskabssager fra dampskibsselskabet »Øresund« 1900–42. Desuden en samling fotografier, kort og tegninger af forskellig art, navnlig vedrørende privatbanerne. En særlig gruppe i denne aflevering udgør en række tyske tegninger vedrørende sønderjyske jernbanestrækninger. Undervisningsministeriet har påbegyndt en større aflevering, der dels omfatter protokoller og journalsager fra departementerne 1941–45, dels arkivalier fra forskellige underinstanser. Af disse har foreløbig gymnastikinspektøren afleveret sit arkiv for tiden 1890–1945 og inspektøren for mellem- og realskolerne arkivet for tiden 1920–50. Universitetskvæsturen har afleveret sekretariatssager fra årene 1933–37. Invalideforsikringsretten har foretaget meget store afleveringer af rettens arkiv. Fra statens ligningsdirektorat er modtaget efteraflevering af kort fra 8. alm. vurdering samt grundværdikort vedrørende 9. alm. vurdering 1945. Statens skibstilsyn har videreført afleveringen af sager vedrørende skibe slettet af det danske skibsregister. Endelig har Rigsarkivet fra centraladministrationen modtaget arkivalier fra og vedrørende besættelsestiden: fra politiets efterretningstjeneste det såkaldte »centralkartotek«, civilforsvarsstyrelsen har afleveret landsmeldecentralens luftværnsrapporter 1940–45, direktoratet for vareforsyning har afleveret arkivmateriale fra handelsministeriets licenskontor vedrørende leverancer til værnemagten 1941–45. Gennem Danmarks rederiforening er modtaget fragtnævnets journaler 1941–49, og socialministeriet har afleveret protokoller og journalsager fra fordelingsnævnet i henhold til lov af 10/6 1960 vedrørende ydelse til danske, der har været ramt af national-socialistisk forfølgelse.

Af private institutionsarkiver har Rigsarkivet i årets løb modtaget følgende: Institut for historie og samfundsøkonomi, opløst 1960, institut for lokalhistorisk forskning 1943–53, samt bestyrelsesprotokol for De danske armeniervenner 1919–23, 1935–49.

Privatarkiver. Rigsarkivet har i 1963 modtaget en stor mængde privatarkiver, bl. a. kan nævnes afdøde rigsarkivar, dr. Svend Aakjærs omfattende privatarkiv og samlinger, papirer fra afdøde redaktør Povl Engelstoft, grønlandsforskeren, dr. phil. Lauge Kochs omfattende samling breve og optegnelser vedrørende hans videnskabelige arbejde, venstrepolitikeren Frede Bojsens dagbøger 1892–98 m. v., det Bræstrup'ske familiearkiv, heriblandt papirer fra politidirektør Chr. Jac. Cosmus Bræstrup, supplerende aflevering til det Hegermann-Lindencrone'ske arkiv, papirer fra frimenighedspræst Marius Olsen, Agerskov, pastor J. O. F. Lunds arkiv, sognepræst Rasmus Balslevs arkiv og pastor S. T. Balslevs arkiv. Endvidere forfatteren P. Lauritsens privatarkiv, arkitekt Carl Andreas Spangs privatarkiv og diverse fra fhv. minister, direktør Tyge J. Rothe, bl. a. uddrag af ministerrådsprotokol for ministeriet Neergaard 1920–22. Af kabinetssekretær Jens Peter Traps arkiv er modtaget forskellige dagbogoptegnelser. Endelig har Rigsarkivet modtaget yder-

ligere afleveringer af Appel'ske, Glahn'ske, Helweg-Larsen'ske, Fin Lund'ske og Scharling'ske papirer.

Samarbejdet mellem Rigsarkivet og dr. Jørgen Hæstrup er fortsat. Gennem dr. Hæstrup og DNH samt på anden måde er der modtaget et betydeligt materiale til belysning af besættelsestiden, således fra minister Oluf Pedersen optegnelser vedrørende 13-mandsudvalgets virksomhed efter 29. august 1943, fra lektor, cand. mag. Ruth Lachmann, fra kommandørkaptajn F. C. Pontoppidan og fra vice-admiral, dr. phil. h. c. A. H. Vedel. Fra direktør Næsselund er modtaget tillæg til Dansk Pressetjenestes arkiv. Endvidere har Rigsarkivet fra departementschef E. Dige modtaget en beretning om departementschefstyret 1943–45.

Nettotilvæksten har været på 1.265 hyldemeter.

Publikationer. Rigsarkivet har i 1963 udsendt Vejledende Arkivregistraturer XIII, Kongehusarkivet fra kongerne Frederik VI's, Christian VIII's og Frederik VII's tid, udarbejdet af Vello Helk. Rigsarkivets 2. afdeling har fortsat den i 1962 påbegyndte række stencilerede publikationer, Foreløbige Arkivregistraturer med udsendelsen af serie 4 (Indenrigsministeriet med derfra udgåede ministerier) nr. 6: Personalakter. – Ministeriet for offentlige arbejder. De danske statsbaner, af serie 8 (Privatarkiver): departementschef Andreas Frederik Asmussen († 1914) og hustrus arkiv, krigsminister Jesper Jespersen Bahnsen († 1909) og hustrus arkiv, professor Heinrich Oscar Günther Ellinger († 1947) og hustrus arkiv, sognepræst Johannes Ferdinand Fenger († 1861) og hustrus arkiv, højskoleforstander Carl Frederik Grove († 1895) og hustrus arkiv. Endelig er Nordisk Arkivnyt (8. årg.) blevet udsendt i 4 numre på sædvanlig måde.

Læsesal m. m. Antallet af besøgende har været 13.510, og der har været 42.765 ekspeditioner til læsesalen og 28.610 ekspeditioner til ministerierne. I disse tal er indregnet ekspeditioner med negativt udfald, som ofte er de mest tidskrævende. Det samlede antal udlånte arkivalier udgør 1.618 stk.

Konserveringsafdelingen. I 1963 er der konserveret 556 vokssegl og restaureret 351 bind, adskillige kort og pergamenter og næsten 6.000 blade. Desuden er der fremstillet og farvet 87 gipsafstøbninger af segl. Rigsarkivets fotografiske atelier har foretaget over 86.000 optagelser og mere end 4.000 forstørrelser.

Udstillinger. Der har i årets løb været arrangeret 2 separatudstillinger i Rigsarkivets forhal. Den ene var tilrettelagt af arkivar Erik Stig Jørgensen i anledning af 100-året for den danske prins Vilhelms valg til konge af Grækenland og belyste begivenhederne omkring tronovertagelsen, mens arkivar Troels Dahlerup forestod den anden, der viste udvalgte arkivalier, erhvervet i løbet af det sidste år. Blandt disse nyerhvervelser må især fremhæves den franske gesandt i København Ogier's papirer fra København 1753–66.

Rigsarkivets historiske museum har været besøgt af 1.836 gæster.

Andet. Som første led i den egentlige planlægning af Danicafotograferingen i udenlandske arkiver vil man fotografere arkivfortegnelser over materiale vedrørende Danmark i de arkiver, der i større omfang må formodes at indeholde Danica. I denne anledning har rigsarkivar Hvidtfeldt besøgt statsarkiverne i Lübeck, Hamburg, Oldenburg, Osnabrück, Münster og Nürnberg, det tyske udenrigsministeriums politiske arkiv i Bonn, forbundsarkivet i Koblenz og dettes afdeling i Frankfurt samt arkivdepotet i Göttingen. Rigsarkivaren har ligeledes været på rejse i Østtyskland, hvor han forhandlede med den statslige arkivledelse i Potsdam, og hvor

han foruden arkiverne i Potsdam besøgte arkiverne i Weimar, Merseburg, Dresden og Stralsund. Desuden har der været forhandlet med landsarkivet på Gottorp.

Den systematiske fotografering af selve arkivstoffet vil fortsat blive koncentreret om Østtyskland, Holland og England. Sidst på året var således overarkivar Aage Rasch i England for at udvælge materiale fortrinsvis i Public Record Office til fotografering.

Rigsarkivets sikkerhedsfotografering er blevet fortsat.

Erhvervsarkivet, Statens erhvervshistoriske arkiv

Flytningen til Erhvervsarkivets nye bygning (Vester Allé 12, Århus C) medførte, som ventet, en betydelig stigning i afleveringerne. Tilvæksten androg 7.994 bind og pakker, den største hidtil på et år. Fordelingen var således:

Organisationsarkiver: Dansk Litograflaug & Kemigraflauget i Danmark 1899–1960; Gørtlernes Fagforening, Århus, 1898–1944 (småsager); Landbrugsrådet 1919–48; De samvirkende danske Husmandsforeninger 1911–61; De samvirkende jyske Husmandsforeninger 1902–58. Industriarkiver: Tekstilmfirmaet Carl Flensburg & Sebbelov, København, 1897–1957; De jyske Kalkværker A/S, Århus, 1891–1946; konfekturfabrikken N. Nordfeld & Co.'s Eft. Georg Hansen A/S, København, 1919–50; maskinfabrikken A/S »Titan«, København, 1899–1961. Handelsarkiver: Kolonialgrossistfirmaet Carl Bertelsen & Co., Århus, 1918–58; maskingrosserer Alfred V. Nielsen, København, 1945–47; købmandsfirmaet N. M. & F. Plum, Assens, 1930–53; kulgrossistfirmaet L. M. Thurøe & Co.'s Eft., København 1894–1957. Andre: Borgmesterfuldmægtig Aage Faber, Ålborg, 1916–19; F.D.B., 1926–53; Holstenborg Sparekasse 1810–51; forsikringselskabet »Jylland«, Århus, 1896–1957; retsbehandlede arkiver fra Neksø, Saksjøbing, Sø- og handelsretten i København og Århus.

Der er udført ordningsarbejder i arkiverne fra Ålborg snedkerliglav, A/S Åmosen, Stenlille, købmand A. W. Andrup, Lemvig, Assens apotek, købmand Jacob Bagger, Næstved, kolonialgrossistfirmaet Carl Bertelsen & Co., Århus, forlaget & papirvarefabrikken A/S P. Blicher, Kolding, departementschef Einar Cohn, København, (optegnelser og breve til artiklen »Økonomiske Tilstande i Danmark 1864« i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1914), cykelstelfabrikken »Concordia«, København, Dansk Litograflaug & Kemigraflauget i Danmark, borgmesterfuldmægtig Aage Faber, Ålbog, F.D.B., København, F.D.B., Århus, tekstilmfirmaet Carl Flensburg & Sebbelov, København, Fyens Disconto Kasse A/S, Odense, købmand Peter Grønning, Ålborg, Gørtlernes Fagforening, Århus, købmand Peter Herskind, Århus, isenkramgrosserer E. Hestbech, Lemvig, købmand Frederik Hestbech, Lemvig, A/S F. Hestbech & Co., papir en gros, Ålborg og Lemvig, tidsskriftet Hotel-Revue, København, Hoven Andelskasse, forskellige husmandsforeninger (kredsforeninger) i Jylland, møller Haagen, Vordingborg, Industriforeningen og Industrirådet, København, tømremester Knud Jafner, Århus, fæster Jens Jensøn, Volstrup, forsikringselskabet »Jylland«, Århus, De jyske Kalkværker A/S, Århus, købmand A. Kr. Kjeldahl, Måbjerg, købmand C. L. Krebs, Ålborg, Landbrugsrådet, København, landsudstillingen i Århus 1909, cementstøber A. Larsen, Rønne, købmandsfirmaet Moses & Søn G. Melchior, København, sagfører Knud Eskild Möhl, Fuglebjerg, maskin-

grosserer Alfred V. Nielsen, København, købmand Rasmus Nielsen, Ålborg, købmand Chr. Olesen, Skive, købmandsfirmaet N. M. & F. Plum, Assens, A/S Randers Rebslåeri, forsikringsselskabet »Reassurance«, Kolding, A/S Reck's Opvarmningskompagni, København, købmandsfirmaet Røse & Gerdes, Århus, De samvirkende danske Husmandsforeninger, De samvirkende jyske Husmandsforeninger, købmand S. H. Schmidt, Vordingborg, forskellige sejskibsselskaber fra Thurø, Spare- og Laanekassen for Lemvig Købstad og Omegn, skibskaptajn Andreas Stougaard, København, købmandsfirmaet J. P. Suhr & Søn, København, Tekstilfabrikantforeningen, København, vinhandler & bodegaejer Albert Thorup, Århus, kulgrossistfirmaet L. M. Thurøe & Co.'s Eft., København, maskinfabrikken A/S »Titan«, København, købmand Mads Wulff, Ålborg, købmandsfirmaet Ørum & Wulff, København, og retsbehandlede arkiver fra Kolding, Neksø, Sakskøbing, Sø, og handelsretten i København og Århus.

Fortsat er den løbende registrering af dagspressens artikler om erhvervslivets mænd, undersøgelsen over dansk-engelsk samhandel 1660–1960 og udarbejdelsen af det sammenfattende register over brevmodtagere til D. B. Adlers og Moses & Søn G. Melchiors kopibøger.

Håndbibliotekets tilvækst udgjorde 2.504 bind, hvoriblandt mange jubilæumsskrifter fra udenlandske firmaer og selskaber.

Af Erhvervshistorisk Årbog er udsendt 14. bind. Til Sygekassen Århus' 100 års jubilæum udarbejdede arkivet en bog »Sundhed og Sygdom mens Århus blev stor«, 240 sider, illustreret.

Arkivets overtagelse af Statsbibliotekets tidligere bygning fandt sted 1. marts, og selve flytningen gennemførtes i løbet af denne måned. Der er til bygningens istandsættelse bevilget et beløb på 577.885 kr. fordelt på 2 år. Arbejdet blev påbegyndt i september under ledelse af ggl. bygningsinspektør C. F. Møller.

Landsarkivet for Sjælland m. m.

Antallet af besøgende på læsesalen var i 1963: 5.325 (1962: 5.241), og der blev til brug for dem fremtaget 34.630 bd., pkr. og læg (1962: 35.144 bd., pkr. og læg). På grund af nybyggeriet har landsarkivet været tilbageholdende med at modtage nye afleveringer, dog har man modtaget anselige afleveringer fra Sø- og handelsretten i København, fra 2. udskrivningskreds (lægdsruller) og fra Københavns opdagelsespoliti. Landsarkivet har desuden søgt at hjemtage arkiver, der opbevares under dårlige forhold; dette gælder bl. a. flere retsbetjent-arkiver og amsarkivet i Rønne. Samtlige afleveringer udgjorde 5.316 bd., 2.887 pkr. og 55 læg, svarende til ca. 520 hylde-meter. Der er ved kassationer i årets løb indvundet ca. 367 hylde-meter.

Registreringen og ordningen af retsbetjent-embederne på Lolland-Falster frem til 1919 er nu afsluttet, således at dette omfattende arkivmateriale nu skulle være tilgængeligt for den historiske forskning, trods de udviklede jurisdiktionsforhold i Maribo amt. Registreringen af retsbetjent-embederne på Bornholm er fortsat og kan påregnes afsluttet næste år. Udarbejdelsen af navneregistre til vielseprotokollerne for de københavnske kirker er fortsat. Der er arbejdet med flg. vielsesprotokoller: Vor Frelsers kirke 1814–91 (afsluttet), Garnisonskirken 1799–1921 (afslut-

tet), Frederiksberg kirke 1812–1912, og Holmens kirke 1813–1912. Landsarkivet har tillige påbegyndt udarbejdelse af registre til obligationsprotokollerne for faste ejendomme under Københavns byting, foreløbig for årene 1687–90 og 1740–41. Denne registrant vil utvivlsomt kunne blive et vigtigt hjælpemiddel til studiet af hovedstadens bygningshistorie og økonomiske historie.

Landsarkivet for Fyn

Benyttelse. 1963: 2.604 besøgende (i 1962: 2.759 besøgende), der på læsesalen har benyttet 13.277 bind og pakker (1962: 14.320).

Afleveringer. Af *ordinære afleveringer* mærkes: Dommerne i Odense herred og Odense byrets 3. afdeling: embedsarkivalier til 1919 (med enkelte undtagelser), dommerne i Assens, Bogense og Kerteminde: skøde- og panteprotokoller til 1927, de to første tillige realregistre, Nyborg, Odense og Odense herreds politimestre: embedsarkivalier til 1919, Odense amtstue: skattehovedbøger 1901–34 og matrikler, Tved sogneråd: fattig-, skole- og sognerådssager 1792–1908, arbejdsanstalten Store Dannesbo: arkivalier vedr. Tvangs- og Fællesarbejdsanstalten i Odense i 19. og 20. årh., Vends herreds provst: embedsarkivalier 1772–1935, præsterne i Sunds og Vends herreder, Langeland og Ærø: kontraminiestralbøger og andre embedsager, deriblandt en del fæsteprotokoller.

Gaver. Rigsarkivet: Jørgen Lindegaard Rohmann: Forsøg til en Skildring af Fyens historisk-geografiske Tilstand fra Begyndelsen af det 11te til Udgangen af det 14de Aarhundrede, 1823 (manuskript). S. A. Laage, fhv. boghandler, Hårby: Breve fra præstefamilien Bloch i Kerteminde til Otto Laage 1867–68. Laurits Nielsen, redaktør, København: Lidt om »Arto« (manuskript). *Depositum.* Fyens Stifts Lægeforening: Sygekasseudvalgets sager ca. 1940–1953.

Ordnings- og registreringsarbejder. Hovedparten af de afleverede arkivalier er blevet indordnet. En registrering af Fyens stifts lægeforenings arkiv er påbegyndt. Der er foretaget en midlertidig systematisk katalogisering af de trykte bøger i Karen Brahes Bibliothek. Udskrivning af registersedler over viede og døde i kirkebøgerne før 1891 i Dreslette, Hårslev og Tranderup er afsluttet og tilsvarende seddeludskrivning er påbegyndt for Bregninge-Søby og Vester Åby-Åstrup. Alfabetiske registre er renskrevet og opstillet på læsesalen til kirkebøgerne for Marstal, Lumby, Rise og Vigerslev over viede og døde før 1891. Renskrivning af tilsvarende registre er påbegyndt til kirkebøgerne for Køng og Skårup. Renskrivning af alfabetisk register til Odense folketælling 1845 er afsluttet, og registret i 2 bind er opstillet på læsesalen.

Kassationer. I retsbetjent- og præstearkiver er efter de gældende kassationsregler kasseret 139 bd., 406 pakker og 2 læg eller 41,50 hyldemeter.

Landsarkivet for Nørrejylland

Landsarkivet har i 1963 haft et besøg på 5.824 (1962: ca. 4.000), og der er på læsesalen benyttet 42.277 bd. og pk. (1962: 36.748). Der er afleveret 50.236 bd. og pk., hvoraf 27 er gaver. De store afleveringer skyldes, at Landsarkivet igen er

begyndt at modtage afleveringer fra embederne, efter at den nye magasinbygning er taget i brug. Foreløbig er hjemtagningen fra amts-, dommer- og politimester-embederne til ca. 1930 påbegyndt. Endvidere er der bl. a. modtaget følgende arkivalier: beretning om Ringkøbing under besættelsen, forseglet til år 2.000 (skoleinspektør Johs. Ivar Bøgner, Ringkøbing), arkivalier vedr. det Grotumske legat (F. A. Linde, Ålborg), Hjortlund fattigprotokol 1811–68 (Truels Truelsen, Gredstedbro), arkivalier fra Nibe klub (advokat H. Algreen-Ussing), forhandlingsprotokol 1846–1941 fra Viborg landøkonomiske Selskab, Tjele godsarkiv fra 18. og 19. årh., diverse fra Løvenholm fonden og fra Viborg kloster.

Den 21. januar genåbnedes Landsarkivets læsesal, efter at flytningen fra den gamle til den nye bygning var afsluttet. Samtidig blev det nye arkivsystem ført ud i praksis, idet samtlige arkivalier, bortset fra nogle få undtagelser, nu er eller vil blive forsynet med to numre, dels et arkivnummer, der angiver, i hvilket arkiv et bind eller en pakke hører til, dels et løbenummer. På læsesalen er opstillet indbundne fortegnelser over arkivalierne med angivelse af numrene, og bestilling af arkivalier foregår ved, at man på bestillingssedlen anfører arkiv- og løbenummer.

Følgende registraturer er i årets løb blevet nummereret, renskrevet og opstillet på læsesalen: amtsarkiver, branddirektorater, Århus bispearkiv, skolearkiver, sognerådsarkiver, Y-arkiver (mindre institutioner med foreløbig nummerering) og Z-arkiver (udtagne matrikler, jordebøger og folketællingslister 1787). Samlingen af forskellige arkiver, der har fået betegnelsen X, er nummereret, og registraturen er blevet duplikeret, renskrivningen af registraturen over Topografica er påbegyndt, mens omordningen og nummereringen af godsarkiverne er fortsat. Registraturen over provstearkiverne er nummereret og rensket, efter at omordningen er blevet afsluttet. Samordningen af personalia og privatarkiver er fortsat, og Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro jernbanes arkiv, Sebberkloster og Tjele godsarkiver, kort over hedeselskabets plantager, 3. overførsterinspektions arkiv og en aflevering fra Fredericia politi er blevet registreret. En nyordning af samlingen af kort, planer og tegninger er påbegyndt.

10.–21. april afholdt Landsarkivet i samarbejde med Viborg Stiftsmuseum en heraldisk udstilling på Stiftsmuseet. Udstillingen blev set af ca. 1.500 besøgende.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele

Landsarkivets besøgstal har i 1963 været 2.109 mod 1.848 i 1962. Antallet af fremtagne sager (bind og pakker) var 17.632 mod 16.657 i 1962. Udlån: 214 bd., pkr. og læg, indlån: 140.

Da landsarkivet nu er fyldt med arkivalier fra kælder til kvist, har man været afskåret fra at modtage egentlige afleveringer fra embederne. Kontraminsterialbøger, personregistre og aflyste skødegenparter modtages dog stadig. Endvidere har landsarkivet fremdeles plads til gaver og deposita fra private, som sjældent fylder ret meget. Af de mere betydningsfulde afleveringer i 1963 fra private kan nævnes: Efterladte papirer og manuskripter efter folketingsmand Jørgen Gram, Gabøl, seminarielærer Claus Eskildsen, Tønder, gårdejer Peter Skau, Bukshave, frimenighedspræst Thade Petersen, Haderslev, kollaborater C. F. Monrad, Flensborg, rigsdagsmand Gustav Johannsen, Flensborg, gårdejer Fred. Høyberg, Visby, kaptajn

C. C. Fischer, Åbenrå, rentier N. Black-Hansen, Åbenrå og læge C. Gabe, Taps, senere Christiansfeld. Også nulevende har afleveret eller deponeret dele af deres privatarkiver. Det gælder for eksempel amtsskolekonsulent Nic. Svendsen, Tønder, redaktør Morten Kamphøvenser, Åbenrå, fru Manthey-Wagner, Nærum, boghandler Oluf Madsen Kragh, Itzehoe og dr. Lorenz Christensen, Åbenrå. Af foreningsarkiver er bl. a. afleveret: Januarforeningens, Den sundhedske Landboforenings og Sønderjysk Lærerforenings, og fra et sognehistorisk udvalg er modtaget den meget værdifulde: Sognekrønike for Emmerlev sogn I-II, 1855-90.

En del af disse privatarkiver er blevet ordnet og registreret; iøvrigt er arbejdet med registreringen af de preussiske kommuners arkiver og af Tønder og Lø-Møgel-tønder kirkevisitorialarkiver afsluttet.

Landsarkivet har 7.-10. marts 1963 arrangeret en udstilling på Tønder Museum vedrørende Tønder by og har medvirket ved udstillingen på Tønder statsseminarium i anledning af dettes 175 års jubilæum og ved en udstilling af gamle fotografier i udstillingshallerne på Lundsbjerg.

Vinteren 1963/64 afholdes to vejledende kursus i personal- og lokalhistorisk arbejde, arrangeret af Historisk samfund for Sønderjylland under ledelse af arkivar H. Worsøe.

Københavns stadsarkiv

I 1963 havde stadsarkivets fonds en tilgang på 616 bd. og 3.769 pkr. arkivalier, og der foretoges kassation af 18,4 tons arkivalier.

Den københavnhistoriske avisudklipsamling forøgedes med 1.023 udklip. Et register til avisudklipsamlingens gruppe »personalia« er udarbejdet for 1959-63.

Udarbejdelsen af et personregister til københavnske laugsprotokoller ældre end ca. 1700 fortsætter. Der er udarbejdet en ny registratur over kirkearkivalier. Getreuers Stiftelses arkiv og Fattigvæsenets herværende arkivalier ca. 1710-1875 er omordnet. En aflevering af arkivalier vedrørende Sankt Hans hospital er indordnet i Sankt Hans hospitals arkiv, og en ny registratur er udarbejdet. Arkivgruppen »Skatter« er omregistreret.

Udlån af arkivalier til brug uden for arkivet androg ialt 6.841 stk. Arkivet havde 1.418 besøgende (herunder telefoniske henvendelser), som foranledigede fremtagning af 9.543 stk. arkivalier. Til besvarelse af 39 skriftlige forespørgsler benyttedes 1.063 stk. arkivalier.

Stadsarkivets fotografiske atelier udførte 5.085 stk. forskellige optagelser og leverede 6.650 forstørrelser m. v.

Firmaet Microprint afsluttede affotograferingen af københavnske politimandtaller for The Genealogical Society, Utah.

Under redaktion af stadsarkivaren udsendtes Historiske Meddelelser om København årbog 1963 med register til årbøgerne 1960-63.

Frederiksberg Stadsarkiv

I kalenderåret 1963 har der fra Stadsarkivet været foretaget 1.973 udlån, medens antallet af øvrige ekspeditioner (herunder afgivelse af oplysninger til offentlige

myndigheder, undersøgelser o. lign.) har været 3.563. Tilgangen af arkivalier (enkeltsager, bind og pakker) var 9.961, medens antallet af besøgende var 1.384. Arkivet omfatter nu ca. 4.000 løbende meter. Der kasseredes i årets løb ca. 10 tons arkivalier efter de med den kommunale forvaltning aftalte retningslinier.

Den i februar 1956 som beskæftigelsesforanstaltning påbegyndte udarbejdelse af et personregister over frederiksbergske borgere fra 1868–1923 er blevet fortsat, ligesom der i årets løb fra Stadsarkivet er fremkommet enkelte publikationer.

Køge byhistoriske arkiv

Byarkivet har i kalenderåret 1963 fortsat og videreudbygget sit arbejde for at indsamle billeder af byens borgere samt topografiske billeder, ligesom arkivet har modtaget mange dokumenter af byhistorisk værdi. Endvidere var byarkivet medarrangør af en fotokonkurrence, der blev afholdt i forbindelse med en byfest i juli måned. De derved indkomne billeder blev af byarkivet udstillet på Køge Museum i oktober måned og er senere overladt til arkivet

Helsingør byhistoriske arkiv

Fra landsarkivet er modtaget en samling kopier af tinglysningsdokumenter fra følgende arkiver: Helsingør byfoged 1840–1927, Kronborg rytterdistrikts birk 1810–49, Kronborg østre birk 1849–1927 og Kronborg vestre birk 1849–1926. Af større gaver kan fremhæves: ældre malerier og fotos, breve, skøder og andre arkivalier fra boet efter frøken Asta Petersen, regnskaber og protokoller fra ældre håndværksmestre i Helsingør, samt medlemsfortegnelse og forhandlingsprotokol fra industriforeningens start.

I årets løb har arkivet ladet tage ca. 200 fotos af gadepartier, gårde og huse, som påtænkes nedrevet for gadeudvidelse. Adskillige henvendelser om slægtninge og ejendomme i Helsingør er besvaret.

Kalundborg by- og egnshistoriske arkiv

Arkivet har modtaget ca. 30.000 negativer fra en fotografforretning fra dennes start til ophør, Luftværnsforeningens arkiv med stor og fuldstændig klipbog, samt ejendoms papirer fra Landsarkivet for Sjælland. Arbejdet med afskrivning af brandtaksationer for Kalundborg nærmer sig fuldendelsen, og undersøgelser vedr. bebyggelsen omkr. kirken er fuldført og delvis publiceret.

Kalundborg biblioteksforening er blevet arkivets støtteforening, og arkivet er udvidet fra 1 til 2 værelser.

Midtsjællands lokalhistoriske arkiv, Ringsted

Til arkivet er i årets løb indgået en lang række større og mindre sager, hvoraf særlig fremhæves: Arkivet for a/m »Pilevang«, Sigersted, afd. sognepræst i Gyrstinge

F. Holberg Møllers arkiv, rummende et fyldigt stof om præsten selv og et værdifuldt bidrag til sognets historie, 47 bankhæftelsesobligationer (1818) fra 47 ejendomme i Ringsted by, samt det originale udskiftningskort fra 1800 over Allindemagle by og to matrikelkort indtegnet på kopier af udskiftningskortet. Fra Landsarkivet for Sjælland er modtaget skødegenparter 1862–1927 fra Ringsted byfogedarkiv og Ringsted herredsarkiv.

Falsters egnshistoriske arkiv

Fra Landsarkivet for Sjælland er modtaget protokoller og pakker vedr. tinglyste dokumenter for hele Falster, ialt 8,5 hyldemeter. Arkivregistreringen fortsætter.

Kerteminde byhistoriske arkiv

I 1963 har arkivet fra maleren Johannes Larsens bo fået en samling skøder og andre ejendoms papirer, søfartsbog, rejsepas, breve, fotos m. m.

Willemoesgårdens Mindestuer, Assens

Registreringen af negativer og fotografier er fortsat, ligesom avisklipsamlingen udbygges. Stemmearkivet har været gennemgået, og nye optagelser er indgået. Blandt årets gaver skal fremhæves dagbøger, regnskaber, brevkopier m. v. hidrørende fra translatør og sproglærer Andreas Jørgensen, som 1795–96 var huslærer hos familien Willemoes i Assens. Dagbøgerne er ført i årene 1795–1803 og derpå i skrivekalendere indtil 1851.

Middelfart by- og egnshistoriske arkiv

Der er i årets løb indgået mere end 100 arkivalier, deriblandt mange værdifulde breve og dagbøger, foruden stamtavler og stamtavlenotater. Affotograferingen af folketællingslisterne er planmæssigt videreført, og andre store affotograferingsarbejder er foretaget. Endvidere er billedsamlingen forøget med ca. 200 billeder, topografiske såvel som portrætter.

Faaborg byhistoriske arkiv

Til arkivet er afleveret 1684 enheder, heraf 454 arkivalier, hvoriblandt skal fremhæves to dagbøger, ført af henholdsvis skibsfører P. N. Illum (1804–93) og apoteker J. A. M. Berg (1843–97). Navnlig den sidste giver en mængde oplysninger om livet i Fåborg fra 1869 til 1893. Arkivet har endv. modtaget 757 billeder og 468 fot. negativer.

På bånd optages, hvad der i regionalprogrammet er udsendt af interesse for

Fåborg, og registreringen af lokale aviser fortsættes. I Fåborg og Omegns Hjemstavnforenings medlemsblad »Klokketårnet« bringes 6 gange årligt meddelelser fra arkivet.

Arkivet har i 1963 været besøgt af 466 personer.

Sæby byhistoriske arkiv

Samlingerne er i 1963 forøget med en del arkivalier fra købmand Hillebert Abel, omfattende bl. a. fire journaler, hovedbog, kassebog og statusbog (1870–89). Endv. har man modtaget en protokol, ført af Sæbys skiftende brandinspektører 1858–1948, tillige med en samling ildebrandsrapporter, og endelig er Sæby Sygeplejeforenings forhandlingsprotokol og diverse papirer fra årene 1910–59 deponeret i arkivet.

Viborg byhistoriske arkiv

Blandt årets mange nyerhvervelser må fremhæves afd. rigsarkivar Svend Aakjærs meget omfattende samlinger vedr. Viborgs historie, spec. byens ejendoms historie, der i henhold til testamentarisk bestemmelse er skænket til arkivet, samt redaktions-eksemplaret af »Viborg Stiftstidende«, der ved bladets ophør blev overladt arkivet og centralbiblioteket.

Arkivet har været blandt initiativtagerne til festligholdelsen af 100-årsdagen for jernbanens komme til Viborg 20/7 1963, der blev markeret ved en jubilæums-udstilling på Viborg Stiftsmuseum, hvortil også arkivet bidrog, samt ved udsendelsen af jubilæumsskriftet »Fra diligence til damphest«. Arkivet har selv som nr. 4 i sin skriftrække udsendt Otto von Spreckelsen: Viborg bys gadenavne (1962) i 2. oplag samt udgivet samme forfatters »Viborg Vandring« i 2. ændrede udgave.

Det byhistoriske arkiv for Odder og omegn

Arbejdet med registrering af aviser, ordning af avisudklip og billeder samt katalogisering af arkivalier er fortsat i sædvanligt omfang. Arkivet har anskaffet en bånd-optager og har allerede flere optagelser af stemmer samt afspilning af foredrag i radioen, holdt af personer fra arkivets virkeområde, og ved hjælp af et ligeledes nyerhvervet filmsforevisningsapparat er man blevet i stand til selv at forevise arkivets samling af film, strækkende sig fra 1909 til nutiden med optagelser af byfester, dyrskuer, foreningsudflugter og -arrangementer samt nedbrydningen af herregården Rathlousdal.

Det lokalhistoriske arkiv i Herning

1. april 1963 flyttede arkivet ind i et centralt beliggende lokale, Søndergade 6.

Indgået er negativ-arkiverne fra to gamle foto-atelierer i Herning, strækkende sig fra ca. 1890 til 1960 og omfattende ca. 130.000 negativer, hvis sortering er

arkivets største opgave i øjeblikket. Derudover er der tilgået en vurderingsprotokol fra 1903 over alle grundstykker i Herning, matrikelkort, billeder samt private arkivalier i mindre omfang. Et antal samtaler med byens ældre borgere er optaget på bånd.

Varde byhistoriske arkiv

Arkivet er i det forløbne år flyttet fra museet til rådhuset.

Ved køb og som gaver er tilgået en samling fotos samt film fra by og opland (gymnastikstævner, børnehjælpsdage m. m.). Pastor emer. Edv. Eller har skænket »Minder« i 9 hæfter, og desuden har arkivet modtaget hovedbøger, regnskaber, bryllupsvers, kopier af kort over havnen og kirkegården samt en større samling gamle aviser (Ribe Amts Tidende, Vestjyllands Folkeblad, Varde Posten og Vestkysten).

Aabenraa byhistoriske arkiv

Arkivet, som blev oprettet i 1959, ejes af Åbenrå kommune og drives af en støtteforening og har i de første år koncentreret sig om indsamling af billeder og lydbånd, således at man i dag har 8–10.000 billeder og lydbånd med ca. 5 timers spilletid. Herudover har arkivet modtaget en del arkivalier såsom skøder, foreningsprotokoller m. m.

Arkivet, som hvert forår afholder en udstilling, medvirkede i 1963 ved afholdelsen af 2 udstillinger i forbindelse med hjemstavnsugen, og som årets publikation udsendtes Hans H. Worsøes »De danske børneinstitutioner i Åbenrå og deres forgængere«.

Det kongelige bibliotek

Det kongelige Bibliotek har 1. september 1963 indført følgende ændrede åbningstider: kl. 9–21 i tiden 1. september – 30. april, kl. 9–19 i tiden 1. maj – 31. august.

Biblioteket har i 1963 fået installeret fjernskriver (telex) og har nummeret 5009. Apparatet benyttes især til hastebestillinger af bøger fra andre nordiske biblioteker. Efter forsøg med forskellige moderne fotokopieringsapparater har biblioteket lejet et Rank-Xerox-apparat, som vil muliggøre hurtig kopiering af håndskrifter, tidskriftartikler etc. til brug for publikum.

Antallet af afdelinger ved Det kongelige Bibliotek er i det forløbne år forøget til 10 ved oprettelsen af en tidsskriftafdeling og en nationalbiografisk afdeling. Den sidstnævnte vil foranledige udsendt bibliografier vedrørende forskellige emner, bl. a. vedrørende dansk historie.

Af Fund og Forskning i Det kongelige Biblioteks Samlinger udkom i 1963 bind X. Endvidere har biblioteket ved Erik Dal udsendt bind III af Victor Madsen: Katalog over Det kongelige Biblioteks Inkunabler.

I bibliotekets forhal har der været afholdt 10 udstillinger, blandt hvilke må nævnes »Aktuelt teater«, »Søren Kierkegaard og hans samtid« (150-års dagen),

»29. august 1943« (20-års dagen) og især »Arne Magnusson« (300-års dagen), der arrangeredes af Det kongelige Bibliotek i samarbejde med Københavns Universitet og Den arnamagnæanske Kommission; den sidstnævnte udstilling viste et udvalg af de håndskrifter, Arne Magnusson skænkede Københavns Universitet, breve og bøger vedrørende Arne Magnusson, samt de publikationer, som Den arnamagnæanske Kommission har udsendt i årenes løb.

Danske afdeling har i 1963 foruden den sædvanlige pligtaflevering erhvervet 454 værker som gave, 1.088 ved køb. Mikrofilmsamlingen er øget, dels ved sikrings-fotografering af den ældste danske bogbestand, dels ved erhvervelse af mikrofilm, hvor originaler ikke kan erhverves; særlig interessant er fundet af et let defekt Breviarium Slesvicense i S. Congregazione de Propaganda Fide, Arkivet, tilsyneladende ældre end Pariser-udgaven 1512 og ligesom denne utvivlsomt trykt uden for Danmark.

Fra lrs. H. Richard Møller har afdelingen til samlingen af illegale tryk 1940–45 som gave modtaget Frit Nordisk Forlags arkiv, heruden flere illegale blade og bøger, som biblioteket hidtil har manglet.

Af Bibliotheca Danica, der omfatter den danske, norske og slesvig-holstenske litteratur indtil 1830, er 2. fotogr. udgave med supplement nu afsluttet. Det ny supplement indeholder stort set Danske afdelings accession siden Lauritz Niensens supplementsbind 1914.

Af *Håndskriftafdelingens* accession skal bl.a. omtales: Gyrithe Lemches manuskripter til skuespil, romaner, noveller og artikler. Christen Jensen Fouerbye: To optegnelsesbøger, indeholdende viser, marschrouter, en dansk-fransk parlør m. m., skrevet under hans soldatertid ved Fynske Infanteriregiment 1810–17. Stambog for Anne Cathrine Hedevig Raupach (1783–1867), gift med sognepræst Hans Jørgen Grundtvig. Breve eller manuskripter fra J. H. Wessel, Jens Baggesen, Johs. Ewald, Søren Kierkegaard, Carl Bagger, Herman Bang, Ludvig Bødtcher, Thomasine Gyllembourg, J. L. Heiberg, B. S. Ingemann, Poul Martin Møller, Adam Oehlenschläger, Kamra Rahbek, R. Rask, Chr. Winther, Holger Drachmann, Marie Bregendahl, Sophus Bauditz m. fl. Stambog fra omkr. 1840 for Lone Bang, datter af vinhandler Bang, Skanderborg. Vilhelm Andersens efterladte papirer. En optegnelsesbog, ført af Christian Jessen fra Meldrop, Sønderjylland, i årene 1726–27 og indeholdende viser, salmer, bønner, brevformularer m. m. En samling familiebrev fra året 1849, de fleste til købmand Niels Gylding og hustru fra deres søn, købmand Andreas Zimmermann Gylding, Vejle, vedrørende krigsbegivenhederne og de tyske tropper i Vejle. Stambog for sadelmagermester C. J. Borchsenius, Randers, fra årene 1816–22.

Af gaver, som i 1963 er indgået til *Kort- og Billedafdelingen* kan nævnes: Ca. 25.000 glasnegativer med danske topografiske motiver fra første halvdel af dette århundrede fra Carl Stender A/S. Ca. 1.000 portrætter af danske og udenlandske scenekunstnere og forfattere fra redaktør Vibeke Poulsen. Større portræt-samlinger fra Musikhistorisk Museum (danske og udenlandske scenekunstnere), kunsthandler Georg Kleis' Efterfølger, fru Eva Weis Bentzon (slægterne Weis, Drachmann og Bentzon), førstebibliotekar Sven Lunn, professorinde Margrethe Bohr (slægterne Bohr, Adler og Trier), museumsdirektør Leo Swane, bibliotekar Henny von Haven (slægterne von Haven og Brandt), fru Karen Boje (slægterne Boje, Ørsted og Scharling), fru Henriette Charlotte Selchau (slægterne Selchau,

Gedde og Ahlefeldt), læge Anna Salchow f. Bahnson, frk. Margrethe Nørregaard, ekspeditionssekretær P. Herner Petersen (slægten Lytzen), fru Sophie Schleisner f. Bruun og fra boerne efter Erik Scavenius og Vilh. Slomann. Blandede billedsamlinger fra ingeniør Jørgen Nielsen, civilingeniør Augusta Lund, grosserer Paul Garde, frk. Emma Jacobsen, landsretssagfører Grethe Rasmussen (enkeltportrætter og gruppebilleder af ledende personer inden for Kvindelig Læseforening) og fra forfatteren Aage Madelungs bo (fotos fra krigen 1914–18). Fra Haderslev Katedralskole er som gave modtaget Erhard Etzlaubs rejsekort over Der Rom-Weg fra 1492. – Afdelingen har i årets løb bl. a. købt 2 negativalbummer med ialt 1.285 optagelser fra de finsk-russiske krige 1939–41 optaget af forfatteren Preben Jørgensen. 84 velbevarede fotografier fra krigen 1864 (optaget af Brandt, Junod og Graf). Flere større samlinger af scenekunstnerfotografier. 150 kort i serien »Die aktuelle Landkarten« årg. 1954–1963. Et betydeligt antal moderne bykort over vigtige byer i Europa og oversøiske lande, samt et større antal atlas og kort i stor målestok over forskellige afrikanske stater.

Statsbiblioteket i Århus

Efter at håndskriftsamlingen nu er blevet opstillet i Statsbibliotekets nye bygning, kan udlån fra den foretages som hidtil til benyttelse på Statsbibliotekets eller andre bibliotekers læsesal. Det første sted er følgende personalhistoriske arbejder fra håndskriftsamlingen opstillet: H. Friis-Petersen: *Studerterne ved Københavns Universitet 1479–1880* (14 bd.), samme: *Danske og norske Studenter ved udenlandske Universiteter og Kiel Universitet* (5 bd.) og *Dimittender fra danske Skolelærer-Seminarier samt Privatister 1781–1880* (4 bd.). De fås til benyttelse ved henvendelse til læsesalens inspektør.

Af accessionen for 1963 skal nævnes genealogen, fotograf Kaj Bülow Jensens anetavler for familien Lauritzen, Theodor Sejer Arendal, Hans Peiter Clausen, søskende Jørgensen, Viola Minor, købmand J. O. M. Hansen, Jørgen Eschen og Albert Henrik Riise, alle tilhørende slægter fra Ærø. Som gave har samlingen modtaget major G. W. L. v. Røssings breve til hustruen fra 1864. En udgave af dem forberedes fra anden side.

Dansk Folkemindesamling

Afdeling I. Bogsamlingen er ved køb, gaver og bytteforbindelser forøget med 163 bind og 124 hefter og særtryk. Afdelingen har besvaret ca. 400 forespørgsler fra ind- og udlandet. Samlingerne er tillige bl. a. blevet benyttet af flere lokalhistorikere samt en række studerende.

Nykatalogiseringen af bogsamlingen samt revisionen af registranterne over meddelere, folketro, sagn og eventyr er blevet fortsat. Samlingen af mikrofilm af privatejede håndskrifter med folkloristisk indhold er blevet forøget med 12 numre. Evald Tang Kristensens »Dagbøger« er blevet mikrofilmet som led i en sikkerhedsmæssig affotografering af alt originalmateriale i folkemindesamlingen, og der er optaget en film om Egeskov marked på Fyn.

Afdelingen har modtaget ca. 2.100 blade originaloptegnelser fra hele landet, bl. a. store samlinger af folketro, af historier og anekdoter, af ordsprog, talemåder og vejrregler fra Herfølge sogn, ca. 5.000 tælleremser (efter en konkurrence i brugsforeningsbladet »Samvirke«), ca. 300 optegnelser om vore dages skikke i forbindelse med årets højtider, bl. a. om adventskransen, det udendørs stående juletræ, 4. maj-lys, ca. 150 optegnelser om den lille overtros funktion i vore dage. Samlingen af avisudsnit er blevet forøget med ca. 1.100 blade, fortrinsvis om nyere festskikke.

Samlingen af lydbånd er blevet stærkt udbygget, bl. a. med optagelser af eventyr og historier, fortællestof blandt børn og blandt marinesoldater.

Sammen med repræsentanter fra Historisk Samfund for Sønderjylland, Tønder og Haderslev seminarier, Århus Universitet, Sanghistorisk Arkiv i Århus og Nationalmuseet har afdelingen deltaget i planlægningen af en folkloristisk-etnologisk punktundersøgelse i Sønderjylland.

Afdelingen har afholdt sit første seminar, hvor der indledtes med en drøftelse af Divination og varslers i parapsykologisk belysning. Til dels på grundlag af det i afdelingen beroende traditionsstof har afdelingens medarbejdere holdt en række foredrag og publiceret en række artikler, bl. a. i Axel Steensberg (red.): Dagligliv i Danmark, bd. II, 1964: Folk fester og Folk underholdes.

På grund af en katastrofal pladsmangel har afdelingen arbejdet videre med planerne om en midlertidig udflytning fra Det kgl. Bibliotek, men de kunne ikke realiseres i 1963.

Afdeling II er i årets løb kommet i kontakt med omkring 400 nye visemeddelere, de fleste i forbindelse med de fortsatte radioudsendelser *Folk Synger*. 92 nye meddelere er besøgt med båndoptager, og der er optaget ialt 135 bånd med 112 meddelere. På Færøerne er optaget over 300 numre. Indsamlingsarbejdet i Jugoslavien er fortsat, og endvidere har samlingen på udvekslingsbasis fået bånd med folke-musik fra forskellige områder i Europa og Asien.

Der er optaget et betydeligt antal fotografier af meddelere, og samlingen har erhvervet en film om trommedans i Thule, som Jette Bang optog i 1962.

Registreringen af materialet er ført à jour, således at der foreligger kronologiske og topografiske oversigter over samtlige lydoptagelser. Endvidere er anlagt eller gennemført forskellige særkataloger bl. a. et hulkortkartotek over oplysninger om visesang i meddelernes breve.

Melodiaflæsning af lydoptagelserne og udskrivningen af de historiske melodi-optegnelser er fortsat til brug for studium og udveksling samt til dels som grundlag for udgaven Danmarks gamle Folkeviser.

Samlingen har på grammofonelskabet RCA udsendt 5 EP plader med optagelser fra Danmark (Kæmpeviser, Skæmteviser, Ingeborg Munch synger, Spillemanden Evald Thomsen, De stærke Jyders sang, RCA 451-455). I forbindelse hermed er udsendt et hefte af Folkevisen i Danmark, som indeholder teksterne til de to første grammefonplader.

Der afholdes stadigvæk regelmæssige seminarer, hvor igangværende eller afsluttede undersøgelser præsenteres. Endvidere har medarbejdere afholdt foredrag eller deltaget med indlæg på kongresser. Igen i år er dele af samlingens materiale blevet benyttet af universitetets studerende under udarbejdelse af deres specialeopgaver.

Nordisk Institut for Folkedigtning

I kalenderåret 1963 har Institutts hovedopgave været en videreførelse af de i 1962 vedtagne planer om en oversigt over de nordiske sagnsystemer. I følge instruks fra styrelsen oversættes denne oversigt til tysk og engelsk og udsendes i serien FF Communications. Dette arbejde er delvis afsluttet og ventes udsendt i 1964.

»The Nordic Riddle. Terminology and Bibliography« foreligger ved årets slutning i sidste korrektur og ventes udsendt tidligt i 1964.

Beretningen fra det 15. nordiske folkelivs- og folkemindeforsker møde, for hvilket Instituttet var bureau, er udsendt i 1963 i Foreningen »Danmarks Folkeminder« skriftserie.

I august 1963 stod Instituttet som medarrangør af det 2. nordiske seminar i folkedigtning, som afholdtes i Oslo. Emnet var eventyrstudiet og -systematiseringen.

Også i 1963 har Instituttet dannet ramme om den akademiske undervisning i folkeminder.

Foreningen Danmarks Folkeminder

Foreningen har som medlemslevering for 1963 udsendt følgende:

1. Nikolaj Christensen: Folkeeventyr fra Kær Herred, udg. af Laurits Bødker.
2. Beretning fra Det 15. nordiske Folkelivs- og Folkemindeforsker møde i Ålborg 1961, v. L. Bødker og B. Holbek.
3. 9. Hefte af Tidsskriftet »Folkeminder«, redigeret af L. Bødker og Chr. Lisse.

Institut for dansk Dialektforskning

Publikationer og forarbejder på publikationer: M. B. Ottsen: Hostrup-Dansk II, ordbog, første bind (A – G) København 1963 (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 21,1, 253 sider + indledning VII–XII), udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg. Inger Ejkskjær: Nogle ejendommeligheder ved relativkonstruktioner i danske ømål og i skånsk (i AphS, 26,3). Chr. Lisse, anmeldelse af Finlands svenske Folkediktning VIII Lekar och spel (Wessman), i Danske Studier 1963.

Ømålsafdelingen. Arbejdet med tilrettelæggelsen af de lyd- og bøjningsbeskrivende »hoveder« til artiklerne i ømålsordbogen er fortsat, men endnu ikke afsluttet. Det har navnlig for Inger Ejkskjærs vedkommende medført omfattende undersøgelser af fonemsystemet i Østsjællandsk og i forbindelse hermed en række optegnelser til Strøby, Fakse, Nordvestfyn m. fl. steder. Revisionen og redaktionen af betydningsafsnittene er videreført af ordbogens medarbejderstab, til hvilken nu også cand. mag. Inger Bévort er knyttet.

Der er i årets løb udsendt to suppleringspørgelister (nr. 15 og 16) til den faste kreds af korresponderende medarbejdere og til en række provinsblade.

Ella Jensen og Magda Nyberg har læst korrektur på første bind af Ottsens ordbog og tilrettelagt manuskriptet til andet bind af samme til trykning. Ella Jensen har desuden foretaget en undersøgelse af sproget i Blichers E Bindstouw. Bent Jul Nielsen har videreført arbejdet med undersøgelsen af dialekten i Bjerre herred,

og Anne Duekilde har tilendebragt sin gennemgang og supplerings af alsingergildets samling. Inger Ejskjær har aflæst dialektprøver fra Thy, Øst- og Sydøstsjælland, og alle medarbejderne har deltaget i verificeringsarbejdet på aflæste tekster; der er desuden arbejdet på manuskriptet til det første teksthefte, indeholdende jyske tekster.

Indkomne optegnelser: Seddelsamlingerne til ømålsordbogen er bl. a. som følge af indsamlingen på grundlag af de ovennævnte spørgelister (nr. 15 og 16) vokset med ca. 7.000 sedler, og de jyske samlinger er forøget med ialt 20.500 sedler ved udskrivning af optegnelser og ordlister samt afskrift af en Kr. Hald tilhørende samling fra Todbjerg (ca. 5.200 sedler).

Manuskriptsamlingen er forøget med 5 numre, og *håndbiblioteket* er ved køb og gaver forøget med 310 bøger og hefter.

Plade- og båndarkivet: Omkatalogiseringen af lydånd og -plader er tilendebragt, ligesom alle lakplader i arkivet er blevet overført til bånd. Overførelsen er sket på Dansk Folkemindesamlings apparatur ved lærer Svend Nielsen. Samlingerne er blevet forøget med 12 bånd med optagelser fra Sjælland (Alslev, Lille Lyngby, Hårlev, Holme-Olstrup), 3 bånd med optagelser fra Ærø (Rise), 1 fra Langeland (Simmerbølle) og 1 fra Tåsinge (Bjerreby), 16 bånd med optagelser fra jyske sogne: Vokslev (4), Nordborg landsogn (6), Verst, Broager (Egernsund), Tønder by (2), Hejnsvig, Thisted landsogn (Tingstrup).

Rejser. Der er foretaget rejser af medarbejderne, enkelt- eller gruppevis verificering af optegnelser eller med båndoptagelser for øje. Poul Andersen har foretaget rejser på sydfynske øer, Stevns, Sydøstsjælland (delvis sammen med Inger Ejskjær og stud. mag. Hans P. Jørgensen), Nordsjælland og nordlige del af Bjerre herred og Endelave i forbindelse med en ekskursion af danskstuderende til Bjerre herreds nordvestlige hjørne. Kr. Møller har rejst i Assens- og Kertemindeegnen, i Isefjordsområdet og Hornbæk og Gilleleje; Chr. Lisse har sammen med Inger Ejskjær og Poul Andersen deltaget i rejse til Fakseegnen. Ella Jensen har foretaget optegnelser og båndoptagelser i Vokslev ved Nibe (4 bånd) og Nordborg landsogn (6 bånd), og Bent Jul Nielsen har foretaget 10 dages optegnelser i Bjerre Herred.

Samarbejde med Århus: Der er til Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning udlånt en del seddelmateriale til affotografering og materiale fra manuskriptsamlingen til udskrivning.

Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning

Som tidligere har arbejdet på instituttet været koncentreret om udsendelse af spørgelister, seddeludskrivning, affotografering af dialektmateriale i UfF., København, alfabetisering og indordning af seddelmateriale, korttegning m. v. – Af spørgelister er udsendt AJ (15/2) i 412 ekspl., hjemkommet i 412 ekspl., AK (4/6) i 420 ekspl., hjemkommet i 393 ekspl., AL (30/10) i 529 ekspl., hjemkommet 414 ekspl., og AM (18/12) i 536 ekspl., hjemkommet i 133 ekspl., samt T (28/8) i 112 ekspl., hjemkommet i 111 ekspl. og U (30/10) i 126 ekspl., hjemkommet i 99 ekspl. Som det vil ses, var antallet af meddelere til ordbogen gået ned fra godt 500 til godt 400 på grund af det naturlige frafald. En avis-kampagne for hvervning af nye meddelere blev derfor gennemført af Ove Rasmussen, der leder spørgelisteafdelingen. Den gav et storartet resultat, næsten 200 nye meddelere. – I de tidligere

år har institutarbejdet i høj grad været koncentreret om seddeludskrivning og fotografering af sedler fra Uff i København. Selv om dette arbejde stadig må fortsætte, da der endnu mangler noget og nyt stadig vil dukke op, er det væsentligste dog nu nået. Imidlertid kom alfabetiseringen af samlingerne til at lide under dette hektiske udskrivningsarbejde, hvorfor en meget stor del af kontorfolkernes tid i dette år er gået med finalfabetisering. Dog er seddelsamlingerne i det forløbne år ved udskrivning og fotografering blevet forøget med 131.666 *sedler*. – Arbejdet med korttegning er blevet fortsat som sædvanligt, og der er blevet udarbejdet 111 kort. Endvidere har studenter som del af deres dialektkursus tegnet 10 kort. – Der er blevet optaget bånd i *Mejn* og *Hanved* syd for grænsen i det østlige område, hvortil vi ikke nåede under vor ekskursion i 1961. Tillige er der optaget 1½ time i *Fjælde* sogn, hvor det lykkedes os at finde den formentlig allersidste, der kunne sige noget sammenhængende på dansk. – Fra *Abenrå* har vi gennem lærer Karsten Gade fået tilsendt kopier af to hele bånd, optaget til den byhistoriske samling. – Den årlige ekskursion under ledelse af dr. Ringgaard gik denne gang til Himmerland, hvor grænsen mellem w og v i forlyd foran fortungevokal blev undersøgt. Der deltog 5 studenter. – Institutet har udsendt Sprog og Kultur XXIII hft. 3–4.

Der har i de forløbne måneder været afholdt 9 redaktionsmøder. Skautrup og Veirup har udarbejdet forkortelseslisten, der er færdig til trykning og formentlig vil blive på ca. 3 ark. I forbindelse hermed har de gjort et stort arbejde med at gennemgå den resterende trykte litteratur. – Prøveredaktionen af det første ark, udarbejdet af Skautrup, er sendt til trykkeriet og der er indhentet tryktilbud. Hele bogstav a er blevet suppleret ved de ældste studentermedarbejdere, således at dette materiale nu ligger klar til redaktørerne. Redaktionsreglerne er fortsat under udarbejdelse. – Fra afdøde skoleinspektør Th. Bøgelunds bo har instituttet modtaget hans optegnelser om Linå-målet, bestående af 6.000 ordsedler og et (ufuldstændigt) manuskript til en grammatik. – Fra frk. A. M. Nielsen, Hundslund, der særdeles grundigt og udmærket gennemgår ordforrådet i Hundslundmålet har vi modtaget 12 kollegiehæfter. – Lærer Torsten Balle, Torsted, arbejder fremdeles fortrinligt med aflæsninger af Thybånd og sin Torsted-samling. – Den fortvivlede pladssituation er blevet lettet lidt, derved at vi af universitetet har fået overladt et kælderrum, som har kunnet indrettes til korttegnings-, båndaflysnings- og lagerrum.

Institut for Navneforskning (stednavneudvalget)

Instituttet har i 1963 fortsat sin konsultative virksomhed i forbindelse med revision af Geodætisk Instituts målebordsblade samt ved talrige skriftlige eller mundtlige besvarelser af spørgsmål fra institutioner og enkeltpersoner. Revisionen af Instituttets samlinger på grundlag af nyudgivelser af ældre tekster er blevet fortsat. Til den 1958 grundlagte marknavnesamling er der ved udgangen af 1963 udskrevet materiale fra følgende områder: Københavns amt: Sokkelund herred, Præstø amt: Bjæverskov herred, Odense amt: herrederne Odense, Åsum, Bjerge, Lunde, Skam og Skovby samt købstæderne, Hjørring amt: herrederne Horns, Vennebjerg, Dronninglund og Børglum, Thisted amt: herrederne Morsø Sønder og Morsø Nørre, Århus amt, Skanderborg amt, Ringkøbing amt: herrederne Skodborg, Vandfuld, Hjerm og Ginding.

Publikationer. Institutet har i 1963 fortsat arbejdet med en retskrivningsliste over Hjørring amt og begyndt forberedelsen af en retskrivningsliste over Ribe amt. Der er arbejdet videre med manuskripterne til »Stednavne i Århus og Skanderborg Amter« ved Anders Bjerrum, »Svendborg Amts Naturnavne« ved Birte Hjorth Pedersen og Inge Wohlert, »Odense Amts Bebyggelsesnavne« ved John Kousgård Sørensen, »Ringkøbing Amts Stednavne« ved Gordon Albøge, »Præstø Amts Stednavne« ved Lis Weise, »Færøernes Stednavne« ved N. Djurhuus, »Personnavne i danske Stednavne i Danelagen« ved Gillian Fellows Jensen, »Marknavnestudier« ved Gordon Albøge, Vibeke Christensen, Ib Lumholt, Inge Lumholt, Lizzi Nykin, Birte Hjorth Pedersen, John Kousgård Sørensen, Lis Weise og Inge Wohlert, »Sokkelund Herreds Marknavne« ved Ib Lumholt og »Skast Herreds Personnavne« ved Eva Villarsen.

Optegnelser. I Ålborg amt har prof. K. Hald optegnet sognene Vilsted, Vindblæs, Næsborg, Skarp-Salling og Oudrup i Slet herred. I Ringkøbing amt har amanuensis mag. art. Hans Veirup optegnet sognene Staby og Madum i Ulfborg herred, Bøvling, Flynder, Møborg og Nees i Skodborg h., Gørding og Vemb i Hjerm h. I Odense amt har dr. phil. Kristen Møller optegnet sognene Bågård, Tanderup, Barløse, Sandager, Skydebjerg og Vedtofte i Båg herred, og dr. phil. John Kousgård Sørensen sognene Norup, Skeby, Otterup, Østrup, Hjadstrup og Lumby i Lunde herred, og Krogsbølle, N. Nærå, Bederslev, Uggerslev, N. Højrup og Skamby i Skam herred, i Præstø amt har mag. art. Lis Weise optegnet sognene Holtug, Varpelev, Hellested, Lyderslev, Frøslev, Lille Heddinge og Havnelev i Stevns herred. – Der er foretaget båndoptagelser af stednavne i Ribe, Ringkøbing, Vejle og Haderslev amter ved universitetslektor, dr. A. Bjerrum og ordbogsredaktør, cand. mag. C. Lisse.

Af fhv. lærer Harald Bendsen, Lindehuset pr. Maribo, har Institutet fået overdraget en samling mønske stednavne med udtalegengivelse.

Institut for Dansk Kirkehistorie

Studiekredsene over dansk prædiken- og salmehistorie er blevet fortsat. I efterårssemestret har man yderligere studeret forholdet mellem bibelkritik og bibeltro i Danmark i slutningen af de 19. de århundrede. Udforskningen af »folkereligionen« i Danmark har nu bl. a. takket være en bevilling fra Videnskabsfondet fundet ind i fastere rammer. En gruppe medarbejdere bestående fortrinsvis af psykologer og sociologer har på bånd optaget ca. 60 interviews med et udvalg af personer fra København. Dette materiale er nu ved at blive bearbejdet. Kontakten med tilsvarende undersøgelser i de øvrige nordiske lande er i årets løb blevet udbygget.

Bogsamlingen vokser støt. Værdifulde gaver har vi modtaget f. eks. fra sognepræst Rosenmand, Brøndbyvester, og fra afdøde lektor, cand. theol. Johs. Lofts dødsbo. Af arkivmateriale har Institutet bl. a. modtaget en samling prædikener m. m. fra tiden ca. 1860–1882, skrevet af sognepræst S. L. H. C. E. Worsøe.

I 1963 har Institutet udgivet følgende bøger: 1. Paul C. Nyholm: A Study in Immigrant History. The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America. 2. Emil Larsen: Urovækkeren Mogens Abraham Sommer med særligt henblik på Haderslevtiden. 3. Troels Dahlerup: Studier i senmiddelalderlig dansk kirkeorganisation. 4. K. E. Bugge (red.): Tro og tale. Studier over Hans Tausens

Postil. 5. Luthers Skrifter i Udvalg ved Torben Christensen, Niels Nøjgaard, E. Thestrup Pedersen og Regin Prenter, Bd. II (Skrifter om Kirke og Gudstjeneste, red. af Regin Prenter).

Instituet for Presseforskning og Samtidshistorie

Instituttet, der nu er tilknyttet Danmarks Journalisthøjskole, har i 1963 udsendt to publikationer. Helge Jensen: Journalistik, Talent og Håndværk (kr. 18,50) og Tage Kaarsted: Ove Rode – en politiker bliver til (kr. 25,00), sidstnævnte med støtte fra Videnskabsfonden.

Instituttets bibliotek er i årets løb blevet udvidet med 220 bind, væsentligst dansk, nordisk og international politik, samfundsforhold i almindelighed og presseforhold. Det har været benyttet af studerende ved Højskolen og Universitetet.

En studiekreds under ledelse af vor gæsteforelæser fra University of Washington, professor Alex Edelstein og amanuensis Niels Thomsen har fra september arbejdet med indholdsanalysen som metode for samfundsforskningen. Arbejdet er iøvrigt videreført uden ændringer fra sidste års beretning (s.d.)

Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

Selskabet har i 1963 fortsat arbejdet på færdiggørelsen af sine igangværende eller forberedte opgaver. De vigtigste af disse er: (1) De Hansborgske Registranter. Domme 1545 ff. (2) Danske Middelalderlige Regnskaber. Lensregnskaber I. (3) Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid II. (4) Malmø Rådstueprotokoller og Tingbøger 1503–48. (5) Roskilde Kapitels og Domkirkes Jordebog 1568. (6) Guvernør Edward Carstensens Indberetninger fra Guinea 1842–50. Af disse udgaver ventes de tre sidstnævnte at udkomme i 1964.

Selskabet har ikke i 1963 vedtaget nye udgivelser, men arbejder stadig med en tidligere vedtagen plan om udgivelse af de til Landøkonomi- og Kommercekollegiet indsendte beretninger m. m. om de økonomiske forhold i det danske monarki omkring 1735. Ligeledes håber Selskabet at kunne genoptage udgivelsen af Aktstykker og Oplysninger til Rigsrådets og Stændermødernes Historie i Frederik III's Tid, hvoraf 1. bind (1648–50) udkom i 1959. Endelig har der fundet forberedende drøftelser sted med henblik på en udgivelse af Gotlands middelalderlige lensregnskaber.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab

Selskabet har i året 1963 udsendt Diplomatarium Danicum 1. række 2. bind, omfattende årene 1053–1169, og 3. række 3. bind, der bringer diplomstoffet for årene 1348–1352. Af Danmarks Riges Breve er udsendt 3. række 3. bind (1348–1352). Desuden Ludvig Holbergs samlede Skrifter bind XVIII, hæfte 4, der afslutter Carl S. Petersens store Holberg-udgave, Middelalderens danske Bønnebøger IV (fortsættes), Corpus Philosophorum Danicorum medii aevi III (Simon de Dacia) (fortsættes) og H. C. Andersens Eventyr I (fortsættes). Sammen med Grundtvig-Selskabet har man udgivet Registrant over N. F. S. Grundtvigs Papirer bind XXVII og XXVIII (duplikeret, fortsættes).

Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie

I 1963 er udgivelsen af Skast herreds tingbog 1636–40 ved Poul Rasmussen fortsat med udsendelsen af 1. hæfte af tingbogen 1640.

I serien Ældre danske Kirkebøger er udsendt 1. halvbind af Levnedsløb i Sørby-magle og Kirkerup kirkebøger 1646–1731 ved Ole Højrup. I denne del indeholdes selve biografierne.

Endelig er der af udvalgets meddelelser »Bol og By« udsendt 4. hæfte, indeholdende tingbogsstudier af Troels Dahlerup: Bidrag til tryglebrevsinstitutionens historie i 17. århundrede, af C. Rise Hansen: Et mislykket egaliseringsforsøg, af Poul Meyer: Dom og dele, af Holger Rasmussen: Grisespil i Nibe 1697, og af John Kousgård Sørensen: Husdyrenes farvebetegnelser. Et studie i tingbøgernes ordforråd.

Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie

Selskabet har i 1963 udsendt følgende publikationer.

Frede Bojsens politiske erindringer, udgivet af Kristian Hvidt under tilsyn af Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltrang, *Marcus Rubins Brevveksling 1870–1922*, I–IV, udgivet af Lorenz Rerup under tilsyn af Povl Bagge og Einar Cohn, *P. Munchs Erindringer* bind IV, 1918–1924 (Freden, Genforeningen og de første efterkrigsår), redigeret af Povl Bagge under medvirken af Torben Damsholt og Erik Stig Jørgensen, samt *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De Ældres Råd 1945–1945*, af Henrik S. Nissen og Henning Poulsen under tilsyn af Jørgen Hæstrup og Roar Skovmand.

Den sidstnævnte bog er den første publikation i rækken af DNHs studier i besættelsestiden, til hvis udarbejdelse selskabet har fået støtte fra Kulturministeriet og Carlsbergfondet.

INDHOLD

<i>Helge Sjøgaard: Håndværkshistorisk litteratur 1945–1963</i>	157
<i>Holger Rasmussen: Færøsk kulturhistorie</i>	167
<i>Børge Schmidt: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv</i>	175
<i>L. E. Fauerholdt Jensen: Penningskæpperne</i>	181

ANMELDELSER:

<i>L'Europe à la fin de l'âge de la pierre (Ebbe Lomborg)</i>	184
<i>Jacob Röschmann: Vorgeschichte des Kreises Flensburg</i> (Hans Neumann)	186
<i>Wolfgang Rudolph: Die Insel der Schiffer (Henning Henningsen)</i> ..	187
<i>J. P. Trap: Danmark, 5. udg., Hjørring, Thisted og Aalborg amter</i> (Niels Oxenvad)	188
<i>Alfred Kaae: Lem sogn (H. K. Kristensen)</i>	190
<i>Hans Rønø: Billeder fra det gamle Roskilde (C. Rise Hansen)</i>	190
<i>Holger Munk: Jægerspris færggaard gennem fire hundrede aar</i> (Roar Skovmand)	191
<i>Hakon Lund og Knud Millech (red.): Danmarks bygningskunst, og</i> <i>Tobias Faber: Dansk arkitektur (Ebbe Lehn Petersen)</i>	192
<i>Hakon Lund: Danske haver i det syttende og attende aarhundrede</i> (Povl Eller)	195
<i>Alfred Larsen, Peter Riismøller og Mogens Schlüter: Dansk glas</i> <i>1825–1925 (Gudmund Boesen)</i>	196
<i>Bengt Holbek (udg.): Æsops levned og fabler (Aage Jørgensen)</i> . . .	199
<i>Erik Dal: Danske viser (Kirsten Prange)</i>	201
<i>Povl Eller: N. F. S. Grundtvig portrætter (Henning Højrup)</i>	202
<i>Else Kornerup: Enrico Mocenni (C. Rise Hansen)</i>	203
<i>Poul Rasmussen: De regelbundne landskifter (Ole Widding)</i>	205
<i>Jens Holmgaard: Indberetninger om kornavlen i Danmark 1778</i> (H. K. Kristensen)	207
<i>Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Aalborg 1963</i> ..	209
<i>Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver</i>	218
<i>Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Aalborg 1963</i>	220
<i>Dansk historisk Fællesforenings regnskab 1962–63</i>	233
<i>Institutionernes virksomhed i 1963</i>	235